

GRATIS

DE CLUB VAN #13 ECHTE LEZERS

HET MAGAZINE

SPRAAKMAKEND INTERVIEW

ADRIAAN VAN DIS

'OP PAPIER WAS ZE ER WEER.
DAT GEVOEL GUN IK
IEDEREEN DIE IEMAND
VERLOREN HEEFT.'

WIN EEN BOEKENPAKKET

LEESFRAGMENTEN

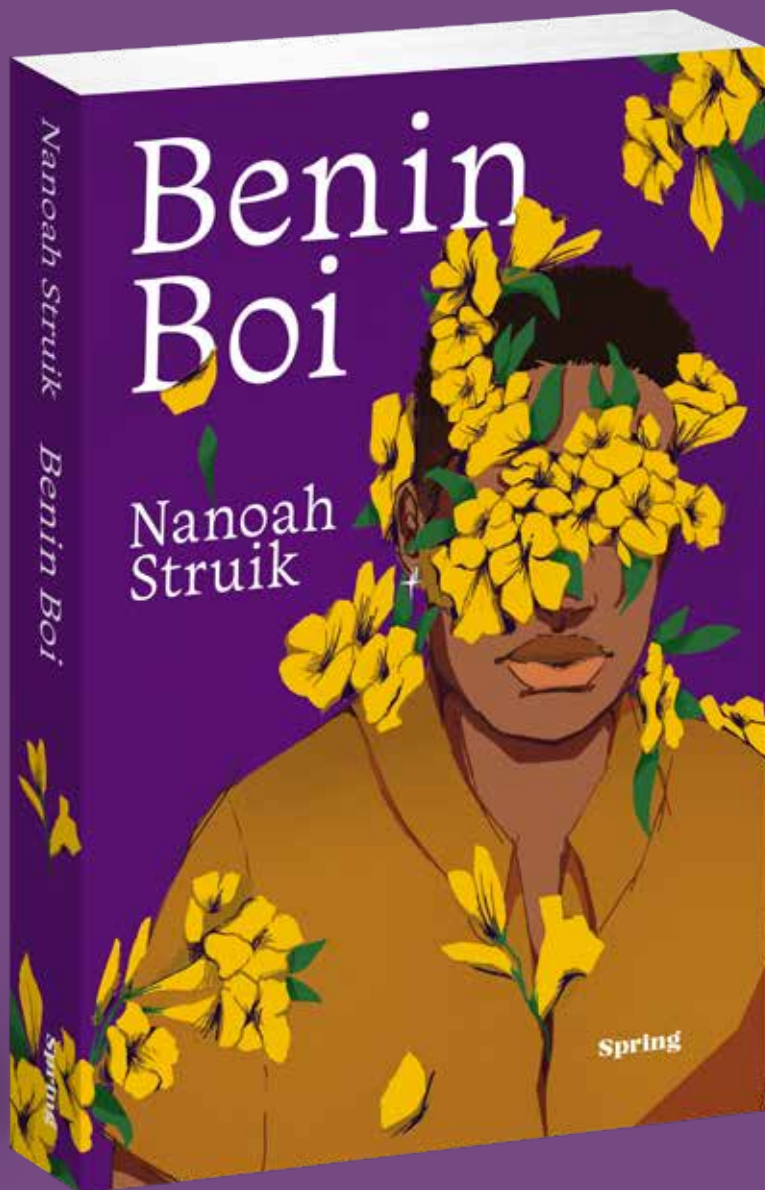
VAN O.A. DE BOEKEN VAN

JULIAN BARNES EN
MARGOT DIJKGRAAF

WANT EEN ECHTE LEZER
HEEFT NOOIT GENOEG BOEKEN

DE CLUB VAN
**ECHTE
LEZERS**

Een universeel verhaal over
identiteit, afkomst, familie en
uiteindelijk: je plek claimen

Verschijnt in maart

VOORWOORD

Wist je dat De Club van Echte Lezers al ruim tien jaar bestaat? We begonnen ooit met een kleine leesclub en groeiden uit tot een bruisende gemeenschap van duizenden nieuwsbriefabonnees. Veertig lezers ontvangen iedere maand gratis leesclubboeken, we zijn actief op Instagram en met veel liefde maken we dit mooie magazine.

Dat alles komt samen in deze extra rijk gevulde editie. Je vindt gevarieerde sneak-previews, met o.a. Germaine de Staël, de vrouw die gevreesd werd door Napoleon. We delen tips om gemotiveerd te blijven bij die ene vervelende klus in huis en laten je kennismaken met romans van schrijvers als Elizabeth Strout. Adriaan van Dis vertelt in een openhartig interview over zijn geliefde. Debutant Jacky Kuiper neemt je mee in haar debuutroman over opgroeien in een crimineel circuit. En onze nieuwe hoofdredacteur Noa bezocht een boekhandel die je als boekenliefhebber gezien móét hebben.

Kortom, dit magazine nodigt uit tot bladeren, lezen en verdwalen. Duik erin en laat je inspireren.

Taïs Vezo & Noa Louwers

Tipt:

De waanzinpartituur van Emma van Hooff

Leesdoel van 2026:

20 boeken

Favoriete klassieker:

*Honderd jaar eenzaamheid
van Gabriel García Márquez*

Tipt:

Liefde is de baas van Typhoon

Leesdoel van 2026:

26 boeken

Favoriete klassieker:

Trots en vooroordeel van Jane Austen

MAAK KANS OP EEN BOEKENPAKKET

ter waarde van € 100,-!

Kun je niet genoeg krijgen van boeken en wil je op de hoogte blijven van het laatste nieuws, (win)acties en sneakreviews? Meld je dan nu aan voor de nieuwsbrief van De Club van Echte Lezers en maak zo kans op een boekenpakket t.w.v. € 100,-.

Aanmelden kan via atlascontact.nl/nieuwsbrief

INHOUD

ADRIAAN VAN DIS	<i>Alles voor de reis</i> Leesfragment + interview	4
EMMA VAN HOOFF	<i>De waanzinpartituur</i> Leesfragment	14
	10 manieren om je leesdoelen te halen (en ervan te genieten)	20
JOP DE VRIEZE	<i>Proteïne</i> Leesfragment	22
FRANCESCA ALBANESE	<i>Wanneer de wereld slaapt</i> Leesfragment	28
MARGOT DIJKGRAAF	<i>Germaine de Staël</i> Leesfragment	36
JULIAN BARNES	<i>Vertrek(punt)</i> Leesfragment	44
	Fotoverslag Boekhandel Den Boer	50
CELIA SVEDHEM	<i>De donkere kamer</i> Leesfragment	52
JUDITH MALOTAUX	<i>Boer in de bergen</i> Leesfragment + interview	60
NELIO BIEDERMANN	<i>Lázár</i> Leesfragment	70
MENSJE VAN KEULEN	<i>Omgeslagen dagen</i> Leesfragment	76
MIDAS DEKKERS	<i>Het menselijk tekort</i> Leesfragment	82
	Boekentips van Echte Lezers	88
GABRIEL YORAN	<i>Waarom je nieuwe mixer kapotgaat en die van je oma het nog steeds doet</i> Leesfragment	90
CAROLIYN VISSER	<i>Broers</i> Leesfragment	98
SJAAK VANE	<i>Het grote klusboek</i> Leesfragment	106
JACKY KUIPER	<i>Feniks</i> Leesfragment + interview	114
SIMONE VAN DEN ENDE	<i>Ook jij kunt presenteren</i> Leesfragment	124
ELIZABETH STROUT	<i>Wat ongezegd blijft</i> Leesfragment	130
OLIVIER NOREK	<i>Winterstrijders</i> Leesfragment	136
NIELS SPRINGVELD	<i>Autisme. Een biografie</i> Leesfragment	142
JAMAL OULEL	<i>De schuldenfabriek</i> Leesfragment	152
WANDA REISEL	<i>De krenking</i> Leesfragment	160
	Boekenverlanglijst	168

Adriaan van Dis (1946) is de schrijver van een indrukwekkend literair oeuvre dat veelvuldig vertaald is en bekroond met onder andere de Gouden Uil, de Libris Literatuur Prijs, de NS Publieksprijs en de Constantijn Huygens-prijs. Recent verschenen het essay *De kolonie mept terug* en de roman *Alles voor de reis*. Zijn razendpopulaire podcast *Van Dis Ongefilterd* is 2 miljoen keer gedownload.

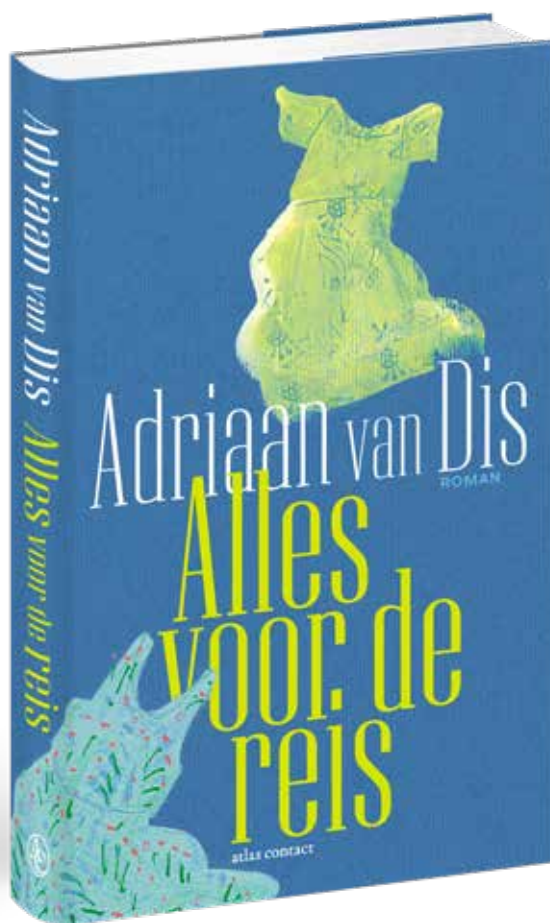
‘Van Dis richt een monument op voor een liefde die buiten de gewone lijnen bleef.’ – *De Groene Amsterdammer*

●●●● – NRC

ALLES VOOR DE REIS

‘Alles is waar behalve wat ik heb verzonnen.’ – Adriaan van Dis

Alles voor de reis in het kort: Een ongeneeslijk zieke vrouw kiest voor een hospice, want daar kan ze ook haar minnaar ontvangen. In een aanklikbed. Met morfinepleisters en een verboden glas wijn uit een theekopje. In de weken die haar resten, vraagt zij hem haar mee op reis te nemen. Het tweetal neemt een vlucht in de verbeelding, beleeft wonderlijke, literaire tochten en vindt steun bij schrijvers. Maar zij verkennen ook elkaar. Hun verschillen, overeenkomsten, de leugens, het verraad en de wonden die hen vormden. *Alles voor de reis* is een aangrijpende roman over een grote liefde.

We beklimmen het duin. De avond is oranje, achter ons wiegen de dennen donkerblauw. De meeuwen duiken naar ons hoofd – er moeten hier ergens nesten zijn. Met de zee in zicht kleden we ons uit in een door helm beschutte duinpan. Het strand ligt er slordig bij. We rennen naar beneden, springen over wier en door badgasten achtergelaten rommel, spoelen onze voeten in lauwe plassen, lopen op onze tenen over de schelpenrand – scheermessen en gebroken mossels – en dan over de zilveren ribbels de branding in. De golven haasten zich. We aaien het koude water. We rillen, houden de adem in, lopen dansend en laten die koude lijn zee steeds hoger op ons lichaam toe, tot we worden opgetild en kopje-onder gaan. Lucht happend naar boven. Waar ben je? We spartelen ons warm. Omhelzen elkaar. Ons zoenen smaakt zout.

De zon krijgt zinkend vleugels. Het schuim licht op. We zwemmen, voelen de trek van een mui en blijven dicht bij het strand. Een vlinder volgt ons, niet bang voor de zee. Onze handen worden wit. Kom, we gaan eruit! Voeten zoeken naar bodem. We waterdansen naar het droge. Warmen ons in een lauwe poel. Rennen naar het duin. Laten ons vallen in het zand.

We liggen dij aan dij, kijken naar

de wegebbende vloed. Meeuwen scharrelen naar prooi, krabben duiken in de poelen. De einder is leeg – geen garnalenvisser te bekennen. We maken een wandeling langs de vloedlijn. Hand in hand. Drogen onze gepelde haren in de avondwind. Kijk, daar, achter de windmolens, trekt een schip een lijn. Je zwaait, spreekt onverstanebare zinnen. Je groet Odysseus.

O, zoals jij bij hem aan boord klom met je 10 voor Grieks, hoe de roeiers bij de dollen je groetten en hun riemen door het water lieten klieven en hoe de kapitein een hangmat voor je spande waarin je ongestoord kon slapen. Zoals jij je knieën hoog optrok, als een sprinkhaan in gebed. Je oogleden werden zwaar, je sliep een zoete slaap, die nog het meest op de dood leek. Zoals jij wegdreef, zo diep als de zee en raadselachtig mooi.

Je kleine voetstap is weggespoeld en keert niet weer. Laten we zwemmen, liefste. Laten we spelen dat je leeft.

* * *

Op zoveel plekken snoof ik je op. In je luie stoel, met de kat op schoot, rook je naar meisje. Fris en warm. In je tuin werd je

gras, en donkere aarde. In je hangmat onder de dennen waaide het hars in je haar. Hoor de dennenappels knappen in de hitte! Zullen we de zaadjes laten dwarrelen? Ogen dicht, ik blaas je schoon.

Je kijkt nu uit op een rode beuk. Donkere bladeren ruisen in de ommurde tuin. Je bent verhuisd naar een vreemd hoog bed, met groene strakke lakens. Je hebt het stijfsel losgetrapt. Ik ruik je angst, ik zie het krommen van je lichaam, het geel in je ogen. Mijn neus verkent je van je enkel tot het holletje in je knie en vandaar naar de heuvel en het vermoeden van haartjes. Voor het eerst sinds weken heb je je lippen gestift: L'Absolu Rouge. Alsof je uitgaat. Zoetheid waar ik niet van mag proeven, je adem is in de rouw. Mijn mond zoekt de vleugels van je neus... Je daar te mogen knuffelen. O lieve Pinokkio. Jok maar. Vlucht maar.

Het bed stond in de hoogste stand. Ik duwde het kussen in haar rug en zette haar rechtop. Er zong een merel in de beuk.

'Ik wil weg hier, zullen we op reis gaan?'

De leuning van mijn stoel tikte tegen het valhek om haar bed.

'Maar waarheen dan?'

Ze pakte mijn hand. 'Naar de tijd dat ik nog klimmen kon.'

'Hoe jong wil je zijn?'

'Van een onschatbare leeftijd...'

'Dan gaan we naar de dijk bij de Waal, boterbloemen plukken.'

'Nee, geen boterbloemen, die ruiken naar de dood.'

'Maar het was wel onze eerste keer.'

Ze kneep me. Een traan welde op.

'Maak ik je nu verdrietig?'

'En gelukkig.'

In de eerste week van onze liefde vertelde ze het verhaal: het was een heerlijke lentedag, niet lang na de oorlog. De buitenbanen waren weer open. Moeder uit tennissen. Zusje van twee ontsnapt aan het oog van de boven een boek gebogen oppas. Zusje de gang in. Zusje naar boven. De trap op. De kamers verkennen. Het opklapbed. Er-aan gaan hangen. Erin geklommen. Zusje klem. Moeder terug van tennis. Waar is Zusje? Dood. Gestikt in het opklapbed.

En wat doe je dan als zevenjarig meisje voor je gestorven zusje? Boterbloemen plukken voor op het witte kistje.

Achtendertig jaar lang reden we elke lente langs de Waal – tot aan dat zanderige stukje onder aan de oever waar we voor het eerst vreeën en na afloop (afloop? het was een begin, oplopend, hemelhoog) plukten we boterbloemen. Ik werd die dag toegelaten. In haar binnenste – verboden gebied, maar het kierde zo overspelig. Geilheid en geelheid vloeiden die dag. Stoeiden die dag.

En daarna reden we naar het graf.

Vreemd gelukkig.

In de auto poetste ik met spuug de grasvlekken uit mijn broek.

'Wat ben jij toch een tut,' zei ze.

* * *

E n weer was het lente, onze laatste samen. De krokussen prikten door de aarde. Elke morgen klom de zon over de muur van de tuin in het hospice. Klopte aan bij het half-gesloten gordijn en kroop dun door de kamer. Elke dag een paar minuten vroeger.

Ik schudde een extra kussen op. Ze klauwde naar de streep licht op haar gezicht...

*

Goudhaartje grijpt naar de zon. Ik sta achter haar, in een cel van het Oranjestad hotel in Scheveningen. De gevangenis van de Duitse bezetter is tot museum verbouwd. De hoge ruimte maakt haar klein – een getraliede hemel verlicht de muren. Ze leest de namen op het ruwe steen, telt de krassen van gezeten dagen. Haar vader zat ook in zo'n cel. Staat zijn naam erbij?

Wat was het toch een mooie man. Het duurde even voor ik hem mocht leren kennen. Hij had natuurlijk door dat ik verliefd was. Hij ontleedde mij met zijn chirurgenoog en zag aan mijn zitten en opstaan dat ik een rugprobleem had. 'Afvallen,' zei hij. 'Je moet wel de koffer van mijn dochter kunnen dragen.'

Uiteindelijk mochten we elkaar graag. Op zijn oude dag liep hij met een wandelstok waar een dun zwaard in zat. Ik wist toen nog weinig over zijn achtergrond. Eefje leek op hem:

dezelfde lach en lichte spot om de mond, even blond en rank, alleen zij minder sportief en gespierd. Er staat een foto van hem op het kastje naast haar hoge bed: een jonge papa die met één arm een baby boven zijn hoofd laat spartelen. Eefje als trofee.

Die rechterarm bracht hem naar de Olympische Zomerspelen van 1936. Als student schermde hij een prijzenkast vol en mocht hij zijn land in Berlijn vertegenwoordigen. Hij schrok van de plakaten en de hakenkruisvlaggen. En die blonde ariërs in interlock, leek hij daarop? Hij gruwde van de propaganda. De opgeheven rechterarm, het *Wir gehören dir* als de Führer in het stadion verscheen. Hoorde over Jodenjacht en bekladde winkels. En liep weg. Dan maar geen medaille.

De sportman werd voor spelbreker uitgemaakt. Lafaard zelfs. Niet door die slimme scheikundestudente op het Rapenburg. Dochter van een familie uit de residentie – voorstanders van strikte neutraliteit. Een bevriend staatshoofd beledigde je niet. Zij koos voor een durfal uit Zeeland die zijn mond opendeed. In het blaadje voor schermers waarschuwde hij voor met de nazi's dwepende nsb'ers in de sport. *Mein Kampf* vond hij een gevaarlijk boek. *Kämpfen* werd ook gebruikt in de vechtsport. Maar de strijd van Hitler had daar niets mee te maken.

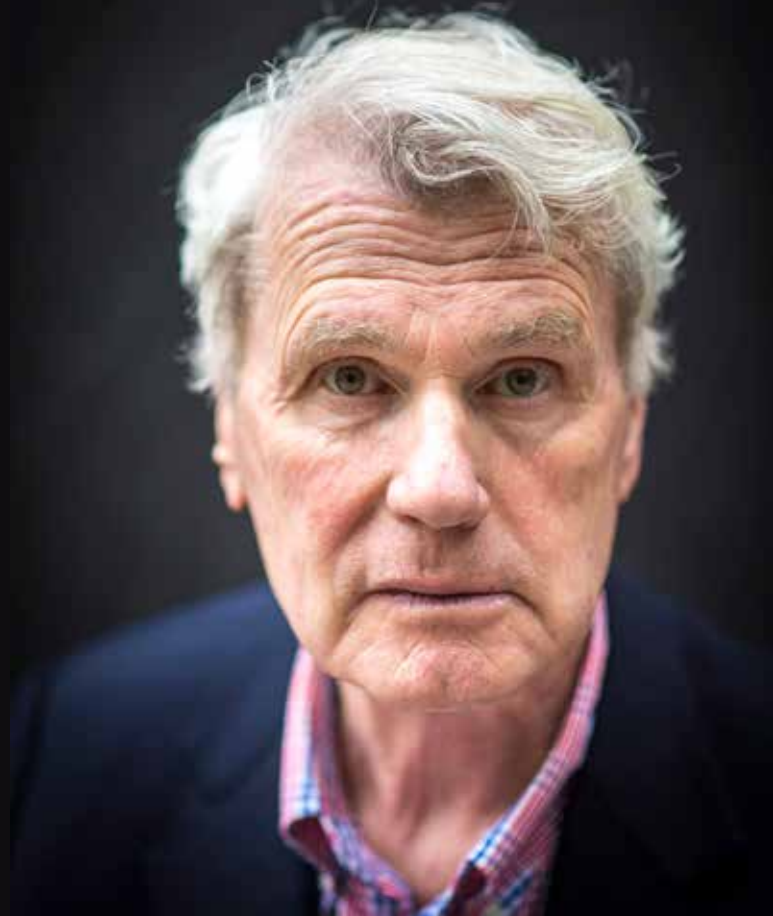
Ze trouwden nog datzelfde jaar.

Toen in mei '40 de Duitsers Nederland binnenvielen, was verzet voor hem een vanzelfsprekendheid. Niet met

het floret of de sabel. De groep waar hij zich bij aansloot koos voor andere wapens: geweren, pistolen – gestolen uit Duitse kazernes. Acht maanden voor de bevrijding liep hij in de val en werd opgesloten in het Oranje-hotel. Hij hoorde de gemartelden schreeuwen, luisterde hoe gevangenen werden weggevoerd om de kogel te krijgen als represaille voor door het verzet omgelegde Duitse hoge pieten. Ook hij kraste zijn naam in de muur. Al konden we die niet vinden omdat bij restauratie maar een paar cellen in hun oorspronkelijke staat gespaard bleven.

Eefje wreef haar kippenvel weg, verbaasd dat de oorlog haar zo brutaal bezocht. 'Ik denk er nooit aan.' Maar nu we in onze herinneringen reisden werd ze weer kind. Tegen haar zin en onvoorzien. Hoorde bij het spel dat we speelden: weer jong en krachtig zijn, dwars door de tijd heen, associërend de wereld groter maken dan het hospice. Gekleefd aan een bed waar- aan we niet konden ontsnappen.

Dit boek is reeds verschenen

INTERVIEW

In zijn nieuwe roman schrijft **Adriaan van Dis** zich een weg langs herinneringen en verzwegen waarheden. Hij blikt terug met zijn stervende geliefde: een doortastende, eigenzinnige vrouw die een belangrijke stempel heeft gedrukt op de televisiewereld. Ruim dertig jaar bewoog hun verhouding zich in de luwte. In haar laatste levensjaar werd reizen door de tijd een manier van blijven. Niet om de dood te ontlopen, maar om haar te omringen met taal. *Alles voor de reis* is een roman die de lezer uitnodigt met open blik te kijken naar de veelvormigheid van de liefde.

Door: Taïs Vezo

De titel klinkt licht, bijna opgewekt: *Alles voor de reis*. Toch gaat de roman over afscheid nemen van de grote liefde van Adriaan van Dis. Over een fascinerende vrouw die twee geliefdes tegelijkertijd had. Ze hield de relaties strikt gescheiden van elkaar, maar haar partners wisten ervan en zwegen erover. Adriaan van Dis vertelt hoe hij en de vrouw die hij beminde, in de roman Eefje genoemd, besloten om in haar laatste levensjaar te reizen in boeken, gesprekken en herinneringen.

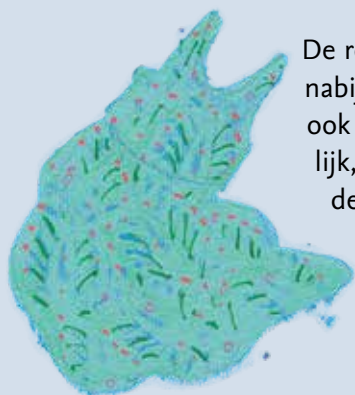
‘Ik wilde laten zien wat ons verbonden heeft: de reizen, literatuur en gedichten. En hoe ik haar nog steeds in leven houd door die herinnering. We hebben weggekeken van het sterven. Door de ogen dicht te doen en te gaan reizen, maak je het afscheid draaglijk.’

De titel verwijst onvermijdelijk naar de laatste reis, de dood, maar evenzeer naar alles wat daaraan voorafgaat: de verhalen die het leven de moeite waard maken. *Alles voor de reis* bestaat niet alleen uit zachte herinneringen. Liefde, zegt Van Dis, bestaat ook uit plagerijen, lichte wreedheid, uit het verzwijgen van wat te pijnlijk is om te benoemen. Dat bedekken is geen leugen, maar een vorm van zorg. Van Dis citeert uit de Bijbel over de liefde: **“Zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen.”** Een schitterend citaat. Je kunt veel zeggen door de waarheid te bedekken, terwijl je donders goed weet wat eronder zit.’

Dat is ook de reden dat *Alles voor de reis* een roman is. Van Dis kon hierdoor voorzichtig naar de waarheid tasten. De herinnering is onbetrouwbaar, vindt Van Dis.

‘Ik geloof niet zozeer in de autobiografische werkelijkheid, want er bestaat geen grotere leugenfabriek dan de herinnering. Als je dat weet, moet je de verbeelding toelaten en in die fantasie proberen te benaderen wat werkelijk het belangrijkste was van die verhouding en die liefde.’

De romanvorm maakte het mogelijk om afstand te creëren én nabij te blijven. Centraal stond de lange, complexe liefde, maar ook de kracht van literatuur. Eefje tot leven schrijven was pijnlijk, maar ook een voorrecht. Van Dis begon zijn roman met de zin: Laten we spelen dat je leeft. Daarmee nodigde hij haar uit terug te keren, nadat ze al gestorven was.

‘Op papier was ze er weer. Dat gevoel gun ik iedereen die iemand verloren heeft.’

**‘Op papier was ze er weer.
Dat gevoel gun ik iedereen die
iemand verloren heeft.’**

Hij beschrijft Eefje als een vrouw die met lichte spot naar zichzelf keek, maar ook met zachtheid over haar kraaienpootjes, hoe ze kon dansen in haar zwierige Simplicity-jurkjes uit de jaren zestig. Haar doortastendheid en hoe ze hem bij de les hield. Hun dynamiek samen toen ze aan een boekenprogramma op tv werkten, hun daadwerkelijke reizen, maar ook de intimiteit die de dood of het sterven teweeg kan brengen.

‘Zelden heb ik geschreven in een staat waarin ik tegelijk zo bedroefd was en zo opgewonden raakte, opnieuw verliefd werd op de vrouw die ik op papier creëerde.’

Uiteindelijk is alles een verhaal, zegt hij: het verleden, de toekomst, de liefde. Dat geldt ook voor de liefde die hij beschrijft, een verhouding die zich niet laat vangen in conventionele vormen. De paden van de liefde zijn veel grilliger dan we openlijk bespreken.

‘Alles voor de reis gaat over twee mensen die ontdekken dat ze eigenlijk heel erg bij elkaar horen en hoe ze daar een manier voor vinden. Als een liefde 38 jaar duurt, dan is het meer dan lust. Dan is het liefde met een hoofdletter.’

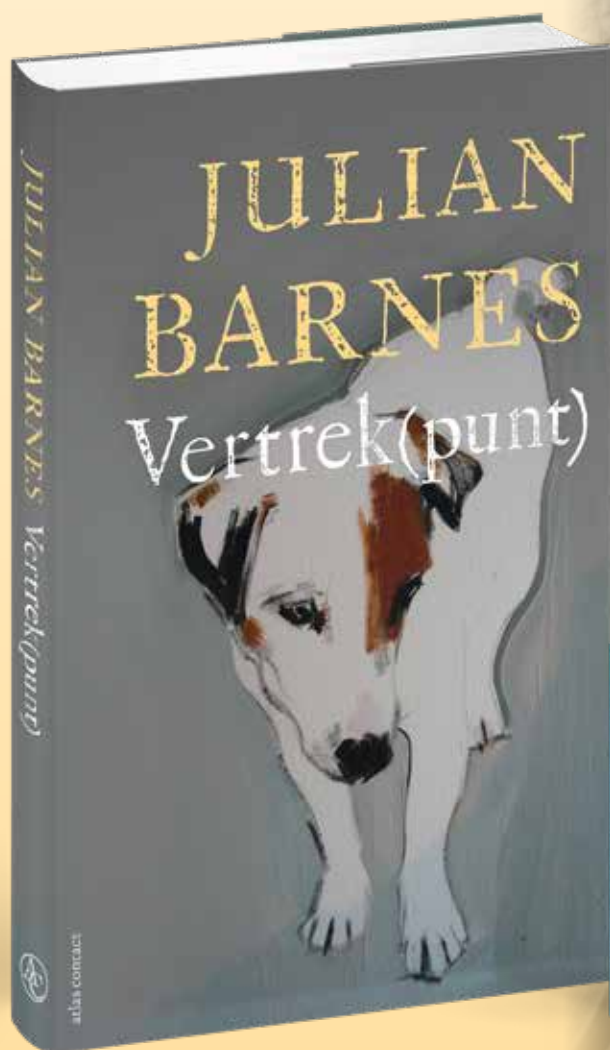
In het boek wordt veel gezegd, maar minstens zoveel verzwegen. Dat past bij Eefje, die met een blik of een glimlach meer kon uitdrukken dan met woorden. Zelfs in de laatste maanden bleven er ontdekkingen mogelijk.

‘Het leven is nooit af. De liefde is nooit af.’

Na verschijnen is het boek, Eefje, niet langer alleen van hem, zegt Van Dis. Hij hoopt dat lezers er iets van zichzelf in herkennen. Dat ze milder worden voor zichzelf en de ander, zorgvuldiger met elkaar omgaan. *Alles voor de reis* is uiteindelijk een ode aan de liefde als verhaal dat blijft doorgaan, ook wanneer het leven eindigt.

‘Ik heb haar tot leven gebracht in een boek. Dat leven wil ik delen.’

‘In *Vertrek(punt)*
pakt Julian Barnes
de lezer opnieuw
in met zijn
ideeën over de
vergankelijkheid
van jeugd, relaties,
leven.’ – *Trouw*

van de
schrijver van ↷

Emma van Hooff (1997) is dichter en schrijver. Ze studeerde af aan de Schrijversvakschool in de vakken poëzie en toneel. Ze publiceerde gedichten in verschillende literaire tijdschriften en betreedt meermaals het podium. Ze debuteerde met de dichtbundel *Placebomens* (2022) en ontving de Hollands Maandblad Schrijversbeurs. *Placebomens* werd lovend ontvangen en genomineerd voor de Poëziedebuutprijs 2023.

Over *Placebomens*:

‘Emma van Hooffs stilistische verfijning is indrukwekkend. Ze laat de taal de vrije loop, met een dwangmatigheid en urgentie die zich manifesteren in rake beelden.’ – *Poëziekrant*

DE WAANZINPARTITUUR

Een psychologisch spel tussen
moeder en dochter

De waanzinpartituur in het kort:

De waanzinpartituur is een vurige roman die zich afspeelt tijdens een groepsessie in een psychiatrische inrichting. Tijdens de anderhalf uur dat ze in het zaaltje zit, wil hoofdpersonage Am maar één ding: de lezer ervan overtuigen dat niet zij, maar haar moeder in de inrichting thuishoort. Met grote vaart neemt ze ons mee in haar vertelling over een moeder die haar dochter zo klein mogelijk wil houden, haar geen enkele vrijheid gunt.

LEESFRAGMENT *De waanzinpartituur*

Het is de hele tijd te laat voor alles. Te laat om fatsoenlijk te beginnen, mijn hand uit te steken en in duidelijke, heldere taal te vertellen wie ik ben, wat mij dwarszit. Maar het is ook te laat om op te staan met een gretigheid waarvan mijn stoeltje achterover dendert en door de deur te verdwijnen. Hallo ik ben Am die nergens heen ging. Duizendkoppig koor terug hallo Am die nergens heen ging. Nu is het te laat om terug te krabbelen maar ook te laat om aandachtig te luisteren naar de andere gestoorden in het kringetje, die hun namen door de ruimte roepen en de groepsleider die het maar over wolken heeft, wolken die verdwijnen door alles in een keer te laten lopen. Het klinkt zo simpel, opgroeien en een met de borst vooruit opgewassen tegen alle stront volwassen vrouw te worden. Maar de menselijke natuur krijgt mij maar niet te pakken. Aan één draadje trekken is genoeg om mijn huid aan flarden te scheuren als een kasjmieren sjaal. Eén draadje en hop, daar ga ik. Maar het is te laat om te beginnen met leven en, als je het mij vraagt, nog net even te vroeg om er definitief een klap op te geven. Het is ook nog te vroeg om over dat zaaltje met die andere krankzinnigen te beginnen, kijk, hun vingers staan net zo strakgetrokken als de mijne, maar het

is nog te vroeg om dat soort details op te merken. Ik ben daar helemaal niet. Niet in dat bedompte zaaltje met de koffievlekken op het tapijt, niet in de verduisterde kamer waar ze me iedere ochtend komen wekken met een handje pillen en een glas water. De verduisterde kamer waar mijn reizen van bed naar toilet te volgen zijn aan de plukjes haar op de grond, die ik uit mijn hoofd trek, waarna de verzorging ze twee keer per dag met veel bombarie in de vuilnisbak kiepert, ik ben daar helemaal niet, nee nee. Ik lig in mijn moeders armen in de groene nacht waarin ik uit haar gleed. Te laat, zoals het de hele tijd te laat voor alles is. Ik ging helemaal nergens heen. Niet in die buik en ook niet uit die buik. Het strand waar mijn voorouders op waren uitgestrooid, zou hetzelfde strand zijn waar ze mijn laatste resten uit hun handen zouden laten waaien. Dat is nu eenmaal het lot dat zich uitstrekt in de palliatieve nacht waarin ik in mijn moeders armen lag als een naakte paarse wurm en haar tranen op mijn voorhoofd landden. Zo werd ik gedoopt. Am die nergens heen ging.

Ik trilde en schudde heel lang vanaf die groene nacht, dat moet je weten. De vlinderstruik die ze bij mijn geboorte kreeg is allang uitgebloeid

en boven mijn hoofd uitgetorend als mijn spieren eindelijk bedaren. Soms vraag ik me af wat er eerder was: mams houdgreep of dat trillen. Soms vraag ik me af hoe heet de dagen moeten worden voordat het vlees van mijn botten valt. En wat ik dan in godsnaam onder die dagen moet leggen om ze op te stoken tot de gewenste temperatuur. O en heel de tijd het beuken van de zee tegen de kliffen op de achtergrond. Dat moet ik er wel bij zeggen. De golven die de kliffen uit hun slaap houden. Mijn hersenen horen die kliffen krijsen, zelfs hier in het gesticht, iedere avond weer zodra de zee haar gebied verovert. Het geluid zal er altijd zijn, ook als ik lig te creperen in een isoleercel, ver weg van de kust, dan nog zal dit het laatste geluid zijn dat ik hoor als ik sterf. Waar het nog te vroeg voor is, eenendertig is nog te vroeg om te sterven, zelfs Jezus hield het langer uit.

Aan het eind van die groene nacht zijn we al reuze aan onze rollen gewend, mam en ik. Loopt ze te ver bij mijn wiegie vandaan, dan trek ik de deken over mijn mond, klaar voor wiegendood. Laat ik mezelf als peuter van het duin afrollen richting branding, dan trekt zij me aan mijn teentjes omhoog en wikkelt me in een laken. Samen graaien we met onze handen in het zand. Mam leert me de as van mijn voorouders zo in de lucht te gooien dat we de zilveren armbanden van mijn grootmoeder horen rinkelen, we haar snerpende stem uit haar dunne lippen lokken, waarna ze hele middagen onophoudelijk door ons

heen praat. Ik sabbel op de korrels, slik het door in de hoop dat het mijn binnenste schuurt, waarna mam een vinger in mijn keeltje steekt. Er moeten dingen gezegd worden over onze relatie, die van mam en mij. Over de boksrondes, de manieren waarop we elkaar de hele tijd buiten spel slaan, over hoe zij opleeft, staat te springen zodra ik kreunend op de grond lig, smekend om een time-out waarna ze over mijn voorhoofd aait alsof ik een pasgeboren lam ben. Ruwe tong, natte tong. Dit is wat wij doen, dit is hoe wij leven. Stop maar kindje, stop maar, klinkt het vanaf de grond van het gesticht, waar de as van mijn grootmoeder zich rond mijn stoelpoten heeft verzameld. Je loopt te hard van stapel, je bent niet kalm, kijk naar die trillende handen, kijk naar dat getrek aan die haren, het is geen gezicht. Je bent net een geëlektrocuteerde laboratoriumrat, volledig in jezelf gekeerd. Nee, in geen enkel opzicht houd je de aandacht vast. In geen enkel opzicht is dit een ouverture. Begrijp dat dan.

Vergeef me. Misschien zijn het de medicijnen waardoor ik zo onsamenhangend praat, misschien zijn het de medicijnen waardoor ik denk dat ik warrig praat maar in feite kraakhelder te verstaan ben. Misschien dat het overbodig te zeggen is, maar het is tien over een, de gong heeft nog maar net geklonken, alle gestoorden zijn nog maar net de eetzaal uitgedreven met veel kabaal en gerinkel. De komende twee uur zit ik met ze in dit zaaltje opgesloten, dit vierkante blok op de benedenverdieping, met de ra-

men die van de grond tot het plafond uitzicht bieden op de moestuin, de frambozenstruiken daar aan de zijkant en de borders vol klapprozen en cosmea's tegen de stenen omheining. De gestoorden in de kring steken hun trillende vingers in die open monden van ze, likken hun botten af, kijken elkaar met vernauwde pupillen aan. Ik zit onbeweeglijk tussen ze in, de eenheid van tijd, plaats en handeling op de toppen van haar kunnen. Als ik je vertel over de kliffen aan de kust, dan zit ik hier naar die pisllek op het tapijt te staren, die pisllek in het midden van de kring waar straks een gestoorde op moet gaan staan en een verhaal uit zijn keelgat moet toveren. Als ik je zeg dat de meeuwen krijsend boven ons huis cirkelden, zich tegen ons keerden omdat mam ieder mens die zijn oude hompen brood aan die beesten kwam voeren gillend wegjaagde, dan bonkt de gestoorde rechts van me met zijn stoel, wordt er door de begeleiding, hup, een waterkussen onder zijn billen geschoven.

De gestoorden praten hard, steeds harder, ze doen een klapspelletje, ze willen bepalen wie de eerste spreker van het kringgesprek zal zijn. Het is een kakofonie van stemmen waar het zaaltje helemaal niet op berekend is. De akoestiek is vreselijk door het lage plafond. Soms wil ik de doek van mijn hoofd trekken en het in hun monden proppen, ze op hun knieën dwingen als de gegijzelden die ze zijn. Alleen een gesmoord gegil horen, dat is het enige wat ik nog trek. Ik zou klep dicht naar ze kunnen schreeuwen,

maar ik kan niet schreeuwen, alles is verstijfd en dicht door de medicatie die ze me hier geven. Mijn rechterbuurman slaat zijn vlakke hand hard tegen de zijkant van zijn stoel. Mijn linkerbuurvrouw krimpt ineen. Ja, ze ziet er keurig uit zoals ze met haar benen over elkaar op haar stoeltje zit, maar ondertussen broedt ze op een plan om het schoonmaakhok binnen te dringen en de fles met chloor aan haar mond te zetten. Wedden.

Ik sta niet in voor de daden van de andere gestoorden, dat zeg ik je alvast, geen idee wat hen ertoe beweegt om met hun hand aritmisch tegen de leuning van hun stoel te slaan. Sommige gestoorden kijken verschrikt om zich heen, alsof ze uit hun veilige omgeving zijn gehaald, maar dit hier, dit benauwde zaaltje met de vetplanten aan weerszijden van de ingang, dit is nu precies wat je noemt een veilige omgeving, aldus de groepsleider. Hij probeert boven het geschreeuw uit te komen. Op het bord achter hem staat de lijst met kalmerende activiteiten die we gisteren hebben opgesteld. Bovenaan staat onkruid schoffelen in de moestuin, daarna tegels in de gang tellen, gevolgd door het sorteren van gedroogde zaden in de schuur. Mocht het je nog niet duidelijk zijn: ze willen dat we hier als een organisch geheel met elkaar voortleven, de maan aanroepen, onze herinneringen op de offerschaal leggen en het zaaltje straks een gram lichter weer uitzweven, verlost van de duivel, het kwaad, de bloederige zonsondergang van ons gezonde verstand. Ik hoor er niet bij,

snap je, bij de wereld van het vezelrijke, de weesgegrootjes, de trillende kop en schotel, het eindeloze boerenbruggen na de soep. Ik voel me meer verwant aan die vetplanten daar dan de gestoorde schuin tegenover me, die de knopen van haar blouse met trillende handen begint los te maken. De groepsleider beent op haar af en wil de glanzende stof weer dichtknopen, waarop zij schreeuwt dat ze haar eigen kleren aan wil. De groepsleider antwoordt dat dit haar eigen kleren zijn. Nadat hij zijn rug naar haar heeft toegekeerd knoopt ze haar blouse razendsnel weer open. Ze ziet dat ik het zie en grijnst terwijl ze over haar ontblote borstbeen streelt. Haar kin glanst van het speeksel dat uit haar mondhoeken langzaam naar beneden glijdt. Naast me haalt de gestoorde een boterhamzakje vol papiersnippers uit haar broekzak en aait over het plastic. Ineens gaat er een schok door haar heen, alsof ze zojuist haar hand op het prikkeldraad heeft gelegd dat dier van mens scheidt. Van alle gestoorde in dit gesticht ben ik de enige die zo'n vergelijking weet te maken, en toch durft de verzorging in hun verslagen op te schrijven dat ik soms wat afwezig oog, er niet helemaal bij ben. Pfff. Mijn buurvrouw stopt het zakje razendsnel weer terug en glimlacht naar haar handen. Ik moet toegeven, ze weet haar ellende goed te verbloemen. Soms denk ik dat ik dat ook kan, wat verrotte bladeren bij elkaar harken, ze over de kuil heen leggen en fluitend weglopen. Maar fluitend weglopen betekent dat mijn moeder vrijuit gaat en als er iets is wat –

Steek je tong eens uit Ammie. De gestoorde rechts van me heeft zich naar me toegedraaid. Zijn dikke rode kop komt steeds dichterbij naar de mijne. Hij ziet eruit alsof hij vannacht door de velden heeft gezworven, op een stuk hout heeft zitten knagen en zijn haren er met een bot mes heeft afgesneden. Vraag me niet hoe hij heet, ik vergeet de namen van de mensen om me heen, hun dwangneuroses, de redenen waarom ze overdag levenloos voor zich uitstaren en het midden in de nacht ineens uitkramen. Doe nou open Ammie. De gestoorde hangt als een bij naast mijn hoofd. Hij boert, walmen van de mosterdsoep die we zojuist gegeten hebben vliegen me tegemoet. Iedere andere gestoorde in deze kring zou nu vloekend zijn opgesprongen. Ik beweeg me niet. Hoe langer ik stilzit hoe kalmer mijn geest en dat is precies wat ik nodig heb de komende twee uur. De gestoorde trekt aan mijn kin, steekt een vinger in mijn mond. Heb je nog een pilletje voor me Am. Nou nou nou. Ik bijt op zijn knokkel, niet hard, alleen zodat hij zijn hand terug moet trekken. Vanuit mijn ooghoek zie ik hoe de groepsleider onze koppen telt. Iemand is op zijn stoel gaan staan en houdt zijn handen rond zijn mond. Ryan het spijt me van gisteren, zal vandaag niet gebeuren, vandaag is een betere dag. Niemand reageert. Ik staar naar het tapijt. Een goede dag hebben betekent hier niet je hoofd van je romp willen rukken, maar op het stoeltje zitten en quasidiepzinnig voor je uitstaren.

Dit boek is reeds verschenen

10 manieren om je leesdoelen te halen (en ervan te genieten)

Je houdt van boeken, anders had je dit magazine niet in handen. Maar zelfs de meest toegewijde lezer belandt wel eens in een leesdipje. Geen paniek. Met deze 10 tips wordt lezen weer wat het hoort te zijn: ontspanning. Of je nu eindelijk alle boeken van Geert Mak wilt lezen of je wilt verdiepen in de wereld van de naakte molrat (lees dan de geniale roman *Grondwerk*).

Door: Taïs Vezo

1. Kies een doel dat bij je past

Zesentwintig boeken lezen in 2026 klinkt indrukwekkend, maar misschien ook licht ontmoedigend. Begin klein. Vijftien minuten lezen per dag is vaak al genoeg om ongemerkt een boek uit te krijgen.

2. Maak een verlanglijst

Noteer welke boeken je dit jaar écht wilt lezen. En kijk ook eens in je eigen boekenkast, grote kans dat daar nog ongelezen parels op je wachten.

1

2

3

4

3. Plan je leesmoment

's Ochtends bij het ontbijt of 's avonds voor het slapengaan: vaste momenten maken van lezen een gewoonte.

4. Neem je boek overal mee naartoe

In de trein, in de wachtkamer, in het park en natuurlijk op de wc. Elke bladzijde telt.

5. Speel met genres

Wissel romans af met essays, poëzie met thrillers. Afwisseling houdt het lezen leuk.

6. Word lid van een leesclub

Samen lezen motiveert, nodigt uit tot gesprek en geeft nieuwe perspectieven.

7. Creëer een leesplekje voor jezelf

Een fijne stoel, een deken, een kop thee. Een glas bier kan overigens ook.

8. Laat je niet verleiden

Leg je telefoon weg. Verwijder desnoods tijdelijk je sociale media. Al is het maar één dag. Je boek en brein zullen je dankbaar zijn.

9. Zorg voor een routine

Reizen, ontbijt, avondritueel... een boek kan overal onderdeel van worden.

10. Wees mild

Soms lukt lezen gewoon niet. Wees niet te hard voor jezelf. Er wacht altijd wel een boek op je.

Jop de Vrieze (Utrecht, 1983) is een prijswinnende wetenschapsjournalist. Eerder schreef hij *Allemaal beestjes, over de bacteriën in en op ons lichaam*, en *De karakterman, over de moderne man*. Jop is een fanatieke hardloper.

‘De supermarktschappen puilen uit van de eiwitshakes en eiwitrepen. Die zijn doorgaans onnodig, en soms zelfs schadelijk. Hoe weet de voedingsindustrie ons daar dan toch toe te verleiden? Medisch bioloog Jop de Vrieze biedt inzicht met zijn boek *Proteïne*.’

– Trouw

PROTEÏNE

Alles wat je wilt weten over de juiste eiwitinname

Proteïne in het kort:

Proteïne (eiwitten in gewoon Nederlands) is dé nieuwe voedselhype! Wat ooit exclusief was voor bodybuilders, verovert nu de supermarktschappen en onze borden. Van fitgirls tot gewone stervelingen die willen afvallen: een zorgvuldig afgewogen eiwitinname is de sleutel tot succes. Dat hebben ook de voedselproducenten en winkeliers begrepen. Maar wat klopt er nu van die claims en wat niet? In *Proteïne* laat Jop de Vrieze zien hoe belangrijk eiwitten zijn voor ons lichaam, wanneer extra aandacht ervoor goed of juist slecht uitpakt. Hij onderzoekt de trend, interviewt experts en zoomt in op dierlijke versus plantaardige eiwitten. Daarnaast geeft hij praktische tips en legt uit welke focus het beste past bij jouw verschillende gezondheids- en fitnessdoelen.

Maar wat zijn dat dan eigenlijk, proteïnen? Om te beginnen is proteïne een zogeheten macronutriënt, net zoals koolhydraten en vetten. Dit zijn de voedingsstoffen die we in grote hoeveelheden binnenkrijgen en waaruit ons lichaam energie kan halen. Koolhydraten (waarvan suikers de bekendste zijn) gebruiken we vooral als snel beschikbare brandstof voor bijvoorbeeld onze hersenen en spieren. Vetten zijn heel efficiënt voor de opslag van energie als reserve die wordt aangesproken wanneer de koolhydraatvoorraad op is. Proteïnen kunnen in onze lichaamscellen ook verbrand worden om energie op te wekken, maar ze fungeren voornamelijk als bouwstoffen.

Proteïnen zijn dus belangrijk voor je spieren en de rest van je lichaam. Je zou kunnen beargumenteren dat ze de belangrijkste van de drie macronutriënten zijn. In principe bevat een gezonde, gebalanceerde voeding een redelijke verhouding tussen de macronutriënten. Ik schreef ook al dat een gemiddelde westerling ruimschoots aan voldoende proteïnen komt via de dagelijkse voeding, en dat geldt ook voor de meeste fanatieke sporters. De allerfanatiekste atleten en bodybuilders weten allang dat ze ervoor moeten zorgen dat ze genoeg proteïnen binnenkrijgen.

Tegelijk worden we er op reclameborden, in de supermarkten en in een stroom aan filmpjes van sport- en lifestyle-influencers steeds op gewezen dat we er toch echt goed aan doen om vooral veel op het proteïnegehalte in onze voeding te letten. Dat we maar beter elke kans aangrijpen om in elk geval 'onze dosis eiwitten binnen te krijgen'. En blijkbaar slaat dat aan, want anders zouden al die producten allang weer uit de schappen zijn verdwenen.

Hoe komt het dat niet alleen fanatieke sporters, maar een veel grotere groep consumenten de laatste tijd zo ontzettend in de ban van proteïne-rijke en proteïneverrijkte voeding is geraakt? Dat sommigen niet alleen na hun workout, maar zelfs op dancefestivals hun speciaal daarvoor in de markt gezette proteïneshakes achteroverslaan?

Om daarachter te komen, duiken we de recente geschiedenis in.

Na de Tweede Wereldoorlog besloten beleidsmakers in Europa dat de bevolking in hun regio nooit meer zo honger zou mogen lijden als tijdens de oorlog. Landbouw en veeteelt kregen een enorme impuls, en met succes: al snel kwam de westerse consument van een situatie van voedselschaarste terecht in een situatie van overvloed aan betaalbaar voedsel.

In plaats van ondervoeding werd de afgelopen decennia – vooral sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw – overgewicht de grote vijand. In de strijd ertegen kreeg eerst ‘vet’ de schuld – dat bevatte immers de meeste calorieën. Ook kwam uit wetenschappelijk onderzoek de link tussen verzadigd (veelal dierlijk) vet en hart- en vaatziekten naar voren. Later volgden verontrustende studies over het nog schadelijkere transvet dat ontstaat bij het ‘harden’ van plantaardige olie om de minder vloeibare dierlijke vetten te vervangen.

Vervolgens, toen in allerlei producten de vetten vervangen werden door koolhydraten, bleek dat ook die schadelijk konden zijn. Doordat gemakkelijk opneembare koolhydraten zoals suikers en zetmeel maar matig verzadigen, eet of drink je er snel te veel van en op termijn kan dat leiden tot type 2-diabetes, suikerziekte. Je lichaamscellen zijn dan resistent geworden voor het hormoon insuline en als gevolg daarvan kunnen die cellen suikers niet meer goed uit je bloed opnemen.

Eigenlijk is van de macronutriënten alleen proteïne in de beeldvorming zonder kleerscheuren door de voorbije veertig jaar heen gekomen. En als vanzelf heeft het daardoor een haast ongenaakbare reputatie gekregen, een ‘gezondheidshalo’ waar aanbieders van voedselproducten maar al te graag een graantje, of eitje, van meepikken. Het woord gezondheidshalo stamt af van het ‘halo-effect’. Dat treedt op wanneer onze algehele positieve indruk van een persoon, product

of merk gebaseerd is op één enkel kenmerk – in dit geval het positieve beeld bij proteïne.

Bijna alle populaire diëten die de afgelopen decennia de revue passeerden waren gebaseerd op het verlagen van vet en/of koolhydraten en op een hoog gehalte aan proteïnen. Neem bijvoorbeeld het Atkins-dieet (veel vet en proteïnen, weinig koolhydraten), South Beach (weinig verzadigd vet en relatief veel proteïnen en goede koolhydraten met een lage glycemische index, dus weinig snel opneembare koolhydraten) en het paleodieet (voornamelijk veel proteïnen en gezonde vetten en weinig koolhydraten).

Voeding wordt steeds functioneler

Binnen de bredere voedingstrends speelt ook nog een andere ontwikkeling. Onder invloed van de voedingswetenschap en culturele ontwikkelingen zijn we anders gaan aankijken tegen voedsel en eten. Onze omgang met voeding is steeds functioneler. Waar eten vroeger veel meer culturele, religieuze en spirituele betekenis had, is voeding tegenwoordig veel functioneler (ook het woord ‘voeding’ is functioneler van aard dan het meer praktische ‘eten’). We eten meer gericht, met een doel. Dat kan zijn onszelf troosten of belonen, maar in toenemende mate gebruiken we voeding om onze gezondheid, maar vooral ook ons uiterlijk en onze prestaties te optimaliseren.

De Amerikaanse voedsel- en cultuurjournalist Michael Pollan beschrijft het in zijn boek *Een pleidooi voor echt eten* (2008): vanaf de jaren

tachtig van de vorige eeuw is de aandacht steeds meer verschoven van hele producten en voedingspatronen naar 'nutriënten', voedingsstoffen, waarvan de wetenschap aanwijzingen had gevonden dat ze goed of juist slecht voor ons waren. Vezels = goed. Verzadigd vet = slecht. Vitamines = goed, suiker = slecht. Met als belofte dat zolang je maar zo veel mogelijk consumeert van de goede en zo min mogelijk van de slechte, je langer gezond leeft en er nog mooier uitziet ook. Klinkt goed toch? Wie is er immers op tegen dat we gezond eten, er goed uitzien en topprestaties leveren?

Maar niet alleen kan het nogal een obsessie worden als we constant het gevoel hebben dat we moeten optimaliseren. We lopen het risico dat we andere, vooral culturele functies van voeding uit het oog verliezen. En misschien nog wel het belangrijkste: de focus op de elementen uit onze voeding die gezond of prestatiebevorderend zouden zijn, is niet alleen erg simplistisch, het kan ons juist ongezond maken. Het doet namelijk de complexe relatie tussen nutriënten en gezondheid (en prestaties) nogal te kort.

De overgesimplificeerde kijk op voeding begon al op te komen in de negentiende eeuw. De Britse arts en chemicus William Prout identificeerde in de jaren twintig van die eeuw de drie macronutriënten vetten, koolhydraten en proteïnen. Kort daarna concludeerde de Duitse wetenschapper Justus von Liebig dat deze drie-eenheid, samen met wat mineralen, alles was wat dieren en dus ook mensen

nodig hadden om te overleven.

Deze Von Liebig was niet de eerste de beste. Hij had diezelfde 'wet van het minimum' toegepast op de plantenwereld en zo de kunstmest uitgevonden. De combinatie van de drie planten-macronutriënten, namelijk stikstof, fosfor en kalium, bleek voor planten voldoende om te groeien. Die uitvinding leidde tot de landbouwrevolutie en nog altijd geldt kunstmest als een van de uitvindingen die de mensheid de meeste voorspoed heeft gebracht. Maar ondertussen is ook duidelijk geworden dat planten om gezond te blijven uit de grond veel meer halen dan die drie nutriënten. En zo geldt ook voor dieren en mensen: met alleen de macronutriënten zijn we er nog lang niet.

(Kunstmest is dus eigenlijk junkfood voor planten: het bevat weliswaar de macronutriënten die noodzakelijk zijn voor overleving en groei, maar verder ontbreekt er van alles dat nodig is voor gezondheid, zoals calcium, magnesium, zwavel, ijzer en zink.)

Von Liebig was dus nogal een reductionist en dat had zijn goede kanten. In zijn tijd werd het leven verklaard aan de hand van metafysische krachten zoals vitalisme. Daar plaatste hij een rationeel, op wetenschappelijke inzichten gebaseerd wereldbeeld tegenover. Alleen sloeg hij wel een beetje door. In 1867 ontwikkelde hij babymelk voor baby's die geen borstvoeding kregen. De ingrediënten: koemelk, tarwemeel en moutmeel plus kaliumbicarbonaat. Hij noemde het 'de perfecte zuigelingenvoeding'. Alleen liepen die zuigelingen wel

flinke groei- en ontwikkelingsachterstanden op, omdat er essentiële voedingsstoffen ontbraken.

Grappig genoeg was het Von Liebig zelf die al halverwege de negentiende eeuw met een product kwam dat dreef op de goede reputatie van proteïne. Von Liebig had proteïne bestempeld tot het 'meesternutriënt' voor groei en waar konden mensen dat volgens Von Liebig vooral uit halen? Vlees. Alleen was er wel een lastigheid: voor het overgrote deel van de mensen was vlees veel te duur. En dus werkte Von Liebig jarenlang aan de ontwikkeling van 'Liebig's vleesextract'. Zijn methode was om het vet van het vlees af te snijden, het vlees in kleine deeltjes te breken, het met water te koken tot een vloeistof met 6 tot 8 procent vaste stof, en het dan op laag vuur in te dampen tot een pasta. In 1865 startte hij zijn Liebig's Extract of Meat Company. Hij verkocht zijn producten in eerste instantie vooral via artsen en apotheken, die het gretig afnamen en verspreidden.

Alleen, het extract was letterlijk nogal een slap aftreksel, waar amper voedingswaarde in zat – en ook amper

proteïnen, aldus sceptici. De Duitse fysioloog Edward Kemmerich voerde een groep honden een tijdje alleen het extract. Allemaal stierven ze. Met de gezonde reputatie ervan was het dus gedaan, maar verdwijnen deed de vleespasta niet: het werd nu 'gewoon' als betaalbaar, lekker smeersel verkocht. Von Liebig begon vervolgens ingeblikt (goedkoop) vlees, corned beef, te verkopen onder de merknaam Fray Bentos, die nog steeds bestaat.

In het spoor van de voortschrijdende negentiende-eeuwse wetenschap kwam eind van die eeuw de eerste proteïne-hype op, die opmerkelijke overeenkomsten vertoont met die van nu.

Aanleiding was toen dat het mogelijk was geworden om proteïnepoeder uit melk te maken. De proteïnepoeders waren razend populair, net als (ja, echt!) repen en koekjes met extra proteïne. Ook toen al waren er reclames voor proteïneverrijkte producten en restaurants die zich in gerechten met zulke producten specialiseerden.

Dit boek is reeds verschenen

Francesca Albanese (1977) is Speciaal Rapporteur voor de mensenrechten in de Palestijnse gebieden namens de VN. In haar rapporten en uitspraken is ze zeer kritisch op de rol van Israël en de westerse bondgenoten. Wereldwijd is ze een van de belangrijkste pleitbezorgers van gerechtigheid voor het Palestijnse volk.

‘Een icoon voor de pro-Palestijnse beweging, lastpost voor Israël en de VS.’
– *De Morgen*

WANNEER DE WERELD SLAAPT

Een absoluut noodzakelijk pleidooi van de onverschrokken VN-rapporteur

Vertalers: Manon Smits & Pieter van der Drift

Wanneer de wereld slaapt in het kort:

‘Hoe is het mogelijk dat de waarheid leugen is geworden en de leugen waarheid?’

In *Wanneer de wereld slaapt* biedt Francesca Albanese, speciaal VN-rapporteur, een indringend en persoonlijk beeld van Palestina. Aan de hand van tien portretten – van kinderen zonder thuis tot oorlogschirurgen – brengt ze de systematische onderdrukking en de actuele genocide in Gaza helder in kaart. Met deze diepmenselijke verhalen toont ze de ontluisterende realiteit, maar ook de onvoorstelbare veerkracht van een volk dat beroofd is van zijn thuis, stem en toekomst. Onverschrokken stelt Albanese vragen die soms te ingewikkeld zijn om te beantwoorden. Maar als één ding duidelijk wordt in dit boek, is het wel dat de wereld zich niet langer aan deze vragen kan onttrekken.

HOOFDSTUK 1

Wat is de kindertijd in Palestina?

Zover komen dat je niet meer bang bent.

Dat is het ultieme doel van de mens.

– Italo Calvino, *Het pad van de spinnennesten*

Eind januari 2024. Hind Rajab is vijf jaar oud. Ze zit ineengedoken op de achterbank in de auto van haar oom en tante, samen met hun vier kinderen. Meteen nadat het zoveelste evacuatiebevel werd gegeven in het westelijke gebied van Gaza, is haar moeder met haar andere kinderen te voet gevlucht, maar vanwege de kou en de regen is Hind door haar oom en tante in de auto meegenomen.

Het is vroeg in de middag, het gedreun van de bommen dringt de auto binnen en er lijkt een verkeersopstopping te zijn. Er is iets aan de hand. Haar oom en tante voelen het, ze zijn nerveus, zitten opgewonden te praten. Niet ver van een tankstation in de wijk Tel al-Hawa wordt de auto meermaals beschoten door Israëlische machinegeweren.

Daarna een ijzige stilte. Hind kijkt om zich heen: niemand praat meer, ze

zitten allemaal in elkaar gezakt. Met trillende handen pakt ze de telefoon uit de handen van haar vijftienjarige nichtje Layan, die is getroffen terwijl ze in gesprek was met iemand van de Rode Halve Maan. Hind vertelt: ‘De anderen zijn dood, of misschien slapen ze’, en smeekt om hulp. ‘De tank staat naast me. Hij rijdt. Komen jullie me halen? Ik ben zo bang.’

De medewerkster aan de andere kant van de lijn is hevig bezorgd, want ze weet hoe gevaarlijk de situatie is; ze noemt Hind liefdevol ‘*habibtī*’, ‘schatje’, en blijft aan de lijn om haar gezelschap te houden.

Na een drie uur durende communicatie – zoveel tijd hadden haar collega’s van de Rode Halve Maan nodig voor overleg met de Israëlische autoriteiten om de locatie van de auto te bepalen en toestemming te krijgen om het meisje in veiligheid te brengen – verzekert de medewerkster Hind dat er twee hulpverleners naar haar toe komen. De registratie van dit hartverscheurende gesprek, waarbij het leven van het kind aan een zijden draadje hangt, is bewaard gebleven voor de geschiedenis, en zal hopelijk ook ooit

gebruikt kunnen worden door rechters, om de verantwoordelijken voor het bloedbad waarbij Hind door het Israëlische leger werd vermoord te straffen.

Pas na twaalf dagen zal het levenloze lichaam van Hind worden gevonden, in die auto waarop iemand maar is blijven schieten, doorboord door 335 kogels, niet ver van de ambulance met daarin de lijken van de hulpverleners van de Rode Halve Maan, die haar niet op tijd hebben kunnen bereiken. Het Britse team van Forensic Architecture, onder leiding van professor Eyal Weizman, heeft de afstanden en de richting van de schoten gereconstrueerd. Deze onderzoeken hebben aangetoond dat het 'niet plausibel' is dat de Israëlische soldaten die vanuit de tank schoten geen duidelijk zicht zouden hebben gehad op de burgers die in de auto zaten – onder wie dus kinderen.

Het verhaal van Hind is een symbool geworden voor de wreedheid van de Israëlische aanval op de bevolking van Gaza, sinds 7 oktober 2023. Maar dit meisje is meer dan drie maanden na 7 oktober gedood, toen Israël al meer dan 26 000 mensen had vermoord, onder wie minstens 10 000 kinderen. Hoe heeft men dit allemaal kunnen laten gebeuren?

En hoe is het mogelijk dat er ook nu – eind maart 2025, terwijl ik dit boek aan het redigeren ben –, nu het vastgestelde aantal omgekomen kinderen al meer dan 17 000 bedraagt, van wie er duizend nog geen één jaar waren, nog steeds straffeloosheid heerst, en dat de moordmachine die

Israël in gang heeft gezet onvermoeibaar doorgaat?

Het antwoord schuilt in decennia van manipulatief woordgebruik, dat heeft geleid tot een verwrongen perceptie van de machtsverhoudingen tussen Israëliërs en Palestijnen. De laatste dertig jaar heeft die bewuste manipulatie velen ertoe gebracht om te geloven dat de Palestijnen verantwoordelijk zijn voor hun eigen situatie, en dat ze een existentiële dreiging vormen voor Israël. Ook de kinderen? Ja, die ook, en misschien wel vooral de kinderen, want in de logica van de Israëlische aanval die na 7 oktober begon wordt elk Palestijns leven gezien als een mogelijk toekomstig gevaar voor de overleving van Israël.

Hoeveel Palestijnse kinderen zijn er zo omgekomen? Met de straffeloosheid van de schuldigen, met het gruwelijke verdriet van hele families en gemeenschappen? Dat zijn er tienduizenden. Het verhaal van Hind, hoe afschuwelijk ook, is niet ongewoon in Palestina. Mohammed Tamimi was twee jaar oud toen hij, een paar maanden voor 7 oktober 2023, door het Israelische bezettingsleger – dat formeel bekendstaat onder de naam Israëlisch defensieleger (Israël Defence Forces: IDF) – door zijn hoofd werd geschoten terwijl hij bij zijn vader in de auto zat op de bezette Westelijke Jordaanoever. Niemand werd er verantwoordelijk voor gehouden, zoals gewoonlijk.

Dat is de kindertijd, in Palestina.

Toen Max en ik in Jeruzalem woonden, grensde onze tuin aan een heuveltje waarop een reusachtige, on-

gelooflijke moerbeiboom stond, die maandenlang vruchten droeg. Onder die boom lag altijd een paars tapijt van gevallen moerbeien, en de kinderen kwamen ze vaak rapen.

Vlak naast ons huis was een stenen muurtje waar zo'n metalen hekwerk op stond, dat er ooit, jaren eerder, provisorisch moest zijn geplaatst. De kinderen kropen er altijd onderdoor om moerbeien te gaan rapen, waardoor er een opening was ontstaan. Op een dag zag ik ze en zei: 'Hé kinderen, als jullie moerbeien willen mogen jullie ook bij mij aanbellen en dan doe ik de poort voor jullie open, dan hoeven jullie niet daar onderdoor te kruipen.' De meesten van hen verstonden me niet, want bijna niemand van hen sprak Engels, behalve een jongetje met donkere wallen dat ik al vaker in de buurt had zien spelen met zijn tweelingzusje en hun vriendjes.

'Hallo,' herhaalde ik dus, nu rechtstreeks tegen hem. 'Ik weet dat jullie hier in de wijk wonen, ik heb jullie al heel vaak zien spelen. Als jullie moerbeien willen is het geen probleem, vraag het dan gewoon aan ons, zodat je je niet bezeert aan dat hekwerk.'

Zijn beleefde, maar vastberaden antwoord deed me versteld staan.

'Nee, dank u,' zei hij. 'U hoeft de poort niet voor ons open te doen. Wij blijven onder het hekwerk door kruipen, zoals we altijd hebben gedaan.'

Die kleine Mohammed was al heel assertief op zijn elfde. Zijn familie was een van de eerste in de wijk Sheikh Jarrah geweest die door Israëlische kolonisten – gewapende burgers die de nederzettingen op de Westelijke

Jordaanoever bevolken, met steun van het leger – uit hun huis was gezet. In dit huis had Rifqa, de oma van Mohammed en van zijn zusje Muna, in 1948 haar toevlucht gezocht nadat ze was verdreven uit Haifa (sindsdien deel van Israël). Na een lange juridische strijd werd in 2009 het hoofdgebouw van hun bezit ingenomen door Israëlische kolonisten, terwijl de familie El-Kurd in de moestuin een huisje moest bouwen waar ze noodgedwongen met z'n allen in gingen wonen.

De reactie van Mohammed verbaasde me, want het is niet vanzelfsprekend dat een kind van elf jaar – of zeven, twaalf, veertien jaar – zo'n duidelijk besef heeft van rechten, ruimte en identiteit. Maar dat is wel de realiteit voor de Palestijnen die zijn opgegroeid onder de bezetting, en voor de miljoenen Palestijnen die zijn geboren in de vluchtelingenkampen rondom Palestina. Generaties mensen zijn opgegroeid terwijl ze zagen dat hun land dag na dag onder hun voeten vandaan werd gerukt, wat de voedingsbodem vormt voor een eindeloze strijd om hun huis, hun waardigheid, en om alles wat op die leeftijd vanzelfsprekend zou moeten zijn. De kindertijd wordt afgepakt van de Palestijnen, ze worden volwassen in een kinderlichaam en gaan gebukt onder zorgen, spanningen, angsten en verantwoordelijkheden die ze op hun leeftijd niet zouden moeten hebben.

Vandaar dat ik, als Speciaal Rapporteur van de VN voor de mensenrechten in de bezette Palestijnse ge-

bieden, in 2023 besloot om mijn derde rapport aan de kindertijd te wijden, waarbij ik gebruikmaakte van een Engels woord dat de Palestijnse realiteit levendig beschrijft: *unchilding*, oftewel 'de kindertijd ontnemen'. De keuze voor dat onderwerp ontstond uit de hoop dat ik het grote publiek meer inzicht zou kunnen geven in de ernst van de situatie als ik zou laten zien hoe het leven van een kind in Palestina daadwerkelijk is, naast de opgenomen statistieken en regelgeving.

Toen ik mijn onderzoek deed, was alles heel anders dan nu: mijn rapport werd twee weken na 7 oktober 2023 gepresenteerd, maar ik had het twee weken voor die datum afgerond. En ook toen al was de situatie verschrikkelijk. Op dat moment in het najaar waren de gegevens over de Palestijnse kinderen die in vijftien jaar tijd (van 2008 tot september 2023) waren gedood al schrikbarend: het waren er meer dan 1400. Ieder van hen een klein universum dat voorgoed was uitgewist. Van 7 oktober 2023 tot maart 2025 was dat toch al huiveringwekkende aantal meer dan tien keer zo groot geworden: in zeventien maanden zijn er ruim 17 000 kinderen gedood, onder wie meer dan duizend baby's, van wie het leven al abrupt werd afgebroken nog voordat ze hadden kunnen leren kruipen, praten en spelen.

In augustus 2024 was Mohammed Abu al-Qumsan in Gaza bezig de geboortecertificaten op te halen van zijn tweeling, die drie dagen daarvoor was geboren, toen hij werd gebeld: je appartement is gebombardeerd, je vrouw en kinderen zijn in het zie-

kenhuis. We konden niets meer voor ze doen. Dood voordat ze hun ogen openen naar het leven.

Dat is de kindertijd, in Palestina.

Toen ik in 2023 niet het benodigde visum van de Israëlische regering kreeg om in de regio mijn onderzoek te gaan doen voor de Algemene Vergadering van de VN dat najaar, besloot ik een andere tactiek toe te passen. Met steun van Palestijnse maatschappelijke organisaties en andere betrokkenen werden er focusgroepen opgericht, zodat ik de kinderen online kon interviewen.

In die periode was ik met mijn gezin op vakantie op Sicilië, bij opa en oma (mijn schoonouders). Elke middag nadat ik met mijn kinderen had geluncht en even een duik in zee had genomen, ging ik naar het dakterras van ons verblijf, en nadat ik mijn computer daar had ingeplugd in een van de weinige stopcontacten die er waren begon ik met de afspraken, die elke dag uren doorgingen.

Algauw bleek dat de groepen kinderen en pubers die ik interviewde goed gestructureerd en gedisciplineerd waren. Ze waren verdeeld in leeftijdscategorieën en geografische ligging, en zowel de jongeren als hun ouders waren blij met deze kans om hun ervaringen en getuigenissen met mij te delen. Samen aan een tafel, of zittend op stoelen die soms veel te groot voor ze waren (zoals bij de kinderen in Jenin), zaten ze allemaal heel aandachtig voor het scherm.

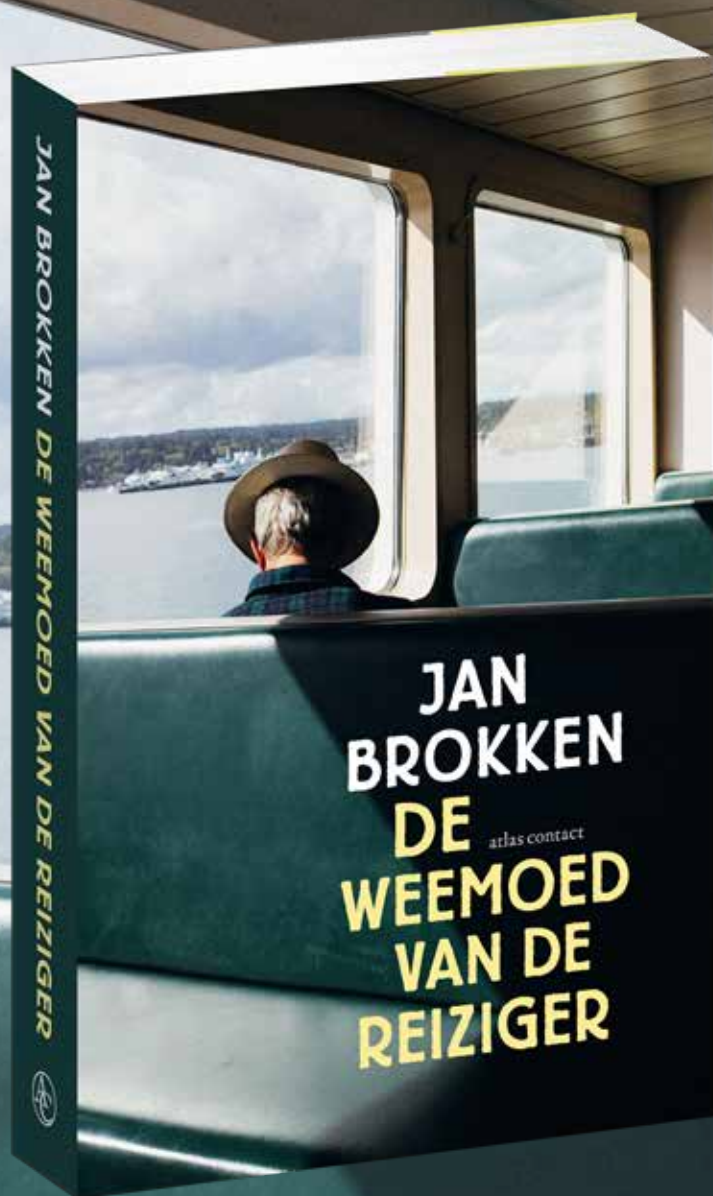
Er was iemand bij om te tolken, maar het merendeel van de kinderen spreekt goed Engels, vooral in Gaza, waardoor ik rechtstreeks met ze kon praten.

Door die ontmoetingen werd ik geconfronteerd met een waar wonder van leven, vitaliteit en vriendelijkheid, een kader waarin de energie en de hoop leken voort te bestaan, ondanks alle ellende. Te midden van alle moeilijkheden van de permanente bezetting en de onophoudelijke oorlogen in Gaza, waar iedereen door de belegering in feite gevangen zat in een getto, en te midden van de verwoestende nabijheid van de Israëli-sche nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever, met veelvuldige arrestaties, continue invallen van soldaten

en aanvallen van de kolonisten, vertoonden de kinderen die ik die zomer heb leren kennen een buitengewoon talent om de fundamentele waarden te behouden, op de eerste plaats hun liefde voor school. Ze hadden voor de gelegenheid hun nette kleren aan, het haar van de jongens was netjes gekamd, de meisjes hadden kleurige jurkjes aan en hun lange haar was bedekt met een hoofddoek, of ze hadden een hoofddoek los over hun schouders hangen. In hun stemmen hoorde ik een grote honger naar kennis en een vurig verlangen naar de toekomst.

Ook dat is de kindertijd, in Palestina.

Dit boek is reeds verschenen

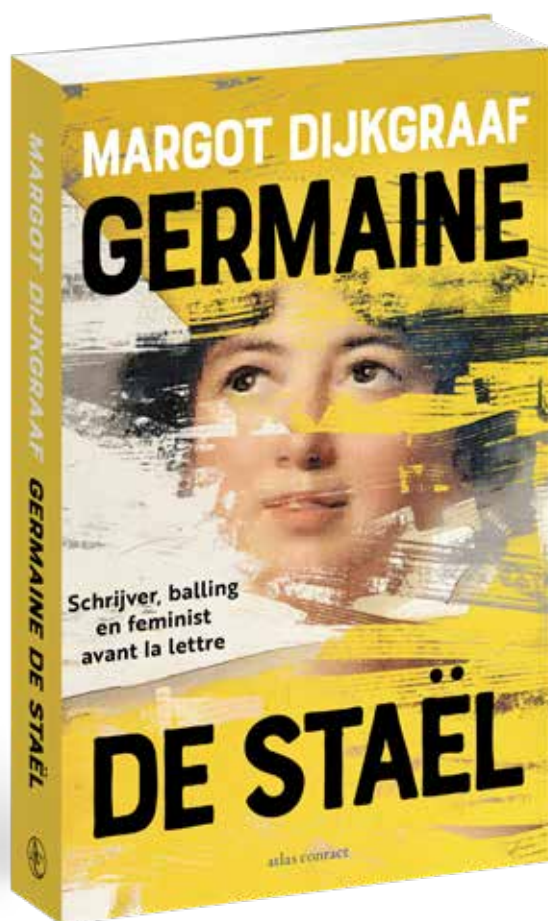
**‘Een nieuw boek van Jan Brokken
is een belevenis [...] heerlijke
reisverhalen.’ – *de Volkskrant***

Margot Dijkgraaf is literatuurcriticus, schrijver, curator, interviewer en 'ambassadeur tussen Frankrijk en Nederland op het gebied van de letteren', zoals een Franse ambassadeur ooit zei. Ze schrijft al zo'n dertig jaar over literatuur, voornamelijk voor *NRC*, en publiceerde onder meer *In de voetsporen van mijn grootvader*, *Met Parijse pen. Literaire omzwervingen* en *Zij namen het woord. Rebelse vrouwen in de Franse letteren*. In 2021 kreeg ze de Gouden Ganzenveer.

GERMAINE DE STAËL

Margot Dijkgraaf wekt de briljante, onverschrokken Germaine de Staël tot leven

Germaine de Staël: schrijver, balling en feminist avant la lettre in het kort:

Germaine de Staël (1766-1817) was de enige vrouw voor wie Napoleon zijn leven lang beducht was. Ze trotseerde de conventies van haar tijd, was machtig en invloedrijk en had een Salon in Parijs waar iedereen die ertoe deed elkaar ontmoette. Bovendien was ze een beroemd en scherpzinnig schrijver, een van de eerste Europees georiënteerde intellectuelen – en, zo betoogt Margot Dijkgraaf, een feminist avant la lettre. Ze vocht voor persvrijheid, tegen slavernij en voor de stem van schrijvende vrouwen. Dit wervelende boek vertelt haar fascinerende levensverhaal. Van het roerige Parijs van de Revolutie, via het intellectuele trefpunt in haar kasteel in Coppet, tot haar

adembenemende ontsnapping aan Napoleons greep – een tocht van duizenden kilometers, dwars door Europa, achtervolgd door de legers van de dictator.

1.

Op de vlucht

‘Ik viel bijna flauw; mijn zoon nam mijn hand in de zijne en zei tegen me: “Je gaat naar je geliefde Engeland, denk daar maar aan”’¹

Op zaterdag 23 mei 1812, om twee uur 's middags, verliet Germaine de Staël haar kasteel in Coppet, aan het meer van Genève. Niemand zag dat haar hart bonsde in haar keel en dat haar gezicht strak stond van de spanning. Ze stapte in haar rijtuig dat al klaarstond op de binnenplaats, vier prachtige bruine paarden waren ingespannen. Ze had de kok laten weten wat er op het menu voor die avond moest staan. Albertine, haar veertienjarige dochter, kwam onder de poort door aanrennen en sprong in de koets, waar haar oudste broer Auguste (22) al zat te wachten. Germaines tweede zoon, Albert (20), vergezelde haar te paard. Germaine keek nog even over haar schouder naar het kasteel waar ze sinds haar achttiende zoveel tijd had doorgebracht, ze wierp een blik op de oeroude eiken in het park, waar het graf van haar ouders zich bevond en

stapte resoluut in. Ze droeg haar favoriete groengele japon en had haar donkergele sjaal van Engelse wol omgeslagen. Als altijd draaide ze haar waaier voortdurend onrustig in het rond. De koetsier vergewiste zich ervan dat zijn passagiers goed zaten, sloot het deurtje en klom op de bok. Even later begonnen de wielen te ratelen en stoof het zand van de landweg op. Op naar het oosten.

Wat eruitzag als een vrolijk toertje op een voorjaarsachtige zaterdagmiddag was in werkelijkheid het begin van een vlucht die 390 dagen zou duren. Op 17 juni 1813 zouden Germaine en Albertine in Londen aankomen, het uiteindelijke doel van hun tocht. De eerste etappe was er een van 5000 kilometer in vier maanden, van Coppet naar Stockholm. Al die tijd zouden de legers van Napoleon Bonaparte, bezig met de verovering van Europa, vlak achter hen oprukken.

In die eerste minuten hapte Germaine naar adem, iedere seconde had ze de neiging bevel te geven om te keren, terug naar de veiligheid van haar kasteel. Auguste sprak haar moed in, er was geen weg meer terug. ‘Ik viel

bijna flauw; mijn zoon nam mijn hand in de zijne en zei tegen me: “Je gaat naar je geliefde Engeland, denk daar maar aan.”²

Een paar kilometer verderop, in de bossen tussen Morges en Lausanne, voegde John Rocca zich voor een paar kilometer bij haar. Met de jonge officier, die gewond was geraakt tijdens Napoleons strijd in Spanje, was ze het jaar ervoor in het geheim getrouwd. Zes weken daarvoor was ze van hun kind bevallen, ze hadden het Louis Alphonse genoemd. Ze hadden het ondergebracht bij een dominee in de buurt die hem zou verzorgen in de tijd dat ze weg waren. Het was al donker toen ze in Montpreveyres aankwamen, zo’n 60 kilometer verderop. Auguste had halverwege afscheid genomen, hij ging terug naar Coppet om geen argwaan te wekken.

Zo kwam het dat de prefect van de streek pas dagen later alarm sloeg: de spionnen die op bevel van keizer Napoleon Bonaparte de barones in de gaten moesten houden, hadden in het toneelstukje geloofd. Niemand had gedacht dat ze het in haar hoofd zou halen te vluchten. De afgelopen maanden was Germaine terneergeslagen geweest, bleek en ziekelijk. Niemand had haar meer in het openbaar gezien. Dat dat met een geheime zwangerschap te maken had, was in niemand opgekomen. En nu was ze onder hun ogen ontsnapt, ze had het gewaagd het haar door Napoleon opgelegde huisarrest aan haar laars te lappen. Toen de keizer het hoorde, ontstak hij in woede en vaardigde hij een arrestatiebevel uit. Een maanden-

lange, gevaarlijke vlucht was begonnen, Germaine was opgejaagd wild.

De vrouw die de meeste kinderen baart

Vijftien jaar eerder, in 1797, hadden ze elkaar voor het eerst ontmoet. Germaine was destijds eenendertig, de echtgenote van de Zweedse ambassadeur in Parijs, een vrouw met liberale ideeën en een zeer invloedrijke vriendenkring. Napoleon was toen achten-twintig, een succesvol militair leider met charisma en, zo dacht iedereen, een man met verlichte ideeën. Hij gedroeg zich bescheiden, leefde sober en eenvoudig. In 1793 had de jonge kapitein een eerste overwinning behaald in de veldslag om Toulon, tegen de Britse, Spaanse en Frans-Royalistische troepen. Twee jaar later haalde Paul Barras, die de machtigste man van Frankrijk zou worden, hem naar Parijs. Hij had een generaal nodig die mans genoeg was om een ophanden zijnde staatsgreep van de Royalisten de kop in te drukken.

In het begin was Germaine, net als veel anderen, een bewonderaar van deze generaal. Als ze hem hoorde spreken viel haar op hoe superieur hij was.³ Hij sprak anders dan alle anderen, genuanceerd en gematigd. Dat viel goed want iedereen was moe en had genoeg van het geweld dat sinds het begin van de Franse Revolutie overal zo vaak was losgebarsten.⁴ Germaine zou hem bewonderende brieven hebben geschreven, die Napoleon later zou hebben vernietigd.⁵ Ze dacht in hem een geestverwant te herkennen, een liberaal denker met

vrijheid hoog in het vaandel. Hij van zijn kant had het eerst nuttig gevonden die machtige, intelligente vrouw met haar immense netwerk te vriend te houden.

Twee keer ontmoetten ze elkaar in december 1797, twee keer was het niet echt tot een gesprek gekomen. Bij een diner had Germaine wel naast hem gezeten, maar had ze concurrentie gehad van de welbespraakte Madame de Condorcet,⁶ die aan zijn andere kant zat en zijn aandacht wist vast te houden. Van dat gesprek is bekend dat Napoleon tegen Madame de Condorcet zei dat vrouwen zich niet met politiek moesten bemoeien, waarop haar antwoord luidde: 'U heeft gelijk, generaal, maar in een land waarin men hun hoofd afhakt, is het logisch dat ze willen weten waarom.'

In januari 1798 gaf de politicus Talleyrand een feest voor Joséphine, de vrouw met wie Napoleon twee jaar daarvoor voor de wet was getrouwd. Daar vond het gesprek tussen Germaine de Staël en Napoleon Bonaparte plaats dat de geschiedenisboeken is ingegaan. Op Germaines vraag voor welke vrouw hij de meeste hoogachting had, luidde zijn antwoord: 'voor de vrouw die de meeste kinderen baart'.

Napoleon hield niet van *bas-bleus*, geleerde vrouwen die zich niet aan hun traditionele vrouwenrol hielden. Hij hield alleen van mooie vrouwen, en wat Germaine ook was, mooi was ze niet. Bonaparte was misogyn, hij wilde geen vrouwen in de politiek, ze moesten zich niet met staatszaken bemoeien, punt uit. Die intelligente,

ambitieuze Germaine de Staël was eropuit hem te beïnvloeden, te domineren zelfs, en daar was hij niet van gediend. Helemaal ongegrond was zijn vermoeden niet.

Toch deelden ze, zeker in het begin toen Napoleon er nog wat gematigder meningen op nahield, een aantal overtuigingen. Beiden voelden wat voor de republiek, beiden geloofden in het vooruitgangdenken, ze hielden van Goethes populaire roman *Het lijden van de jonge Werther*. Maar Bonaparte was niet voor parlementair debat of voor soevereiniteit van het volk. Hij deelde Germaines bewondering voor het Engelse politieke systeem niet. Ze had even gedacht dat ze zijn adviseur kon zijn, zoals ze dat ook voor andere machtige mannen was. Wie kon dat beter dan zij met al haar ervaring en politieke invloed? Ze was net zo briljant als hij, wat zouden ze samen niet voor elkaar kunnen krijgen?

Maar hij wilde maar één ding: die intelligente, invloedrijke vrouw zo ver mogelijk op afstand houden. Het was een van de zeer zeldzame gevallen waarin haar 'art de la conversation', haar beroemde conversatiekunst, haar welbespraaktheid, niet het gewenste resultaat had.

Germaine de Staël was een vrouw voor wie Napoleon werkelijk bang was; ze was machtig, intelligent en invloedrijk, een powervrouw die iedereen kende die ertoe deed. Haar salon was een verzamelplaats van zijn tegenstanders. Hij had een grondige hekel aan haar. Hij verbande haar uit Parijs, de stad die voor haar het centrum van de wereld was, waar ze was geboren

en getogen, de enige stad waar ze gelukkig kon zijn. Tien jaar lang mocht ze er niet komen, tien jaar lang werd ze gepest, bespot en bespioneerd. Het maakte van haar een vrouw in opstand – permanent en met alle kracht

die ze in zich had. Ze schreef er een boek over, *Dix années d'exil*.

Voor Napoleon zou zijn besluit haar te verbannen onvoorziene consequenties hebben.

2.

Het génie Germaine

‘Haar talent plaatste haar boven het lot van haar sekse’

De vrouw die op 23 mei 1812 vluchtte uit Coppet was een uitzonderlijk getalenteerde vrouw, een schrijver, filosoof, een snelle denker, een liberale geest met de vrijheid hoog in het vaandel, een vrouw met een verbluffend retorisch talent, een reporter avant la lettre, een leergierig multitalent. Bovendien was ze beroemd door haar romans en haar essays die in heel Europa werden gelezen. Ze beschikte over een aanzienlijk fortuin en maakte van Coppet, een dorp aan het meer van Genève, een trefpunt voor alle grote geesten van haar tijd. Honderden internationale bezoekers waren op de binnenplaats van het kasteel uit hun rijtuigen gestapt. Ze kwamen uit Parijs, Genève, Lausanne, Weimar, Berlijn, Milaan, Rome, Wenen, Sint-Petersburg, Stockholm en Londen. De gasten van Germaine de Staël behoorden tot de verlichtste geesten van haar tijd en vormden, in de woorden van de Franse schrijver Stendhal, de intellectuele Staten-Generaal van Europa.

Europa zag er in de tweede helft

van de achttiende eeuw natuurlijk volstrekt anders uit dan nu. Koningen hadden het voor het zeggen, vorsten hadden absolute macht. De gewone man en de gewone vrouw werden onderdrukt door meer of minder verlichte despoten. De Franse Revolutie met haar leus ‘vrijheid, gelijkheid en broederschap’ wilde daar verandering in brengen. Maar tot dan was Frankrijk een absolute monarchie onder Lodewijk XVI. De adel van het huis van Bourbon zat op rozen, in tegenstelling tot de burgers, de arbeiders en de boeren die, door alle opgelegde belastingen, de eindjes nauwelijks aan elkaar konden knopen en regelmatig honger leden. Koning Frederik Willem II van Pruisen zette zijn militaire overwicht in om delen van Polen te annexeren. Rusland werd geregeerd door Catharina de Grote, een verlicht despoot met een groot hart voor de kunsten, maar ook zij had het oog gericht op vergroting van haar grondgebied. In Spanje zat Karel IV, die absolute macht had, keizer Joseph II heerste over het Habsburgse Rijk. Alleen Groot-Brittannië had een constitutionele monarchie met een parlementair systeem. De macht lag daar

bij het parlement, en niet bij koning George III. Nederland was een confederatie van zeven soevereine staten en Italië werd gevormd door een samenspel van koninkrijken en stadstaten, Duitsland was al net zo'n lappendeken van vorstendommen. Nergens in Europa was nog sprake van naties, of van nationale eenheid.

In haar relatief korte bestaan – ze werd eenenvijftig jaar oud – leidde Germaine de Staël een intens leven, binnen en buiten Frankrijk. Als dochter van Frankrijks minister van Financiën en als echtgenote van de Zweedse ambassadeur in Parijs speelde ze een politieke rol in de roerige periode voor de opkomst van Napoleon tot aan diens val. Ze schreef over

de sociaal-maatschappelijke situatie in Europa, boog zich over het werk van Rousseau en andere tijdgenoten, schreef romans die haar in heel Europa immens populair maakten en haakte aan bij de geschriften van Goethe en Montesquieu. Via de literatuur en de filosofie bevroeg zij de wereld waarin zij leefde. Geen onderwerp waar ze niet over nadacht, geen taal die ze niet wilde leren, geen denker met wie ze niet kennismakte, geen angst die ze niet kende. Een vrouw met een vleugje gekte ook, een *grain de folie*.

Dit boek is reeds verschenen

Noten

1 *Les carnets de voyage de Madame de Staël*, p. 260

2 *Ibid.*, p. 260

3 *Considérations sur la Révolution Française*, p. 338

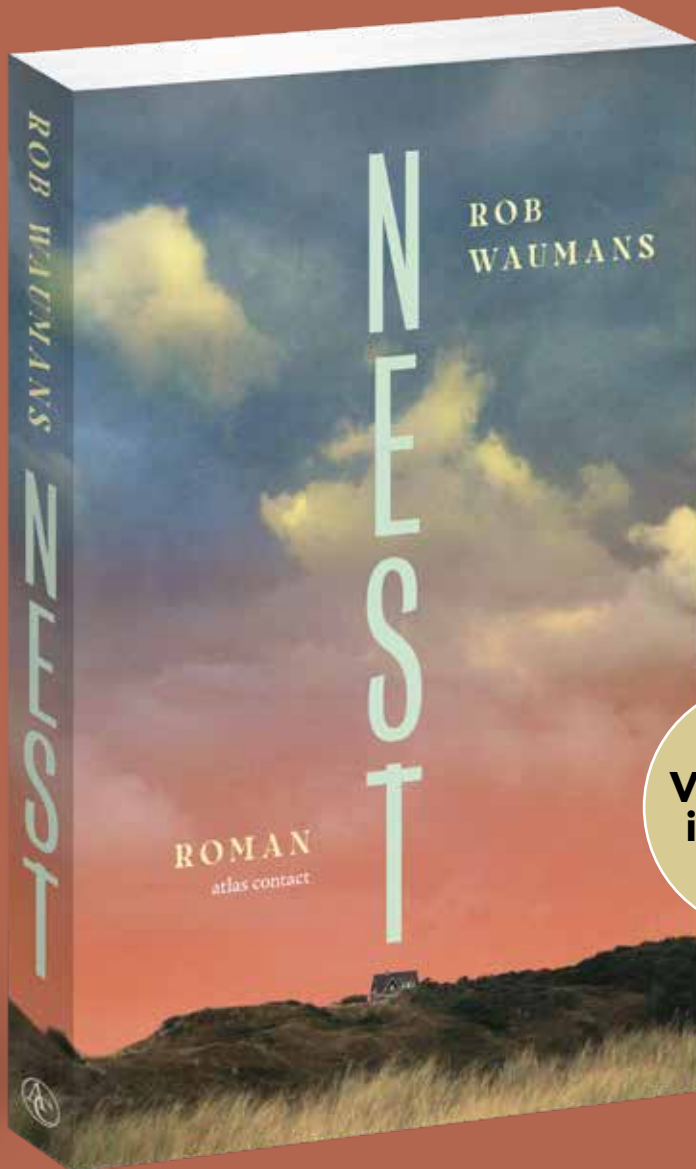
4 *Ibid.*, p. 337

5 Annie Jourdan, *Le rendez-vous manqué*, p. 28

6 Filosoof en salonnière, echtgenote van de politicus en wiskundige Nicolas de Condorcet

7 Charles-Augustin Sainte-Beuve, *Panorama de la littérature française*, *Madame de Staël*, p. 1027

Een indringende roman over de kracht en breekbaarheid van een gezin

**Verschijnt
in maart**

Julian Barnes (1946) is schrijver van vijftien romans, waaronder de grote, internationale bestseller *Alsof het voorbij is*, die in 2011 bekroond werd met de Man Booker Prize en in 2017 werd verfilmd. Hij schreef ook korte verhalen, essays en non-fictieboeken, zoals *Niets te vrezen*, *Hoogteverschillen* en onlangs de bundel korte essays *Voortschrijdend inzicht*.

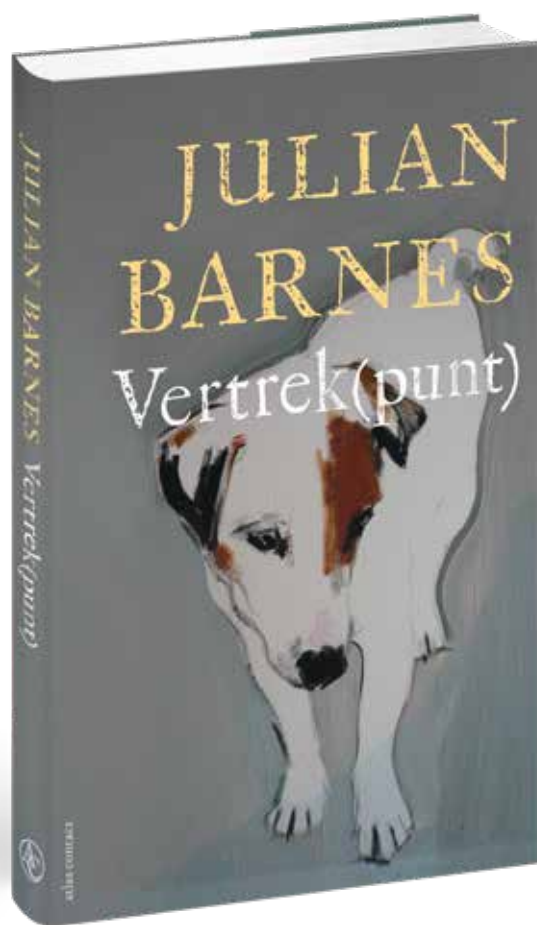
‘Twee dingen weet je helemaal zeker als je begint aan een boek van Julian Barnes: je zult er iets van opsteken, en je zult je vermaken.’

– The Booker Prizes

VERTREK(PUNT)

Van de schrijver van *Alsof het voorbij is*
en *Het enige verhaal*

Vertrek(punt) in het kort:

De jeugdliefde tussen Stephen en Jean vlamt na 40 jaar weer op; Julian Barnes heeft er opnieuw een hand in. Van het een komt het ander en vlak daarna is hij getuige op hun trouwerij. Maar hoe betrouwbaar is Julian – als vriend, als geschiedschrijver, als verteller?

Het feilbare geheugen, de ongrijpbare waarheid, de manipulaties van de schrijver: *Vertrek(punt)* stipt bondig maar elegant de grote thema's aan van een heel (schrijvers)leven. Een leven met een naderend einde, dat Barnes – geheel in karakter – stoïcijns probeert tegemoet te treden.

Vertaler: Jelle Noorman

Wat volgt is een waargebeurd verhaal, al moet ik daar enig voorbehoud bij plaatsen. Ten eerste heb ik de namen van de twee hoofdpersonen veranderd, om de eenvoudige reden dat ik elk van beiden afzonderlijk heb beloofd nooit over hen te zullen schrijven. (En ja, ik volg je: als ik die belofte heb verbroken, in hoeverre kun je dan vertrouwen op mijn toezegging dat dit allemaal echt waar is?) Maar mensen vertellen me vaak hun verhalen; niet omdat ik een schrijver ben, juist ondanks het feit dat ik een schrijver ben. Ik ben geïnteresseerd in het leven van de meeste mensen en misschien is er – of was er altijd – iets in mijn houding waardoor anderen zich geroepen voelen me in vertrouwen te nemen. Soms zeggen ze eerst nerveus: ‘Dit ga je toch niet gebruiken, hè?’ Of minder vaak, en zelfverzekerder: ‘Ik heb een verhaal voor je.’ En in beide gevallen is mijn reactie: ‘Zo werkt het niet.’ En dat is echt zo. Ik schrijf voornamelijk fictie, en daarvoor moet het leven eerst langzaam composteren voordat het in bruikbaar materiaal verandert, wat betekent dat ik op het moment zelf geen idee heb wat wel en wat niet tot potentiële fictie zal worden afgebroken. En datzelfde geldt in mindere mate voor non-fictie. Zoals het verhaal van Stephen en Jean hieronder.

Mijn tweede voorbehoud is er een dat voor andere oudere auteurs herkenbaar zal zijn. Om het verhaal – welk verhaal dan ook – te vertellen moet ik de nodige achtergrondinformatie verschaffen. Je kent dat wel: wie, waar, wanneer; wat voor weer het was en of dat relevant is; wie de personages zijn en hoe ze spreken; hun sociale komaf en scholing, hun loopbaan. Wie er vroeg kaal werd, wie haar kraaienpootjes cosmetisch had laten gladstrijken, welke masturbatiegewoonten ze er in verschillende stadia van hun leven op na hielden. Ik word eerlijk gezegd al een beetje moe terwijl ik dit opschrijf. En ik zou het je niet kwalijk nemen als jij dit ook vermoeiend vindt. Dus ik beperk dat soort zaken tot een minimum. Daar kun je me dankbaar voor zijn, of niet. Maar naarmate schrijvers ouder worden, geven ze zich of steeds meer over aan egotistische uitweidingen, of ze denken juist: houd je in en kom ter zake. Verdi heeft ooit opgemerkt dat hij op zijn oude dag ‘leerde minder muziek te schrijven’. En nee, ik vergelijk mezelf niet met Verdi.

Mijn laatste voorbehoud is dat dit verhaal, zoals gezegd, een groot gat in het midden heeft: een periode van zo’n veertig jaar waarin ik met geen van beide hoofdpersonen contact had. Dus ik heb alleen het begin en het

eind van het verhaal te bieden. De een noch de ander heeft me meer dan een schetsmatige invulling gegeven van het ontbrekende middendeel. En aanzien geen van ons ooit een hersenbloeding in de linkerachterzijde van de thalamus heeft gehad, verlaat ik me in dit eerste deel voor mijn waarheid op de elkaar overlappende herinneringen van ons drieën, inclusief alle onopzettelijke alledaagse onvolkomenheden daarin. Vraagje: als we wel via IAMS toegang hadden tot 'wat er werkelijk is gebeurd' in ons leven, zou dat het schrijven van een autobiografie (en fictie) eenvoudiger of moeilijker maken? Moeilijker, vermoed ik.

We hebben elkaar in Oxford ontmoet. En bij die woorden stop ik even. Jaren geleden stelde de verteller in mijn roman *Flauberts papegaai* een lijst op (waarmee ik grotendeels instemde) met onderwerpen die tijdelijk of permanent uit fictie verbannen moesten worden. Verbod nummer 4 begon zo: 'Er moet een twintigjarig verbod komen op romans die zich afspelen in Oxford of Cambridge, en een tienjarig verbod op andere universitaire fictie.' Volgens mijn berekeningen was dit decreet al in 2004 verlopen, maar toen heb ik het stilzwijgend met twintig jaar verlengd. Dus als dit een fictief verhaal was, zou ik me gedwongen zien om ons drieën naar een universiteit in Bristol of Sussex of Manchester te sturen.

Maar goed, ik studeerde tussen 1964 en 1968 in Oxford (en als je wilt, kun je dat googelen). Aan het Magdalen College, een van de prestigieuze-re, oudere colleges – en in die tijd voor-

behouden aan mannelijke studenten. Het had een eigen hertenkamp – op Founder's Day aten we hert –, een of andere zeldzame kievitsbloem die in de uiterwaard groeide en een rivier die rond, of eigenlijk door, het terrein liep. Er werd gepunterd en er heerste een onbeduidend maar sterk besef dat we in geprivilegieerde voetsporen traden. Ik zal er niet over uitweiden: je zult het kennen van honderden films en tv-series, hoewel meestal zonder de van openbare scholen afkomstige beursstudenten, alle acne en roos, en het schrikbarende gebrek aan – intellectueel, sociaal en moreel – zelfvertrouwen. Soms was het alsof we op gekunstelde wijze een manier van leven nabootsten die oorspronkelijk – en door anderen nog altijd – met volle overtuiging in praktijk werd gebracht.

(Een herinnering. Een van de wiskundeleraren van mijn school – ook te googelen: City of London, 1957-1964 – was Horace Brearley. Ik had weliswaar op mijn vijftiende wiskunde laten vallen, maar om de een of andere reden gaf hij tijdens de laatste weken van mijn eindexamenjaar een extra vak. Misschien was het maatschappijleer, maar het kan ook eenmalige voorlichting zijn geweest voor degenen die naar de universiteit zouden gaan. Op een middag zei meneer Brearley tegen ons: 'En nooit vergeten dat jullie daar de beste jaren van je leven zullen doorbrengen.' Tijdens mijn studie in Oxford voelde ik van tijd tot tijd de druk van die voorspelling. Is dit het nou? vroeg ik me dan af, waarna ik in sombere gevoelens verzonk. Brearley

had een zoon, Michael, die de aanvoerder was van het cricketteam van onze school. Later werd hij aanvoerder van het Engelse nationale team, en daarna psychoanalyticus. Op school was hij vier jaar ouder dan ik – nou ja, dat is hij nog steeds – dus ik kwam hem uiteraard nooit tegen. Maar ik volgde zijn carrière, en in 2022, toen we inmiddels allebei grijs tot wit waren, ontmoetten we elkaar toevallig bij een etentje. Hij vroeg of ik me zijn vader nog herinnerde. Ik beaamde dat en herhaalde diens woorden, half voorspelling, half instructie, waar ik jarenlang zo'n moeite mee had gehad. Michael leek met stomheid geslagen. 'Dat heeft hij nooit tegen mij gezegd,' was zijn reactie.)

Ik maakte overigens een puinhoop van mijn studieloopbaan – al klinkt 'loopbaan' doelgerichter dan het was. Ik begon met een studie moderne talen (Frans en Russisch), maar besloot na twee trimesters dat die vakken me niet 'serieus' genoeg waren – ik vond dat ik de literatuur ook wel zelf kon lezen – en stapte over naar filosofie en psychologie. Maar die vakken bleken dan weer een beetje te 'serieus' voor het brein dat ik in die tijd had, dus na nog weer twee trimesters hervatte ik met gekrenkte ergernis mijn studie Frans. Het college liet me weten te verwachten dat ik met lof zou afstuderen; het werd,

weinig verrassend, met genoeg.

Dit alles doet alleen ter zake omdat ik dankzij mijn gesplitste 'loopbaan' Stephen en Jean afzonderlijk leerde kennen, en zij via mij elkaar ontdekten. Schrijvers van weleer zouden mij hebben omschreven als 'het werktuig van hun lot' – temeer daar ik tientallen jaren later die rol een tweede maal vervulde. Maar ik ben niet zo van het hoogdravende en bovendien ligt het tragische tijdperk ver achter ons: wij zijn niet verheven genoeg om zulke woorden te rechtvaardigen.

Al gebruiken we ze natuurlijk nog steeds – 'Wat een tragedie!' roepen we uit wanneer er iets misgaat, wanneer kanker toeslaat, wanneer een middelmatige politicus in ongenade valt, wanneer een onschuldig kind omkomt in de normale, gevaarlijke loop van dit ondermaanse bestaan. Misschien hebben we nog niet de juiste woorden gevonden die passen bij de alledaagsere aard van het post-tragische leven. Of misschien worden de ontbrekende woorden op de een of andere manier gecodeerd in de verhalen van nu. Dat mag je zelf beoordelen. Het enige wat ik hier wil zeggen, is dat ik absoluut niet probeerde 'voor God te spelen'.

Dit boek is reeds verschenen

**Tijdelijk verkrijgbaar:
prachtige gebonden editie
van de bestseller van 2025**

OP=OP

‘Christien Brinkgreve heeft met *Beladen huis* echt iets opengebroken: in zichzelf, maar ook voor anderen.’ – Oek de Jong

Echte Lezers weten dat Nederland rijk is aan schitterende boekhandels, maar Boekhandel Den Boer spant de kroon volgens de *Lonely Planet Best in Travel 2026*. Deze Baarnse boekhandel wordt genoemd als een plek die je niet mag missen in Nederland. Al sinds 1887 ademt het monumentale pand geschiedenis: houten wanden, een originele toonbank en vitrinekasten in jugendstil. De tijd lijkt stil te staan, terwijl de boekenvoorraad voortdurend in beweging is. Wie hier binnenstapt, reist niet alleen door landen en verhalen, maar ook door de tijd.

Boekentips van Boekhandel Den Boer:

Beladen huis
Christien
Brinkgreve

Een tweede leven
R.C. Sherriff

Germaine de Staël
Margot Dijkgraaf

*Wij slaven van
Suriname*
Anton de Kom

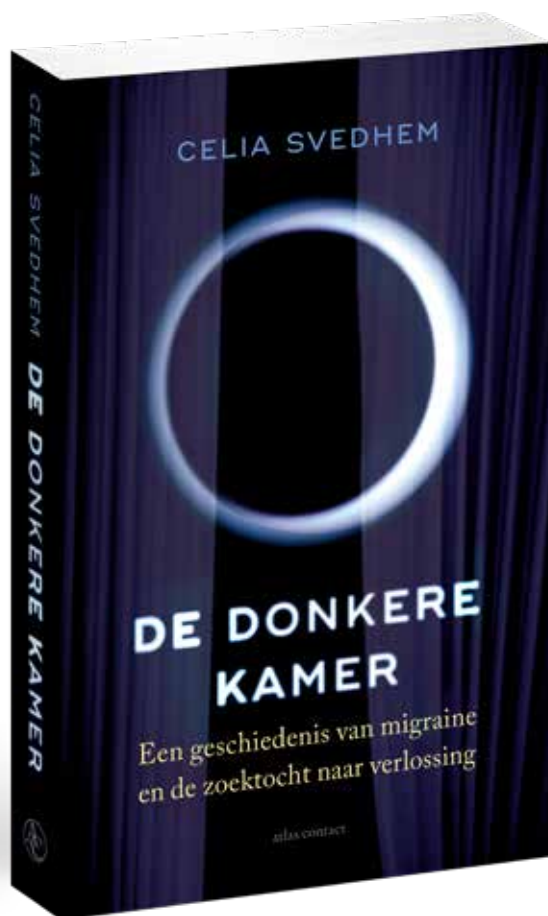
Celia Svedhem woont in Jönköping met haar partner en twee kinderen. Ze werkt als psycholoog en schrijver. Ze schrijft regelmatig over literatuur en psychologie voor *Göteborgs-Posten* en *Svenska Yle*.

‘Dit goedgeschreven en interessante boek is niet alleen aan te raden aan migrainepatiënten, hun families en zorgprofessionals, maar ook aan iedereen die geïnteresseerd is in gezondheid en cultuurgeschiedenis.’
– *Svenska Dagbladet*

DE DONKERE KAMER

Een scherpe blik op een
veelvoorkomende aandoening:
migraine treft 2,5 miljoen Nederlanders

Vertaler: Hans Kloos

De donkere kamer in het kort:

Celia Svedhem is psycholoog, schrijver, heeft een man en twee kinderen én leeft met chronische migraine. *De donkere kamer* is het verslag van haar zoektocht naar hoe migraine door de eeuwen heen is beschouwd en hoe mensen altijd naar verlossing hebben gezocht. Van meer wanhopige benaderingen van vroeger, zoals het boren van gaten in het hoofd met een kurkentrekker en aderlating, tot haar eigen pogingen met botox en psychotherapie. Virginia Woolf, Sigmund Freud, Salvador Dalí en Joan Didion leden allemaal aan migraine en hebben een grote culturele erfenis nagelaten. Svedhem probeert de impact van migraine op hun leven en kunst te begrijpen. Maar ook zoekt ze naar wat ze van hen kan leren over hoe je ondanks chronische pijn een zinvol leven kunt leiden.

De ruimte die ik binnenstap is verblindend wit. Witte stoelen, witte muren en op een witte wandtafel liggen witte glanzende magazines. Bij de receptie een vrouw met witte jas en witte glimlach. Een andere vrouw komt langslopen met een bobbelig, gezwollen gezicht. Alsof ze een hele zwerm tropische muskieten is tegengekomen. Het volgende ogenblik besef ik dat ik er straks zelf zo zal uitzien. Ik krijg koffie aangeboden, maar sla die af. Mijn hart klopt al onbehaaglijk snel.

De man die me begroet, zet me achterover in een onderzoeksstoel, niet heel anders dan die bij de tandarts. Hij neemt de procedure met me door en gaat dan met zijn rug naar me toe staan om de injecties voor te bereiden. Ik moet steeds een volgende spier aanspannen en ontspannen zodat hij kan zien waar hij de botox in moet spuiten. Eerst boven de wenkbrauwen, dan ertussen. In mijn slapen, kaak en haargrens. Dan moet ik rechtop gaan zitten zodat hij bij mijn nek, schouders en schouderbladen kan. Eenendertig prikken bij elkaar. Zorgvuldig veegt hij bloed weg en reinigt hij elk prikgaatje voor hij klaar is. De vrouw achter de receptie haalt 5200 kroon van mijn creditcard, zegt wit glimlachend 'tot een volgende keer' en geeft me een klein zakje

snoepgoed mee met het logo van de onderneming.

Ik maakte de afspraak. En zegde hem af. En maakte hem opnieuw. Het was raar om een behandeling voor mezelf te regelen. Met mijn eigen patiënten heb ik vaak ernstige gesprekken gevoerd over hoe belangrijk het is om onderscheid te maken tussen kwakzalvers en bevoegd zorgpersoneel, tussen behandelingen die een wetenschappelijk bewezen effect hebben en die er alleen maar op uit zijn wanhopige mensen met een hulpvraag hun zuurverdiende centen af te troggelen.

Botox is in Zweden in 2002 goedgekeurd als cosmetische behandeling van rimpels. Het was een welkome verrassing toen bleek dat veel mensen als bijwerking een verlichting van hun migrainesymptomen ervoeren. Dat leidde ertoe dat botox ook werd goedgekeurd als een preventieve behandeling voor migraine, eerst in Engeland en de vs en in 2011 ook in Zweden. Er zijn een aantal, weliswaar kleine, onderzoeken naar dat effect gedaan. En er lijkt inderdaad een bepaalde verlichting op te treden bij bepaalde migrainepatiënten. Maar hoe kan het dan dat dit niet wordt aangeboden in de gewone zorg? Ik probeerde me in te lezen om te zien of dat misschien te maken had met verschrikkelijke bijwerkingen, maar nee. Het ergste

wat er kan gebeuren lijkt te zijn dat ik gewoon even erge migraine houd, maar dan met een gezicht zo glad als babybiljetjes. En om nu alleen maar die vijf maanden te zitten wachten tot ik bij de neuroloog mag komen... Nee, dat zou ik niet uithouden. Dus zo gezegd, zo gedaan.

Na een paar dagen kon ik mijn wenkbrauwen niet meer zo ver samentrekken als voorheen. Maar de pijn was nog hetzelfde. Bij de schoonheidskliniek zeiden ze warempel dat het twee weken duurde voordat het echt begon te werken.

We zijn in de speeltuin na kleuterschool en kinderdagverblijf. Terwijl ik Sigge een tussendoortje geef in de kinderwagen, zit Elsa op de schommel te wachten tot ik haar op gang duw. Ze begint te kletsen met de moeder en de baby op de schommel naast haar. Ze krijgt de andere moeder zo ver dat zij haar duwt. Ze lachen alle drie. Ik ben de natte doekjes vergeten, dus veeg ik Siggies mond af met de mouw van mijn blouse en sta dan op om naar Elsa te lopen.

‘Mama! Deze mama is veel blijer dan jij,’ roept ze.

‘Aha,’ ik draai me om en lach vriendelijk naar Die Andere Mama.

‘Nee maar... tutttut,’ giechelt ze. ‘Wat zegt ze nou?’

*

Na twee weken merk ik nog steeds geen verschil in pijn. Ik sta voor de spiegel en probeer tevergeefs mijn wenkbrauwen te fronsen. Vind niet

eens dat ik er nu zo babybillerig uitzie. Alleen maar grauw eigenlijk. Droge huid. Hier en daar verlucht met een glanzende rode puist.

*

Ik ontdek dat er in de stad naast ons een privékliniek zit die gespecialiseerd is in migraine. Ik bel en krijg een afspraak in de ochtend, dat is mooi, want ik voel me 's ochtends het minst slecht. Dan moet het me wel lukken om die vijftig kilometer te rijden. Jonas zet de kinderen af op de kleuterschool. De sneeuw valt met dikke vlokken, de ruitenwissers werken te hard en ik slip door de bocht als ik van de rotonde de snelweg opdraai.

Hier is de wachtkamer donker en een beetje rommelig. Een bosgroene bank voor een lage tafel van massief eiken. Meer aangepast aan migraine lijders. Op tafel een schaal met koffiesnoepjes en een stapel *Huvudjournalen*, het tijdschrift van de migrainepatiëntenvereniging, uitgespreid in een waaier. Ik ben vroeg en ga in een nummer zitten bladeren. Ik vind zo'n verhaal waarin de ellende breed wordt uitgemeten, ‘Twintig jaar lang elke dag migraine.’ Ik blader snel verder. Een lange blonde vrouw met een vriendelijk gezicht komt de wachtkamer in. Haar voorhoofd is even ongelooflijk glad als dat van die man in de schoonheidskliniek.

‘Celia?’ Haar stem is laag, warm.

Ze voert me de spreekkamer in. Ook hier zijn de kleuren mat. Voor het raam hangt een wit gordijn waar

het bleke winterlicht van buiten doorheen komt sijpelen. Het is geweldig om bij iemand te komen die daadwerkelijk iets over migraine lijkt te weten. Wanneer ik vertel dat ik vandaag nog geen aanval heb gehad, vraagt ze waarom ik mijn slaap zit te masseren. Ik ben verbluft. Zelfs wanneer ik geen migraine heb, heb ik wel altijd pijn in mijn hoofd. Ze vraagt wanneer ik voor het laatst een 'kristalheldere' dag heb gehad – een dag dus waarop mijn hoofd zich niet liet voelen. Ik tast door mijn geheugen.

'Een hele dag, bedoel je?'

Ze knikt.

'Dat moet in ieder geval langer dan een jaar geleden zijn. Misschien ergens tijdens mijn laatste zwangerschap?'

Ze neemt bij mij een anamnese af en ik vertel dat het pas rond mijn dertigste was dat de migraine meerdere keren per maand begon te komen. Toen begon ik ook met bètablokkers om het te voorkomen. Waardoor het een poosje beter ging. Tot nu dan.

De arts zegt dat als je meer dan vijftien dagen per maand hoofdpijn hebt en minstens de helft daarvan migraine, je dan zogenaamde chronische migraine hebt. Heb je minder migrainedagen, dan wordt het episodische migraine genoemd.

'Hoe zit het met de stress in je leven?' Geïnteresseerd gezicht, het hoofd een beetje scheef.

'De migraine is heel duidelijk de grootste stressfactor. Nooit weten of je dingen kunt doen of afmaken. En alle absentie van mijn werk doet de stress ook opstapelen.'

Ze kijkt me in de ogen.

'Ja, dat is echt moeilijk als je zo vaak migraine hebt. Stress draagt bij aan de migraine en de migraine zelf doet de stress toenemen. Dat is al snel een vicieuze cirkel.'

'Ja, zo is het nu net,' knik ik nadenkend.

Ze maakt een aantekening in de papieren voor haar.

'En hoe gaat het met slapen?'

'Sinds ik anderhalf jaar geleden mijn zoon kreeg gaat dat beroerd. Chronisch slaapgebrek zeg maar.'

'Oké.' Ze noteert het. 'Maar er is eerlijk gezegd een groter verband gezien tussen te véél slaap en migraine dan bij te weinig.'

Mijn wenkbrauwen gaan omhoog.

'Is dat zo? Dat is voor mij in ieder geval geen probleem.'

'Hoe vaak neem je pijnstillers?' vervolgt ze op neutrale toon terwijl ze me oplettend aankijkt. Ik vertel dat de huisarts geen paracetamol met codeïne wil voorschrijven omdat het verslavend werkt en dat ibuprofen en alleen paracetamol niet helpen, maar sumatriptan slik ik een, twee keer per dag. Dat helpt meestal zo'n zes tot acht uur, maar daarna komt de pijn weer met volle kracht terug.

Ze schrijft het op en knikt.

'Je bent niet de enige. Veel mensen die hier komen, mikken per dag een buisje aspirine met cafeïne naar binnen.'

'Oké, jeetje. Aspirine met cafeïne zeg je, werkt dat goed?'

Ze lacht zachtjes.

'Niet in zulke hoeveelheden,' zegt ze, likt langs haar lippen en gaat

wat rechterop zitten. ‘Het zit zo. Slik je meer dan acht sumatriptan per maand, dan overdoseer je, wat weer nieuwe migraineaanvallen veroorzaakt. Bovendien heeft dat vaak een ander soort hoofdpijn als bijwerking. Als een zware helm die maar blijft zitten.’

‘Precies!’

Ze schrijft een andere pijnstillers voor, naproxen, die ik samen moet nemen met ondansetron, dat helpt tegen misselijkheid. Dat kan ik afwisselen met sumatriptan. Maar, waarschuwt ze me, daarvoor geldt hetzelfde. Ik kan, ongeacht de soort, pijnstillers niet vaker dan drie keer per week slikken zonder die door de pillen veroorzaakte hoofdpijn te krijgen. Ze vult het receptformulier in op de computer. Dan haalt ze diep adem – alsof ze zich klaarmaakt om iets lastigs te zeggen.

‘Wat we nu om te beginnen moeten doen is je ontgiften.’ Ze glimlacht verontschuldigend.

Om die pillenhoofdpijn kwijt te raken heeft het lichaam een pauze van alle pijnstillers nodig. Daarom krijg ik een recept voor prednisolon. Dat is een cortisonenkuur die me moet helpen bij hoofdpijn en eventuele ontweningsverschijnselen. Voordat we afsluiten, breng ik de kwestie van de ziekte wet nog te berde. Zou het helpen als ik rust zou houden? Ze twijfelt. Herhaalt wat ik al weet: dat de centrale verzekeringsinstantie mensen bij migraine meestal niet definitief in de ziekte wet laat belanden. Misschien wel voor een kortere periode in verband met het uitproberen van een

nieuw geneesmiddel. Als ik wil kunnen we proberen me tijdens de twee weken ontgiftiging voor vijftig procent in de ziekte wet te krijgen? Ik sla het af – de komende twee weken heb ik toch al ouderschapsverlof. Jonas moet weg voor zijn werk en ik moet met Sigge mee voor zijn wendagen op het kinderdagverblijf.

We hebben het over een nieuwe afspraak voor een botoxbehandeling. In tegenstelling tot wat ze bij de schoonheidskliniek zeiden, meent zij dat er twee of drie behandelingen met twee maanden ertussen nodig zijn voordat de botox zijn werk doet. Deze keer kost het consult 1600 kroon plus 250 kroon per uitgeschreven recept. De kliniek heeft geen afspraak met de zorgregio, maar de volgende botoxronde kan wel gewoon vergoed worden na aftrek van eigen risico.

*

‘Maar serieus,’ zucht mijn moeder aan de telefoon. ‘Dat schrijven wij voor aan terminale kankerpatiënten. Natuurlijk heb je het zwaar. Maar volgens mij kun je je wel redden zonder dat spul. Zo’n dosis geeft je zo’n opdoffer dat je veertien dagen lang speedy rondloopt en geen oog dichtdoet.’

Ik frummel aan het doosje prednisolon. Googel ‘prednisolon + ontgiften’. Ik vind niets over hoofdpijn, alleen dat het in onderzoeken wordt gebruikt voor het ontgiften van heroïne. Ik leg het doosje zolang op het kastje in de gang.

De twee eerste dagen van de ontgiftiging zijn een zaterdag en zondag. Jo-

nas is bij de kinderen en ik lig in onze verduisterde slaapkamer. Stel me voor dat het zo moet zijn als je een motorongeluk hebt gehad. Ik ben van de motor geslingerd en lig op de grond. Mijn rug, schouders en nek doen zeer. Ik moet op mijn hoofd zijn terechtgekomen, want daarbinnen ontploft het. Had ik die krappe helm niet gehad die alles bij elkaar hield, dan zouden mijn hersenen in een bloederige plas het asfalt op stromen. Ik probeer het te beschouwen als een hardingsproces, een reinigingsbad, een louterend vuur. Iets waar ik doorheen moet om aan de andere kant te komen. Ik sta op voor het avondeten met mijn gezin. Mijn eigen stem snijdt door mijn hoofd, dus probeer ik om niet te praten. Wanneer ik in plaats daarvan alleen maar knik of schud met mijn hoofd, voelt het alsof het eraf zal vallen.

Maandag is Siggess eerste wendag op het kinderdagverblijf. Jonas is al vertrokken wanneer wij drieën opstaan. Ik weeg het doosje prednison in mijn hand, waarin de aderen zijn opgezwollen als wormen onder mijn huid. Zal ik? Misschien gaat het vandaag toch iets beter dan gisteren? Het idee om vannacht niet te kunnen slapen schrikt me af. Misschien kan ik het nog een dag zonder proberen? Maar het is alsof iemand het volume van echt alle geluiden harder heeft gezet, dus doe ik in ieder geval oordopjes in voordat we gaan. Buiten

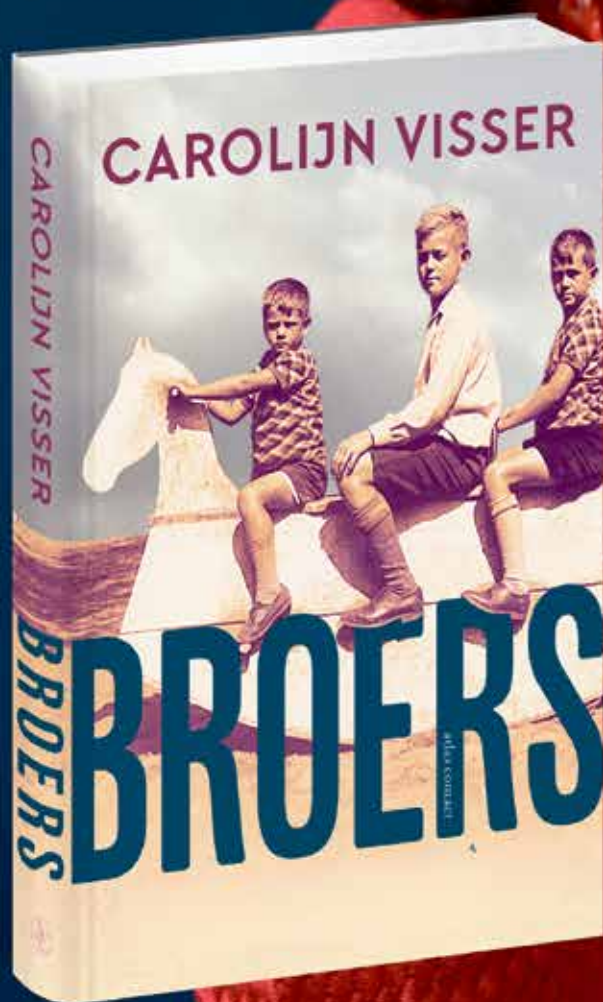
is de lucht betrokken, toch voelt het licht opdringerig aan. Nadat we Elsa hebben afgezet op de kleuterschoolafdeling, worden Sigge en ik rondgeleid over de afdeling van het kinderdagverblijf. Een paar jaar geleden was ik hier op de wendagen met Elsa, maar voor Sigge is alles nieuw. Zijn aanvankelijke verlegenheid verdwijnt al snel en hij verkent elke ruimte en elk speelgoed met een kleine verrukte uitroep. Het laatste kwartier mag hij naar buiten op het plein met de andere kinderen. Ik ga met de pedagogisch medewerker op een bankje vlakbij zitten. Sigge staat in de rij voor de glijbaan. Hij staat van puur enthousiasme op en neer te springen. Luistert met grote ogen wanneer een ouder kind iets tegen hem zegt. Als ik merk dat de pedagogisch medewerker tegen me praat, verontschuldigd ik me en doe ik de oordopjes uit. Ik draai me helemaal naar haar toe.

‘Nou, ik zie dat hij ondernemend lijkt,’ knikt de medewerkster richting Sigge.

‘Ja echt, dat lijkt goed te gaan.’ Ik vermijd het om te knikken. Ik doe mijn oordopjes niet weer in, antwoord op zachte toon op haar vragen. Schaam me om zo weinig sociaal te zijn – dat ik niet iets terugvraag. Maar dat trek ik niet.

Dit boek is reeds verschenen

**Meeslepende
familie-
geschiedenis
van de auteur
van *Selma***

Judith Malotau (1988, Rotterdam) verwierf bekendheid dankzij haar deelname aan de wintereditie van het populaire reality-tv-programma *B&B Vol Liefde* in seizoen 2024/2025. Daarnaast hield ze er ook haar grote liefde Bart aan over.

‘Voormalig *Winter vol liefde*-deelnemer Judith Malotau is gelukkig, met haar koeien in de Franse Pyreneeën en geliefde Bart aan haar zijde. Simpel is dat leven niet, en de weg ernaartoe was ook hobbelig.’ — AD

BOER IN DE BERGEN

Over durven loslaten
en opnieuw beginnen

Boer in de bergen in het kort: Judith Malotau veroverde afgelopen winter de harten van miljoenen tv-kijkers door haar ontwapenende karakter en eigenzinnige manier van leven op een kleine ecoboerderij en v&b in de Franse Pyreneeën. *Boer in de bergen* is haar persoonlijke relaas van een radicale ommezwaai. De muren van het advocatenkantoor waar Judith Malotau als jurist en woordvoerder van de krakersbeweging werkt, komen steeds meer op haar af. Het brengt haar tot het besluit in haar eentje de Pyreneeën over te trekken. 850 kilometer en 40.000 hoogtemeters verder voelt ze zich dieper verbonden met de natuur – en zichzelf – dan ooit.

Dit is het verhaal van hoe haar idealen haar het Franse platteland op dreven, waar ze rust, ruimte en verbinding met de natuur en de voedselketen vond – en ja, daar hoort bij dat ze haar eigen koeien eet. Judith schrijft openhartig en scherpzinnig over idealen en ongemak, de kracht van eenvoud, en over hoe een stapje terug doen je vaak juist dichterbij wat er écht toe doet.

LEESFRAGMENT *Boer in de bergen*

Mijn nieuwe bergschoenen zetten diepe afdrukken in het mulle zand van het strand in de Franse kustplaats Hendaye, mijn rugzak drukt zwaar op mijn schouders. Het fysieke ongemak valt in het niet bij de knoop die ik voel in mijn maag. Een pad van meer dan achthonderd kilometer ligt voor me, dwars door de Pyreneeën.

Twee maanden heb ik vrij genomen van mijn werk, om in mijn eentje de bergen in te trekken. Het idee was in de zomervakantie daarvoor geboren, tijdens een bergwandeling. Toen ik mijn tentje opzette aan een bergmeer, kwam er een vrolijke jonge gozer met een enorme rugzak op me afgelopen. We raakten aan de praat, en hij vertelde dat hij aan het trainen was voor zijn droomtocht door de bergen: een tocht van de Atlantische kust, dwars door de Pyreneeën naar de kust van de Middellandse zee. Ik stond met mijn oren te klapperen. Ik vond het een waanzinnig avontuur, maar wel iets wat ver buiten mijn eigen kunnen lag.

Toch laat het me in de daaropvolgende maanden niet meer los. Ik begin onderzoek te doen naar deze tocht der tochten, dwars door het gebergte waar ik drie jaar eerder verliefd op was geworden. Ondertussen bekruipt me steeds vaker het gevoel dat de vier

muren van het kantoor een te krap hokje voor me vormen, hoe hard ik ook mijn best doe om erin te passen. Vanbuiten lijkt ik nog altijd de gepassioneerde, jonge juriste met een hart voor de sociale advocatuur. Maar vanbinnen verteert de twijfel me. Wil ik me mijn leven lang bezighouden met allerhande conflicten waarvoor ik lang niet altijd een passende oplossing kan vinden? Wil ik mijn leven tussen vier muren en aan een bureau doorbrengen? Is de advocatuur wel de weg naar een betere wereld waar ik zo graag voor wilde gaan?

Ik bijt me vast in een traject om zelf advocaat te worden en onderzoek de mogelijkheden om een vervolgopleiding te doen. Al snel ontvang ik diverse toezeggingen voor een plek als advocaat-stagiair. Gezegend met een goed stel hersens en met een flinke rugzak aan praktijkervaring, ligt het natuurlijk in de lijn der verwachting dat ik dat pad ga bewandelen. Het is moeilijk om mijn twijfel te delen, want iedereen om mij heen gelooft dat dit is waarvoor ik gemaakt ben.

Ik heb steeds meer het gevoel vast te lopen. Meer en meer breekt dat gevoel me op. Tijdens mijn dagelijkse treinreis naar het kantoor waar ik werk, droom ik vaak weg en verlang ik naar de natuur, naar de bossen, de zee, maar vooral naar de bergen. Ik

begin te beseffen dat het niet alleen mijn idealisme en rechtvaardigheidsgevoel zijn die me drijven. Natuurlijk vormen die een belangrijk onderdeel, maar tegelijkertijd zijn ze ook een vlucht. Uiteindelijk wordt de roep van de natuur, die ik eerder probeerde te overstemmen met mijn werk, sport en de harde muziek in het weekend, oorverdovend. Ik besluit dat het tijd is om het doodlopende pad waarop ik me bevind te verlaten, al is het maar tijdelijk, in de hoop antwoorden te krijgen.

*

Daar sta ik dan, met meer dan achthonderd kilometer aan bergpaden in het vooruitzicht. Hoewel ik me die ochtend had voorgenomen stevig te ontbijten, heb ik geen hap door mijn keel gekregen. Ik kan me niet herinneren dat ik ooit zo vol twijfel aan iets ben begonnen. Ik houd mezelf voor dat de onzekerheid minder zal worden met elke stap waarmee ik het strand verder achter me laat. Het omgekeerde blijkt het geval.

Misschien helpt de gedachte dat elke stap me dichterbij het einddoel brengt? Ik voel me diep vanbinnen kleiner worden dan ik ooit ben geweest. De gedachte drijft me bijna tot wanhoop. Achthonderd kilometer, over bergen en door dalen, en ik focus me op één enkele stap? Het lijkt een onmogelijke opgave, en het liefst maak ik op dat moment rechtsomkeert. Terug naar het strand, terug naar de veiligheid van een camping, terug naar het comfort van een koud

biertje in een strandtent. Maar ik heb met mezelf afgesproken dat ik ten minste vijf dagen moet volbrengen voordat ik de handdoek in de ring mag gooien.

Terwijl de storm in mijn hoofd onverminderd doorwoedt, verdwijnt de kustplaats achter me langzaam uit zicht terwijl de bergen voor me steeds hoger boven me uittorenen. Als ik na een paar uur wandelen mijn rugzak afdoe voor mijn eerste pauze, zie ik dat de banden nu al diepe striemen achter hebben gelaten in mijn schouders. Met tegenzin snijd ik een sneetje van de baguette die ik bij me heb. Het smaakt me niet, maar ik dwing mezelf om het te eten.

Met mijn wandelkaart op schoot zit ik op een steen naast een breed, onverhard pad dat me verder naar het oosten moet brengen. In de verte doemt een figuur op die mijn kant op loopt. Wanneer hij dichterbij is, mompel ik een voorzichtig 'bonjour'. Ik schat de man iets ouder in dan ikzelf. Hij vraagt me iets in het Frans, waar ik niks van begrijp. Maar ik realiseer me wel dat Frans niet zijn moedertaal is, want de vraag rolt hortend en stotend over zijn lippen. Met een voorzichtig 'je ne parle pas Français' kijk ik hem vragend aan.

Al snel komen we erachter dat we beiden Nederlands zijn, en we raken aan de praat. Ik vraag hem wat voor een route hij aan het wandelen is, en mijn ogen worden groot wanneer hij vertelt dat hij vandaag exact drie maanden op pad is. Hij is in Nederland begonnen, en zijn einddoel is de bedevaartsplek Santiago de Compos-

tella. Verlegen vertel ik hem dat ik inmiddels exact drie uur onderweg ben en dat mijn einddoel de kustplaats Banyuls is, aan de andere kant van de Pyreneeën.

We wisselen wat ervaringen uit, hij geeft me een tip over het deel van de route die hij al heeft afgelegd en die voor mij ligt. Bij zijn vertrek kijkt hij nog wat meewarig naar de grote rugzak die ik bij me draag en uit zijn twijfel over het gewicht ervan. Als ik hem vervolgens aan de horizon zie verdwijnen, merk ik dat het gesprek de storm in mijn hoofd iets heeft getemperd. Waar ik me eerder een eenzame wandelaar voelde, realiseer ik me nu dat ik niet de enige ben die een dergelijk avontuur aangaat. Ik pak mijn – inderdaad veel te zware – rugzak op, en vervolg mijn pad.

*

Het steile landschap waar ik me doorheen beweeg, valt in het niet bij de hobbelige achtbaan van emoties in mijn hoofd, aangezwengeld door het besef dat doorlopen betekent dat ik voor het eerst in mijn eentje moet gaan wildkamperen. Een goede slaper ben ik nooit geweest, al helemaal niet in een vreemde omgeving, en het idee dat ik die avond moederziel alleen een poging tot slapen moet gaan doen maakt me doodsbang.

Bij het vallen van de avond zie ik op mijn wandelkaart dat er verderop een huisje is. Hoewel ik weet dat wildkamperen in het grootste deel van de Pyreneeën gewoon is toegestaan, durf ik het op één of andere manier toch

niet aan om mijn tentje in de buurt van het lagergelegen huisje op te zetten. Terwijl ik baal van mezelf en de onzekerheid die me ervan weerhoudt om verder te lopen, spot ik naast het wandelpad een verborgen plekje achter een bosje met brem en bramenstruiken. Ik besluit daar mijn tent op te zetten.

Vlak voor de nacht valt, maak ik voor mezelf een maaltijd. Ik heb van die zakjes bij me met goede, uitgebalanceerde maaltijden. Je hoeft er alleen maar kokend water aan toe te voegen, het tien minuten te laten staan en dan is het klaar. Met lange tanden probeer ik de maaltijd weg te werken maar ondanks de kilometers die ik deze dag heb afgelegd, heb ik nog steeds geen honger. Heb ik hier nou al die maanden zo naartoe geleefd? Ik sus mezelf met de gedachte dat alle begin moeilijk is. Wanneer de laatste zonnestralen achter de bergen verdwijnen, kruip ik snel mijn slaapzak in en rits ik mijn tent dicht. Laat deze dag maar snel voorbij zijn. Maar uiteraard is de slaap vatten moeilijker dan ik had gehoopt.

*

Na een onrustige nacht word ik in alle vroegte mijn tent uitgebrand door de zon. Ik heb, ondanks dat ik van elk klein geluidje wakker schrok, toch een paar uurtjes slaap kunnen pakken. Waar het een dag eerder nog wat mistig en bewolkt was, belooft dit een warme, zonnige dag te worden. In het wandelgidsje wordt gewaarschuwd genoeg drinkwater mee te nemen tij-

dens de tocht die voor de boeg ligt – er zijn vrijwel geen tappunten.

Ik pak mijn spullen in en hijs mijn rugzak op mijn rug. Na een paar honderd meter gutst het zweet al in straaltjes over mijn rug. Een aantal uur loop ik rustig over de gelijkmatige, nog brede bergpaden die zo kenmerkend zijn voor dit gebied. Ik doe mijn best niet te veel water te drinken, maar ik merk dat mijn lichaam met iedere stap die ik zet harder om vocht schreeuwt. Op de kaart heb ik gezien dat halverwege mijn etappe voor vandaag een waterbron naast het wandelpad te vinden is. Ik hoop van harte dat deze bron niet droog staat, zoals in dit gebied soms het geval is.

Na een aantal uur ploeteren, arriveer ik bij de plek waar ik hoop mijn watervoorraad aan te kunnen vullen. En ja hoor, tergend langzaam druppelen er een paar druppels uit het in steen uitgehakte gootje. Veel te weinig om mijn dorst te lessen. Ik voel de tranen in mijn ogen prikken en vraag me opnieuw af waar ik in hemelsnaam aan begonnen ben. Intussen voel ik de zon op mijn huid branden, dus ik besluit niet lang te blijven zitten. Ik leg mezelf een rantsoen op van één slok water per kwartier. Veel te weinig, natuurlijk, als je in deze temperaturen nog een goede zeshonderd hoogtemeters af te leggen hebt. Iedere stap kost moeite. Wanneer ik eindelijk het hoogste punt van de wandeling bereik en eventjes uitrust tegen een steen, valt het me op dat er boven me een vijftal vale gieren cirkelen, alsof ze hopen dat ik deze beproeving niet zal doorstaan. Ze doen me

denken aan de gieren uit de tekenfilm *The Jungle Book*, waar ik als kind dol op was.

Hoe langer ik rust, hoe langer ik zonder water zit. Ik besluit dan ook al gauw om op te staan en de afdaling in te zetten. Een paadje waarmee ik een stuk van de weg lijkt af te kunnen steken, zorgt ervoor dat ik uiteindelijk niet heel veel sneller en met bebloede benen van de doornstruiken weer op het pad uitkom. Wanneer het pad iets daarna een scherpe bocht maakt, zie ik op nog geen tien meter afstand van me een groep gieren staan die zich met bebloede koppen buigen over het karkas van wat eens een geit was.

Ik schrik en de gieren kijken even verschrikt terug. Volledig verlamd staar ik naar de enorme vogels die op nog geen tien meter van me vandaan een stofwolk creëren doordat ze al springend proberen op te stijgen. Waarschijnlijk oog ik, ondanks mijn uitdrogingsverschijnselen, toch iets te levend voor deze aaseters. Eén voor één gooien de gieren zich van de berg af en storten de afgrond in tot de thermiek, de warme lucht die de vogels omhoogduwt, hun vleugels grijpt en ze behoedt voor de anders onvermijdelijke doodsmak. Minutenlang staar ik ze na, onder de indruk van dit prachtige schouwspel.

Het geeft me kracht, het feit dat ik plotseling zo dicht bij deze machtige dieren in de buurt sta. Ik kan me niet herinneren dat ik me ooit zo verbonden met de natuur heb gevoeld. Het heeft iets rauws, de gieren met hun bebloede koppen, het karkas van de geit die net naast de weg een overdui-

delijk pijnlijke dood is gestorven. Tegelijkertijd realiseer ik me dat ook dit de natuur is waar ik nu een piepklein onderdeel van uitmaak. Ik voel me er heel klein en tegelijkertijd heel groot door.

Het is alsof de gieren mij een duwtje in de rug hebben gegeven, want met hernieuwde kracht vervolg ik mijn pad. Het gebrek aan water maakt dat mijn benen zwaarder voelen dan ooit, de kramp door het vochtgebrek

trekt in hoog tempo door mijn spieren. Ondanks dat heb ik voor het eerst het gevoel dat deze wandeltocht de juiste beslissing is geweest. Als ik dit al in het begin meemaak, dan kan ik toch niet stoppen? Wie weet wat de rest van de tocht nog voor me in petto heeft.

Dit boek is reeds verschenen

Judith Malotaux raakte miljoenen tv-kijkers met haar charmante persoonlijkheid en haar eigenzinnige leven op een bescheiden ecoboerderij en B&B in Frankrijk. Haar boek *Boer in de bergen* biedt een inkijk in haar verleden en heden; het ritme van de seizoenen, de diepe verbondenheid met de natuur en de moed om het roer compleet om te gooien.

Door: Taïs Vezo

‘We zijn niet los van de natuur; we zijn natuur. We zouden best een stap terug mogen doen en erkennen dat we bestaan bij de gratie van de natuur. Zonder natuur zijn we nergens.’

Hoe is het om weer in Nederland te zijn?

‘Het voelt altijd wat onwerkelijk. Het is zo’n andere wereld vergeleken met mijn leven in de bergen. Tegelijkertijd vind ik het fascinerend om hier te zijn, en het voelt ook vertrouwd, omdat ik hier lang heb gewoond. Toch ben ik iedere keer opgelucht als ik weer terug kan naar Frankrijk. Het is een totaal ander universum. Bovendien is het best intens om in Nederland herkend te worden door mijn deelname aan *Winter vol liefde*. Dat blijft een bizarre ervaring.’

Na het televisieprogramma volgde een stortvloed aan interviews, iets wat ze eigenlijk verrassend prettig vond. Het gaf haar de kans context te bieden, nuance aan te brengen. ‘Mensen vormen al snel een beeld na zo’n programma, en dan is het fijn om je eigen verhaal te kunnen vertellen, in plaats van dat anderen dat voor je doen.’

En nu is *Boer in de bergen* verkrijgbaar.

‘Ik vind het spannend dat mensen nu mijn persoonlijke verhaal gaan lezen. Tegelijkertijd ben ik trots dat het gelukt is. Het maakt me vooral nieuwsgierig wat lezers eruit gaan halen en wat het hun zal laten zien. Er lopen verschillende lijnen door het boek. Durven kiezen voor jezelf, van koers veranderen. Er zit ook maatschappijkritiek in. Ik hoop dat lezers daar in ieder geval iets van vinden, dat het discussie oproept of aanzet tot nadenken. Daarnaast wil ik vooral de verbinding met de natuur benadrukken. We zijn niet los van de natuur; we *zijn* natuur. Toch plaatsen we ons erboven. Dieren naast ons, wij erboven. We zouden best een stap terug mogen doen en erkennen dat we bestaan bij de gratie van de natuur. Zonder natuur zijn we nergens.’

In jouw leven speelt natuur een grote rol. Kun je een doorsneedag beschrijven?

‘Mijn dagen verschillen enorm per seizoen. Ik heb geen melkkoeien, dus ik hoef niet op vaste tijden te melken. Ik leef volledig met de seizoenen. ’s Zomers staan de koeien boven in de bergen, ’s winters beneden en moet ik ze ’s ochtends voeren. In de zomer organiseer ik veel voor toeristen. Kom ik na een avondmarkt pas om twee uur ’s nachts thuis, dan gaat de wekker echt niet om acht uur. Zeker niet met een paar biertjes achter de kiezen.’

In de winter is alles nabij en afhankelijk van het weer. Bij veertig centimeter sneeuw sta ik vroeg op om te ruimen, anders kan ik de koeien niet bereiken. In de lente en herfst sta ik wél vroeg op, dan moeten alle hekken worden gecontroleerd en gerepareerd. Dat moet klaar zijn voordat de koeien weer naar boven gaan of terugkomen. Dan is het letterlijk aanpoten.'

En dan moest er tussendoor ook nog een boek worden geschreven. Vanaf het begin zei ze tegen haar uitgever: mijn leven is druk, chaotisch, seizoensgebonden. Deadlines zijn noodzakelijk. Ruimte ook. Bart gaf die ruimte, en zelf probeerde ze één vaste schrijfdag per week te reserveren. Soms lukte dat, soms gleed die dag geruisloos weg in andere verplichtingen.

Timon de koe die niet wilde luisteren

Haar kudde telt momenteel achtentwintig koeien. In de winter rond de dertig, omdat de ruimte binnen beperkter is; in de zomer meer, door geboortes. Aan het einde van het seizoen worden er een paar verkocht. Ze kent ze allemaal, zegt ze, en elke koe heeft een naam. 'Dat is een principekwestie. Ze zijn levende wezens. Een naam maakt het een individu, een nummer haalt dat weg.' Elk jaar kiest ze een letter voor de nieuwe koeien. Dit jaar is het de W: Wallie, Wicky, Wolfje, Wodan, Woekie, Wolkie. Sommige dieren reageren echt op hun naam, vooral de notoire ontsnappers. Een daarvan, Timon, kende zijn naam zó goed dat hij ook de grootste uitdaging vormde. Uiteindelijk moest hij weg, en dat viel haar zwaar. 'Het was echt een karakter.'

Welk boek zou je ten slotte onze lezers aanraden?

'Een geweldig boek vind ik *De acht lessen van de natuur* van Harry Ferguson. Ik luister graag naar luisterboeken en dat boek heb ik meerdere keren geluisterd. Jaren geleden, toen ik nog niet in de bergen woonde, vond ik het boek behoorlijk abstract. Maar toen ik het opnieuw beluisterde, terwijl ik buiten hekken repareerde en met de koeien bezig was, kreeg het een heel andere betekenis.'

Een les over verwondering terwijl ze net naar de eerste graspieten keek die door de aarde braken. De uitleg over vrouwelijke energie in de natuur, die ze herkent in een oudere, kalme koe die met vanzelfsprekende autoriteit haar kudde leidt. 'In onze samenleving wordt dat nauwelijks gewaardeerd; leiderschap is vooral dominant en masculien. Dat boek gaf woorden aan wat ik dagelijks zie. Elke keer haal ik er weer nieuwe inzichten uit.'

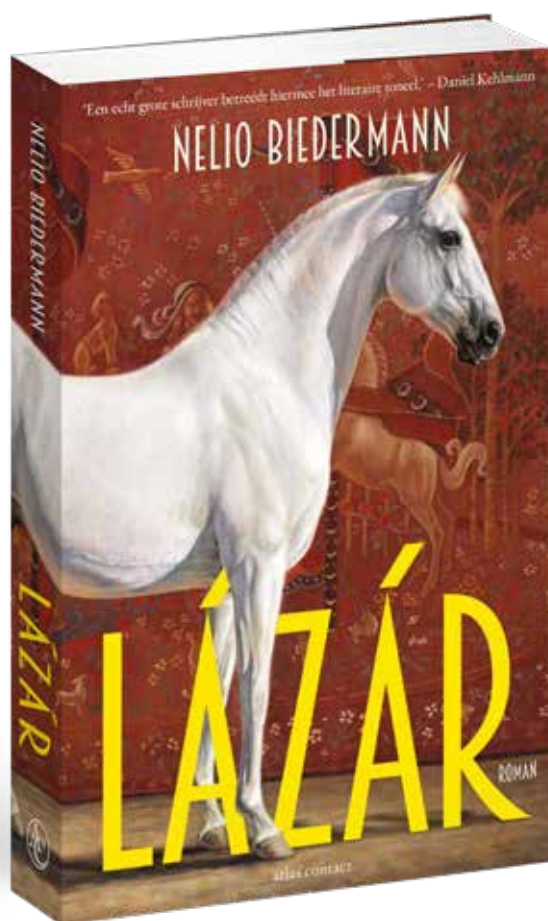
Nelio Biedermann (Zürich, 2003) voltooide de magistrale roman *Lázár* op 21-jarige leeftijd. Zijn grootouders waren van Hongaarse adel en vluchtten eind jaren vijftig naar Zwitserland. *Lázár* is deels geënt op die familiegeschiedenis.

‘Een groot literair talent. En het beste aan dit geweldige boek: elke pagina is puur genot, elk personage gaat je aan het hart. Een prachtig meesterwerk. De geboorte van een klassieker.’

— WDR 4

LÁZÁR

Voor de lezers van
Het achtste leven (voor Brilka)

Lázár in het kort:

Rond de vorige eeuwwisseling verwelkomt de familie Lázár hun nieuwste telg op hun landelijke zomerverblijf, een kasteel aan de rand van een duister, dreigend bos. Lajos von Lázár, een jongetje met een doorzichtige huid en lichtblauwe ogen. Hij lijkt in niets op de rest van zijn familie. Zijn geboorte staat symbool voor de vele geheimen, affaires en raadselachtige voorvallen die de baronnen Lázár al langer achtervolgen. Intussen doet de twintigste eeuw ook haar intrede, die het oude leven van de Lázárs voorgoed zal veranderen.

Vertalers: Kris Lauwerys &
Isabelle Schoepen

LEESFRAGMENT *Lázár*

Toen Sándor de dennengroene gordijnen opzijschoof en het raam opende, wist Mária dat de spreeuwen zich vandaag zouden verzamelen. Hier en daar hoorde ze de vogels al in de bomen van de kasteeltuin. Door de open vleugeldeer naar de badkamer zag Mária de rug van haar man, die zich in onderhemd boven de wastafel stond te scheren.

De kille ochtendlucht die de slaapkamer binnenstroomde geurde naar kastanjes en donkere naaldbomen. Mária trok de deken omhoog, tot vlak onder haar kin, en dacht aan de spreeuwen, die weldra in Rome of Noord-Afrika of elders in het Middellandse Zeegebied zouden zijn. Ze verlangde naar de zee en huiverde voor de naderende winter, die als een wilde ruiter met ijzige kling vanuit het noordoosten op haar af gegaloppeerd kwam. Als ze haar ogen dichtdeed, kon ze de hoeven van zijn schimmel op de harde, bevroren aarde horen slaan en het ijs in zijn dichte baard horen kraken. Wat was ze graag een spreeuw geweest die aan de winter ontsnapte!

Sándor kwam uit de badkamer en kleepte zich aan terwijl hij uit het raam keek. Ze wist dat hij dat alleen maar deed om haar niet te hoeven aankijken. Hij had geen gevoel voor de dingen: een boom was voor hem

niet meer dan verhoude plant, een mens slechts een intelligent dier en een verhaal louter fictie. Vroeger, in de tijd rond hun huwelijk, had Mária zich aan die eenvoud vastgeklampt. Sándor en het leven op het land hadden haar de psychische stabiliteit geschonken die in de bouwvallige villa van haar ouders en op de meisjeskostschool niet denkbaar was geweest. De maatschappelijke neergang van haar familie en het sociale leven in Wenen met al zijn eisen, codes en spelregels, met zijn decadentie en dubbele moraal en met zijn eindeloze reeks bals die voor Mária avonden in de hel waren geweest, hadden haar al te zwaar belast. Het huwelijk met Sándor was voor haar een bevrijding geweest. Maar na al die jaren was ze uitgekeken op zijn eenvoud en op de eentonigheid van het leven op het land.

Sándor trok de dasknoop dicht, wendde zich af van het raam en keek haar aan. Daarbij kneep hij zoals iedere ochtend zijn ogen een beetje tot spleetjes, haalde zijn gouden zakhorloge uit zijn vest tevoorschijn en zei: 'De dagtaak roept. En jij, liefste, moest ook maar eens opstaan. De kinderen hebben je nodig.'

Hij glimlachte dunnetjes en vertrok. Mária luisterde naar het wegsterven van zijn daadkrachtige tred, stond op en ging naar de badkamer

om haar armen open te snijden. De brandende pijn en de aanblik van de dunne rode straaltjes op het witte porselein van de wastafel gaven haar kracht. Ze waste onder stromend water haar bloed van de kling en legde die precies terug op de plek waar haar man die had laten liggen.

Intussen ontwaakte Ilona uit kinderlijke dromen, waarin ze sprekende bosdieren en zingende bomen had ontmoet, met een kleine donkerrode vlek tussen haar benen. Ze schrok, maar schreeuwen of huilen deed ze niet. In plaats daarvan stond ze op, sloeg instinctief de deken over de vlek, alsof ze zich behoorde te schamen dat ze het mooie witte linnen had bevuild, en onderwierp haar lichaam aan een uitvoerig onderzoek. – Maar een wond vond ze niet. Ook pijn had ze niet, hooguit een licht trekken in haar onderbuik. Ze had gisteravond dan ook haast niets gegeten, want de walgelijke gegrilde schapennieren die ze naar niets anders dan urine vond smaken had ze integraal en hoogst behendig op het grote, donkerrode servet op haar schoot gemanoeuvreerd en van daar af in de bek van de drie teckels onder de tafel. Dat deed ze meestal als er vlees werd geserveerd, want ze kokhalsde van de gedachte iets te eten wat ooit ogen had gehad. Ze besloot de vlek te vergeten.

Toen ze de eetkamer betrad zat haar vader al aan tafel met de krant van de vorige dag. Het blad had een lange weg per spoor achter de rug, want de baron las uitsluitend de *Budapester Tagesanzeiger*. Hij was de mening

toegedaan dat hij als heer van de landerijen meer behoorde te weten over de toestand in de wereld dan de mensen die erop leefden, werkten en zich vermenigvuldigden. Om die reden las hij niet het lokale dagblad, maar de krant van de hoofdstad, waardoor hij weliswaar beter, maar ook later dan iedereen geïnformeerd was, aanzien de krant pas na de middag ten kastele werd afgeleverd. Omdat het voor hem echter ondenkbaar was om de krant niet bij het ontbijt te lezen, liep zijn lectuur een hele dag vertraging op, zodat de wereld waarvan hij zich op de hoogte had gesteld altijd al in het verleden lag.

Ilona nam tegenover hem plaats, zodat hij haar tijdens het lezen niet van opzij in het oog kon houden, bestreek haar broodje met donkere honing en hoopte dat haar moeder snel zou komen om de stilte weg te wissen.

Na het ontbijt ging Ilona naar de ronde torenkamer waar de lessen plaatsvonden. Ze kreeg voornamelijk les van mevrouw Major. Bij meneer Jakubowski had ze alleen maar Duits en rijkskunde, al waren zijn spreektrant en zijn blik op het rijk door de vele jaren aan de grens vervormd. Zijn taal volgde de regels van de Duitse grammatika, maar was met zoveel vreemde woorden doorspekt dat hij zich in Wenen nauwelijks verstaanbaar had kunnen maken. Ook zijn houding tegenover de keizer en de monarchie was die van iemand die lange tijd in het buitenland heeft geleefd. Hij praatte over de keizer alsof die nog altijd een jonge man was en over het

rijk alsof het in veertig jaar tijd onveranderd was gebleven. Net als Sándor leefde hij in het verleden – voor sommige mensen bestaat er nu eenmaal geen andere plek.

Mevrouw Major gaf les in huishoudkunde, wiskunde en Latijn, waarbij niemand kon zeggen of ze de taal van de Romeinen echt beheerste. Sándor en Mária hadden geen van beiden Latijn geleerd, maar de baron, die het keizerrijk als een moderne versie van dat gigantische, luisterrijke imperium beschouwde, vond het onontbeerlijk dat zijn kinderen dat wel deden.

Op het moment dat Ilona de torenkamer binnenging, stond mevrouw Major naast de hoge staande klok naar het regelmatige getik te luisteren. Ilona had geen idee waarom de ‘mevrouw de majoor’, zoals zij en Lajos haar noemden, altijd daar stond, maar ze leek uit dat getik of meer algemeen uit het verglijden van de tijd al haar kracht te putten – zoals Mária uit haar dagelijkse ochtendpijn.

De klok sloeg het uur, en mevrouw Major begon Ilona ogenblikkelijk en zonder begroeting in te wijden in de geheimen van een voornaam huishouden. Daarbij liep ze – zoals een echte majoor voor zijn in het gelid staande soldaten – waakzaam voor haar leerlinge op en af en liet haar harde liniaal voortdurend van de ene klauwenhand in de andere glijden. Ilona probeerde zich haar als kind voor te stellen. Het lukte haar niet. Deze vrouw was zoiets als een leeftijdloze heks, die de taal van de Romeinen vermoedelijk beheerste omdat ze

dat tijdperk zelf had beleefd.

Het uur wilde maar niet voorbijgaan, en Ilona's concentratie sprong van de strenge zilvergrijze dot van mevrouw Major naar het onverstoorbare getik van de klok, en via Jakub Jakubowski's stem die door het plafond heen klonk verder naar het lawaai van de spreuwen – alleen, tot bij de Latijnse tekst over het einde van het Romeinse rijk kwam ze nooit. Maar ook dit uur werd uiteindelijk afgelost door een volgend, en weer een, tot de ochtend om was.

Het middageten gebruikte het gezin Von Lázár vaak zonder de vader. Op die dag echter zat hij al aan tafel op het moment dat Ilona de eetkamer binnenkwam. Toen ze hem daar zag zitten, in het midden van de ruimte, in het gezelschap van zijn vrouw en zijn zoon, werd ze zich opeens weer bewust van haar buikpijn. Ze nam plaats naast haar vader en voelde meteen de blikken van haar voorvaderen, die vanuit hun portret stijf op haar neerkeken. Wat haatte ze die lui! Hun versteende gelaatsuitdrukkingen, hun ingewikkelde kapsels en afschuwelijke bakkebaarden, hun zwarte ogen, rode wangen, dunne lippen en witte handen, hun belachelijke kledij. Hoe konden ze zo misprijzend op haar neerkijken? Hadden ze dan niets geleerd van hun door rotte tanden aangevreten, door diarree geplaagde en door ziektes gekwelde leven? Geen wonder dat de jonge barones zo mager was: hoe kon ze onder die permanent monsterende blikken van haar voorouders haar eetlust níét kwijtraken?

Maar nu moest ze eten – Ida was al aan het serveren. Ze had geluk, er was nauwelijks vlees en veel groente: naar violet zwemende biet, diepgroene spinazie, vrolijk lichtkleurige sla, stralend witte mierikswortel, gele, in gesmolten boter drijvende aardappelen en fel oranje wortelen tussen grappige kleine erwten. – Ze schepte haar bord met de gouden rand dan ook flink vol en begon te eten, zonder op de mechanische kauwgeluiden van haar vader, de leugens van haar moeder of het nerveuze slikken van haar broer te letten. Negeren, verdringen, dat waren haar grootste talenten, want in tegenstelling tot haar moeder en haar broer, wie de hele wereld ondraaglijk aan het hart ging, kon zij zich als een schildpad in zichzelf terugtrekken, diep in haar binnenste, naar een plek waar niets of niemand haar kon bereiken.

Na het middageten ging Ilona naar de paarden, die haar haar onuitstaanbare familie deden vergeten. Ze borstelde hun glanzende vacht en streelde hun warme hals tot ze het koud kreeg. Op de weg terug naar het kasteel hoorde ze plotseling een geruis in de heggenroos. Vervolgens een zacht gejammer.

Nieuwsgierig liep ze naar de rand van het bos en dacht daarbij aan het reekalfje dat haar vader en zijn broer als kind gewond op een veld hadden

gevonden en naar het kasteel hadden meegenomen.

Toen ze nog maar een paar stappen van de plek verwijderd was, schoot het dier panisch weg, en Ilona, die ook zo graag een reekalfje wilde hebben en behalve een paar bewegende takken en trillende bladeren niets had gezien, volgde het dier opgewonden het bos in.

Het hele dorp legde het werk neer om de dochter van de baron te zoeken. Stom en gehoorzaam doorkamden ze zijn uitgestrekte velden en dichte bossen. De jachthonden had men aan het laken van de barones laten snuffelen, over de bloedvlek bewaarde men het zwijgen.

In de late namiddag kwamen zwarte wolken opzetten. Imre, die Sándor voor het eerst sinds vele jaren in zijn blauwe kamer opzocht om hem te vragen of hij iets had gezien, sprak over donkere schepen, de ondergang en een grote oorlog.

Inmiddels stond Mária in de kasteeltuin panisch naar lucht happend naar de spreuwen te staren, die schreeuwend uit de bomen opvlogen en als een grote, zwarte, rusteloze wolk boven het kasteel zweefden.

Dit boek verschijnt in april

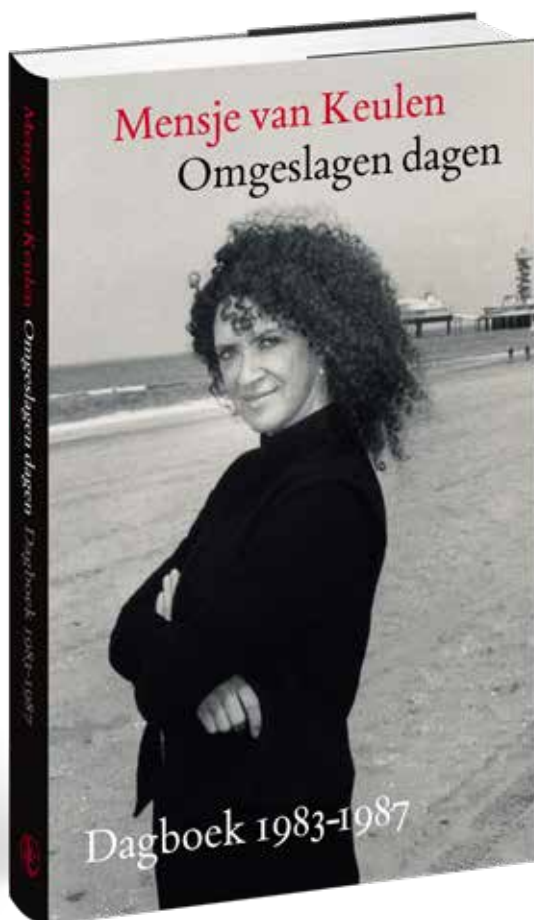
Mensje van Keulen mag gerekend worden tot de beste schrijvers van het Nederlandse taalgebied. Voor het gehele oeuvre ontving zij de Annie Romeinprijs, de Charlotte Köhler Prijs en de Constantijn Huygensprijs. Haar verhalenbundel *Ik moet u echt iets zeggen* (2020) werd bekroond met de J.M.A. Biesheuvelprijs.

‘Rauw, geestig en zeer intiem. Aan alles is te merken dat dit de zielenroerselen van een schrijver betreft, zo soepel en licht zijn de zinnen.’
– *Trouw*

OMGESLAGEN DAGEN

‘Lees de dagboeken van Mensje van Keulen. Ze zijn in al hun rauwheid niet geschreven voor publiek, maar daar uiteindelijk tóch beland. Gelukkig maar.’ – *de Volkskrant*

Omgelagen dagen in het kort:

Omgelagen dagen is het vervolg op de dagboeken *Alle dagen laat*, *Neerslag van een huwelijk* en *Moeder en pen*. We volgen Van Keulen in de jaren 1983-1987. Inmiddels gescheiden en een gevierd schrijfster werkt Van Keulen aan de verhalenbundel *De ketting* (1983), haar roman *Engelbert* (1987) en haar jeugdboek *Tommie Station* (1985), dat een groot succes wordt. Toch gaat het schrijven, met een zoontje dat naar de basisschool gaat en een nieuwe liefde, bepaald niet vanzelf, maar Van Keulen zet door. Met de haar zo kenmerkende scherpte en humor neemt ze de lezer wederom mee in het immer woelige schrijversleven in de jaren tachtig te Amsterdam.

LEESFRAGMENT *Omgeslagen dagen*

29 juni 1983

Het is twee uur 's nachts en ik zit, tegen de keelpijn in, te roken en brieven te beantwoorden. Er zijn er twee waar ik wel even bij moest fronsen. De ene van een dame die me 40 vragen stelt over 'werk en leven'. De andere van een anonieme man die me zijn psychose in 1975 verwijt.

Toen Aldo thuiskwam nadat hij een middag met L had doorgebracht, had hij het huilend over dood en bloed. Heeft L hem iets onaangenaams verteld of laten zien? Hij had tegen L beweerd dat hij al eens had geleefd. Ik weet niet of ik het zorgelijk moet vinden, het stemt verdrietig. Dat hij erover praat zal wel goed zijn. Ik wilde als kind mijn angsten nooit vertellen, bang dat ze dan zouden worden bewaarheid. Hij had koorts, ik heb hem in mijn bed gelegd.

Spendeer meer tijd met R. Bioscoop, drinken in een nieuwe, nog wat schamele bar van een jongen die eerder op De Kring achter de bar stond. Gisteren in Jeannies restaurant gegeten. Morgen een verjaardag. Van werken komt te weinig.

Moet denken aan de brief van de man die me zijn psychose verwijt. Maakt niet uit of het al dan niet een brief van een gestoorde is, in plaats van geërgerd te zijn zit ik met een schuldgevoel.

4 juli

De laatste dagen was er een Duitse logé, een *ban de bom*-buttondrager. Hij is een geliefde van Josh, die werk van me vertaalde. Een zachtaardige jongen, maar wanneer hij in huis was, ging ik eruit omdat ik anders onderhoudend moest gaan praten, iets waar hij misschien zelf ook geen zin in had.

7 juli

Ik vermoed dat R, die geregeld over zijn onrust begint, bij me wil wonen. Hij durft het misschien niet te zeggen, ik zal het hem moeten vragen. En dan? Jezus, ik wilde toch nooit meer een man permanent in huis?

Straks alweer naar een verjaardag waarvan ik vrees dat ik geen van de gasten ken. Lag ik maar aan zee, warm, ogen dicht, het geruis van de golfslag die rotgedachten wegspoelt, net niet in slaap vallen. Soms mis ik Den Haag, waar dit zo dichtbij was.

10 juli

Vanmiddag vijf heren van de Duitse zender WDR. Altijd weer de vragen waarop ik dan weer een onhandig of kletserig antwoord heb. Ik moest aan tafel zitten en doen of ik aan het werk ben. Buiten brandde de zon, aan het binnenblijven verdiende ik fl.500.

Aldo uit Den Haag ophalen, hij wordt makkelijk bruin, dus dat zal

te zien zijn na twee dagen strand met ma. Vanavond en de komende dagen hard aan het laatste verhaal doorwerken, ik heb Martin Ros die belofte gedaan.

12 juli

Gisteravond belde R: 'Ik denk dat ik maar naar jou toe kom, het is zo warm in mijn huis.' Hij zei dat hij bij mij veel beter sliep, dus ik zei dat hij gewoon kon komen als het zo warm bleef. Maar nu is het na tweeën en hij heeft niks laten horen, zal wel op zijn zoontje moeten passen. De hitte is ook beduidend minder. Dus: leve de vrijheid, al is die kortstondig.

Het verhaal vordert traag, ik drink er meer door dan de hoofdpersoon. Twijfel niet alleen over dit slotverhaal, maar ook over de voorgaande verhalen. Is het wel normaal elke keer te bedenken dat zinnen niet zozeer anders moeten als wel anders kunnen, dat ze ook helemaal wég kunnen. Dat ik de vorm niet vind, het juiste woord niet vind, synoniemen laat opspelen waar ik niks aan heb. Dat ik soms zit te staren naar een tekst en niet begrijp dat ik die heb geschreven. Twijfel, twijfel, naast een vonk zekerheid (die wel onterecht zal zijn).

13 juli

Ik zou meer over Aldo willen noteren, zoals veel ouders dat wel zouden willen. Zijn gevoeligheid, logica en humor als vierjarige doen me telkens verstoeld staan. Het groeien, bijdehand worden gaat zo snel.

Morgen naar de uitgeverij om met

Emile B over de bundel te praten en mijn brief aan Mr. Harvey af te geven i.v.m. het ontwerp voor het omslag.

18 juli

'Dag mama, hier komt oma.'

Terwijl ik met ma sprak, hoorde ik Aldo op de achtergrond zeggen: 'Ik wil mama nog spreken.'

Ma: 'Hier komt je zoon.'

'Mama, ik ben verkouden.'

'O jee, je neus?'

'Ook.'

'Dus ook je keel?'

'Ja.'

'O jee, geef me oma nog maar even.'

'Is hij erg verkouden, ma?'

'Men, als je zou zien hoe hij nu kijkt, hoe hij staat te lachen...'

23/24 juli

Ik werk, dus weg met dit schrift. Alleen nu nog: de maan. Zag hem op me af komen, oranje, rond, groot, groter. Sloot de jaloezieën.

4 augustus

Bij Gerrit geweest, hij is nog dover geworden en daardoor ontoegankelijker.

Later die nacht bij Lia. Vanachter haar raam aan de Ruysdaelkade verhuisde ik driemaal naar de piepkleine achterkamer tussen een stel pruiken. Het scheidingswandje is zo dun dat ik alles hoorde van de drie klanten die haar naaiden. Een Argentijn, een student, en een huisvader die een pornofilmje erbij wilde. Ze zei dat ik haar mazzel bracht, legde tussentijds geld op het kastje naast me.

5 augustus

Het wringt de laatste tijd met R, hij lijkt last te hebben van wat rest van zijn huwelijk. Nu zijn schoonmoeder dood is, opent dat voor hem een andere toekomst, zegt hij.

Hard gewerkt. Denken en ordenen. In 'de hele handel' doornemen heb ik weinig zin, zou me liever op geheel nieuw werk storten en dit schrift vergeten.

Vanmorgen een Spaans echtpaar (buren van Anneke) van Schiphol gehaald en naar een hotel gebracht. De vrouw heeft een afspraak voor een abortus. Ze kunnen in mijn huis als ik met Aldo in Veere ben. Toen we over de Apollolaan reden, fluisterde de vrouw tegen haar man dat er 'gente rica' moesten wonen.

Veere, 8 augustus

Ze staan hier erg vroeg op, maar laten ons rustig liggen tot tien uur. Bertje B kan zwaarmoedig zijn, maar niet zo erg als zijn jongere broer die hier het weekend was en erg veel dronk.

De paar verhalen waarover ik twijfel heb ik meegenomen en toen ik ze probeerde te lezen alsof ik ze voor het

eerst onder ogen kreeg, nam die twijfel helaas alleen maar toe. Een ervan moet herschreven, dat wordt een klus als ik weer thuis ben.

Vanavond uit eten met Hans en Mario.

9 augustus

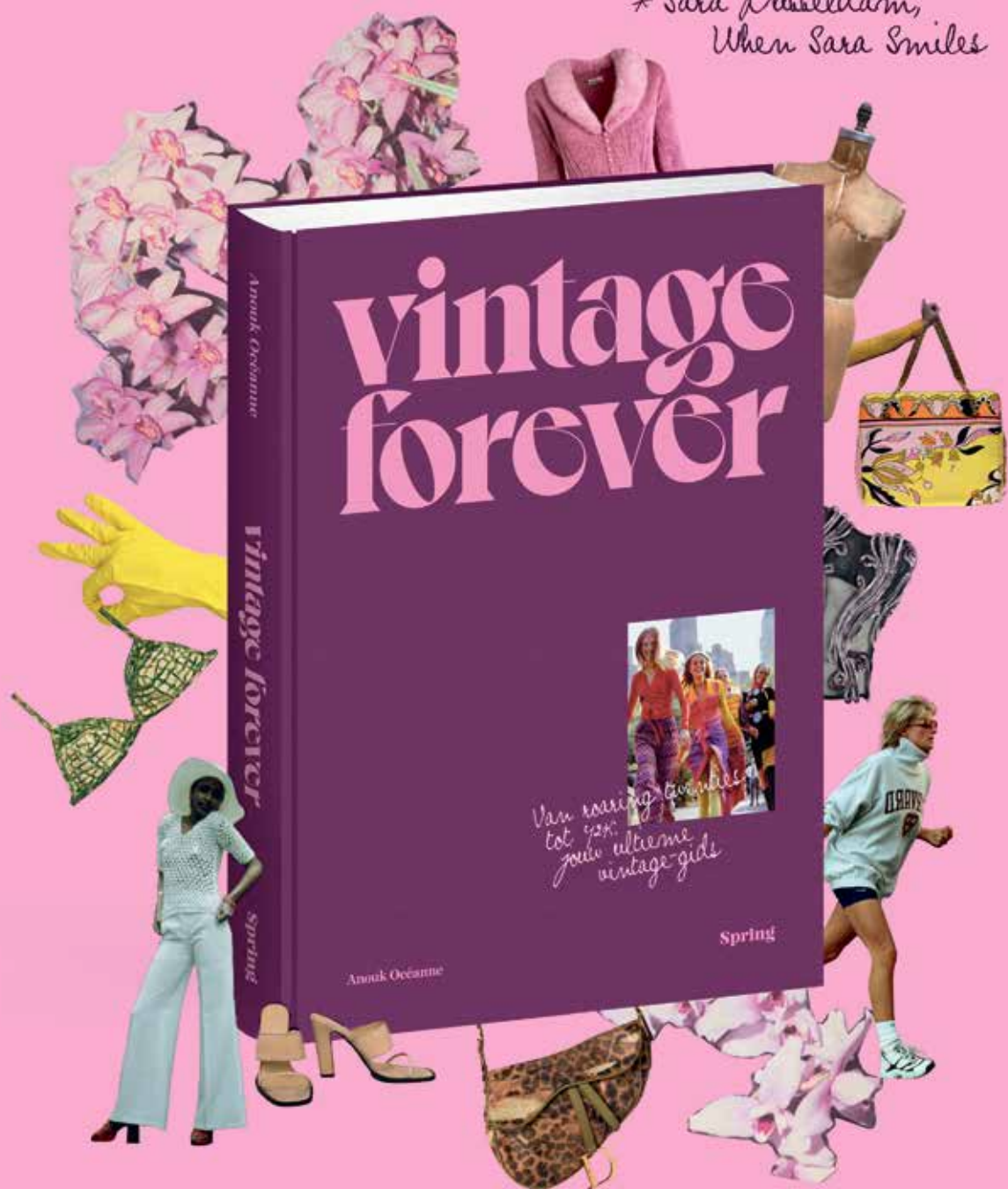
Jammer dat ze hier niet lang naar het strand gaan. Het is er heerlijk en het gaat zo goed met Aldo. Hij zingt veel, is ondernemend. Met Aardje B, een paar maanden ouder, kan hij goed opschieten. Het is een genoegen ze babbelend over de paadjes in de naastgelegen grote tuin te zien lopen, tussen een paar wiedende mensen. Overdag is zijn hoest dankzij de zeelucht afwezig.

De eerste keer dat ik verhalen lees van Dorothy Parker. Ze doen me denken aan het werk van Katherine Mansfield. De drift en wanhoop zijn me niet vreemd.

Zojuist die plotselinge scheut van geluk af te zijn van de last van het leven met L. Nog een sigaar en wat whisky. Iedereen in huis slaapt.

Dit boek is reeds verschenen

'Het ideale
duurzame cadeau'
* Sara Dubbeldam,
When Sara Smiles

'Een onmisbaar naslagwerk'
* Mirror Mirror Magazine

Midas Dekkers (1946) is bioloog en schrijver. Hij schreef columns over honderden diersoorten – verzameld in *Alle beesten* – en oogstte veel lof met bestsellers als *Lief dier*, *De vergankelijkheid*, *De larf*, *Lichamelijke oefening*, *De kleine verlossing*, *De thigmofiel* en *Wat loopt daar?*.

‘Midas Dekkers is een goede schrijver. Een ouderwetse verteller die de aandacht van een groot publiek moeiteloos vasthoudt.’ – NRC

‘De grote kwaliteit van Midas Dekkers is zijn vermogen om de mens te observeren als een nog onbekende diersoort die hem voor het eerst onder ogen komt.’ – De Morgen

HET MENSELIJK TEKORT

‘In dit pleidooi tegen saaie perfectie toont Dekkers met zijn kenmerkende humor de charme van de mens, “de knulligste soort op aarde”.’ – *Filosofie Magazine*

Het menselijk tekort in het kort: 's Lands bekendste bioloog legt nog één keer uit waarom de mens de knulligste soort is op onze aarde.

Is de mens nu nog niet af? Na miljoenen jaren evolutie is er nog steeds veel te wensen over. Survival of the sukkels. En dat is maar goed ook. Onvolmaaktheid is juist onze charme. De verlegen jongeman, het struikelende kind en dat spleetje tussen de tanden stemmen mild. Volmaaktheid is de dood in de pot en behelpen is leven. Wat moet een mens met een ideale schoonzoon? Wat moet de natuur met een ideale soort? Het leven wordt voortgedreven door onvolkomenheden, hoe hard de moderne mens die ook probeert te ontkennen door middel van fitness of botox. Koester ze. Zoals alleen Midas Dekkers dat kan legt hij uit dat het tekort hetgeen is dat ons menselijk maakt.

LEESFRAGMENT *Het menselijk tekort*

Lodewijk XIV was waarlijk een god in 't diepst van zijn gedachten, geplaagd door spijsverteringsklachten. Als '*image vivante de Dieu*' eiste hij de onbeperkte macht op. Zijn hofhouding voerde een grote staat. Maar waar veel zon schijnt valt ook veel schaduw. Mede door het belastingstelsel vielen er bij de hongersnood van 1693 en 1694 twee à drie miljoen doden in Frankrijk, net zoveel als later in de Eerste Wereldoorlog, maar dan in de helft van de tijd, met een half zo grote bevolking. Zelf werd de Zonnekoning vanwege zijn rampzalige gebit geplaagd door darmkwalen, zodat hij zijn poep niet goed meer op kon houden. Ook leed hij op gepaste tijden aan de pokken, gonorroë, tyfus, spoelworm en jicht. Gangreen werd hem uiteindelijk fataal. Maar Lodewijk hield zijn spel tot het eind toe vol. 'Waarom huilen jullie,' vroeg hij volgens Voltaire op zijn sterfbed, 'dachten jullie soms dat ik onsterfelijk was?'

De meeste mensen blijven nuchter genoeg om in te zien dat ze nooit volmaakt zullen worden, maar zouden het toch wel aardig vinden om die toestand zo dicht mogelijk te benaderen. Iemand die het niet gemaakt heeft zien zij als iemand die het nog moet maken. Stel je voor dat je dankzij je inspanningen steeds iets beter wordt, dan hangt je graad van volmaaktheid

alleen af van de tijd die je tot je beschikking hebt. Dat we nooit volmaakt zullen zijn is dan louter de schuld van onze beperkte levensduur.

Voor je lichaam gaat die vlieger echter lang niet op. Aanvankelijk neemt dat in kracht en schoonheid toe, maar na je dertigste takelt je lichaam sneller af door de vorderende ouderdom dan dat je het met raar eten en hard lopen op kunt peppen. Sport kan de achteruitgang van je spieren vertragen, maar voor je alvleesklier, je milt en je lever is nog geen sportschool geopend. Zelfs de goden ontkomen niet de tand des tijds, getuige het feit dat de mooiste mensen altijd worden geprezen door de vergelijking met een jonge god, geen oude.

Voor de geest ziet de toekomst er zonniger uit. Hersenziekten daargelaten neemt kennis almaar toe. Wijsheid komt met de jaren. Niet alleen in de loop van de beschaving, ook in je eigen leven stapel je kennis op kennis, in je eigen hoofd sta je op je eigen schoulers. Voor het bereiken van de volmaakte wijsheid schiet de levensduur van een mens of zijn beschaving nog steeds te kort, maar de meeste mensen leven lang genoeg om te zien hoe hun groeiende geest wordt gestuit door een aftakelend lichaam. *Mens sana in corpore senile*: een gezonde geest in een gammal lichaam. Het is het lichaam

dat de mens belet een verlichte geest te worden.

Het hoogste wat je als mens op aarde met je geest kunt bereiken is heilig te worden. Schipper naast God. Eeuwen na hun dood worden heiligen nog steeds vereerd en aangeroepen. Een heilige als Maria wordt alleen al miljoenvoudig geprezen door het dragen van haar naam.

Een aantrekkelijke positie. Maar hoe word je dat, een heilige? Er doemen beelden op van zemelende vroomheid, zelfkastijding, martelaarschap en veel (of juist weinig) sprinkhanen eten. De katholieke kerk hanteert nauw omschreven eisen. Om te beginnen moet je erkende wonderen verrichten op grond waarvan je zalig en uiteindelijk heilig kan worden verklaard. Wat ook erg helpt is om je aardse genoegens te ontzeggen. Afzien, discipline, eindeloze rituelen, kortom een leven als een topsporter maar dan zonder medailles. Dat kan heel bevredigend zijn. Het genoegens om jezelf te treiteren is van alle tijden. Zeker als je het zo lang mogelijk uit weet te stellen. Wie de heiligenlevens bestudeert valt het op hoe veel daarvan liederlijk beginnen, om pas bij het naderen van de oude dag, wanneer het liederen wat stram gaat en het lallen minder gehoor vindt, tot bekering te komen en de heilige uit te hangen.

De Romeinse kerkvader Augustinus van Hippo (354-430) was daar in zijn belijdenissen eerlijk over: 'Als jongeman bad ik tot God: "Geef me kuisheid en zelfbeheersing, maar nu nog even niet."'

Een andere algemeen erkende hei-

lige, hoewel niet katholiek, was Mahatma Gandhi (1869-1948). Broodmager en blootsvoets bood hij vreedzaam mediterend het Britse Rijk het hoofd in de strijd om India. Heiliger kon je nauwelijks zijn. Een zware overschatting, vond de Britse schrijver George Orwell (1903-1950), zelf een tegenstander van kolonialisme, maar ook van heiligen. Om een waar mens te zijn hoef je volgens hem geen perfectie na te streven. Je moet soms zelfs bereid zijn om zonden te begaan ter wille van oprechte trouw. 'Je mag de ascese niet doordrijven tot ze een vriendelijke omgang onmogelijk maakt en je verslagen en getekend door het leven moet gaan als onvermijdelijke prijs voor de liefde tot je medemens.'

Om heilige te worden moet je minder mens zijn. Daar is een mens niet op gebouwd. Beter dan een heilige kun je volgens Orwell een goed mens zijn. 'Een mens is geen mislukte heilige,' scherpt filosoof Krista Thomason in *Dancing with the devil* (2024) aan, 'heiligen zijn mislukte mensen.' En een mislukt mens, dat is nu juist wat een perfectionist niet wil worden.

Soms lukt het om wat beter voor de dag te komen en begin je er warempel weer in te geloven dat de mens maakbaar is. Maar zelfgemaakt, dat blijf je altijd zien, of het nu een jurk is of een mens. Zelfgemaakt is goedbedoeld en dat is heel iets anders dan perfect. Vaak lukt het helemaal niet. En niet lukken, daar wordt een mens niet goed van. Dat wringt. Sinds het perfectionisme er in de mode is, heeft 13 procent van de werknemers in Nederland een burn-out, zijn de depres-

siecijfers verdubbeld en is het aantal zelfmoorden verdrievoudigd. En hoe hoger je je doel stelt, des te hoger worden al die cijfers door een evenredig lager zelfbeeld. Leg de lat dan wat lager, zou je denken, maar ze kan de perfectionist nooit hoog genoeg. Nooit ligt zijn lat zo hoog dat hij er net zo goed onderdoor zou kunnen lopen.

Er kan er maar één winnen. De gevolgen zijn overal om ons heen te zien. Omdat iedereen wil winnen beginnen gebouwen, wegwijzers en auto's steeds meer te lijken op die ene die de beste is. Perfectie wordt betaald met eentonigheid. Tientallen jaren hebben autofabrikanten in windtunnels geëxperimenteerd tot ze de ideale vorm voor een auto te pakken hadden. Het resultaat zag er niet uit. Het meest efficiënt, zo bleek keer op keer, was de vorm van een druppel. Dan ga je niet meer met een blokvormige of sigaervormige auto de weg op. Het resultaat is dat je alleen nog druppelvormige auto's ziet. Heel de wereld is verdruppeld. Heel het vervoer is versimpeld van een manier om zo sierlijk mogelijk van hier naar daar te komen tot een middel om de luchtweerstand het hoofd te bieden. De windtunnel heeft de ziel van de auto – in de tijd van Al Capone nog gratis bij de aanschaf van een wagen verkrijgbaar – vermoord. Er staat nog net geen straf op het ontwerpen van een begeerlijke limousine, maar het komt je wel op het onvergeeflijke verwijt van inefficiëntie te staan.

Perfectionisten pantseren zich met volmaaktheid. Toch is niets zo kwetsbaar als perfectie. Eén smet

op je blanke blazen en je reputatie is verloren. Niet de smet is het probleem – wat kan dat ene vlekje nu voor kwaad –, maar de zee van smetteloosheid die voorgoed verstoord is. Dat is het geheim van granito. Een granito vloer dankt zijn degelijke reputatie niet aan de robuuste grondstof, maar aan al die smetten. In deze zee van vlekken valt een vlekje extra heel niet op. Smetteloosheid – een geheel witte vloer – moet daarentegen tegen elke smet verdedigd worden. Eén zwarte tand en Miss Universe kan wel inpakken.

Hoe glad iets glads ook is, het is nooit glad genoeg. Kinnen worden geschoren met eenzelfde fanatisme als het gazon. Toch is zelfs een neutrale instantie als *Van Dale* minder lovend over de perceptie van glad: 'zeer weinig wrijving gevend bij beweging erover, zodat je er niet, of alleen met moeite, op kunt lopen en staan' en verwijst naar zoiets onverstandigs als 'je op glad ijs wagen'. Op glad ijs ga je onderuit, met geen vinger kun je achter gladde praatjes komen. Een gladde slang mag glad lijken, in werkelijkheid zet hij zijn schubben een beetje uit om bij het kruipen houvast te zoeken. Een volmaakt gladde slang zou geen centimeter vooruitkomen en van de honger omkomen. Gladheid kent kraak noch smaak. De zintuigen slaan er niet op aan. Wanhopig zoekt het oog naar het minste oneffenheidje. Zelfs je hersenen kunnen niet zonder, getuige de opmerking van de Franse schrijver Paul Valéry (1871-1945) over de taal: '*Si le langage était parfait, l'homme cesserait de penser.*'

Volmaakt zijn is een sterveling niet gegund en pogingen om het te worden zijn gedoemd te mislukken. Wat dan? Vraag het een kind. Een kind valt in het niet bij zijn ouders als een hond bij zijn baas, een mens bij zijn god, maar het heeft er vanaf zijn geboorte iets op gevonden: als je iets niet kunt zijn dan spéél je dat je het bent. Als kind speel je Batman en je bent het. Klaar. Katholieke kindjes speelden tijdens het rijke roomse leven priestertje, met een mini-altaartje en een kinderkaзуifeltje; de zeer vromen speelden zelfs martelaartje, compleet met nepbloed en -brandstapeltes.

Waarom geen godje spelen? Daar waren we te klein voor, denk ik, en zelf ben ik dat altijd gebleven, maar een grootse schrijver als W.F. Hermans (1921-1995) had er minder moeite mee, getuige een titel als *De God denkbaar, denkbaar de God*. Probleem voor wie voor God wil spelen is vooral dat anderen bereid moeten zijn om de rol van gelovige op zich te nemen. Zonder aanbidders kun je net zo goed geen God zijn. Maar waar haal je die vandaan?

Van overal. Velen die het zelf in het

leven niet gemaakt hebben, kennen geen groter genoegen dan iemand die er wel in geslaagd is te bewieroken. Fans. Met duizenden verdringen ze zich rondom hun idolen, fortuinen worden uitgegeven aan toegangskaartjes in de hoop dat iets van al hun glorie op jou af zal stralen als het licht van de zon op de maan.

Hoop doet leven. Maar meer ook niet. Kun je iets waar je hartstochtelijk naar uitziet toch nooit krijgen, dan zit er maar één ding op, een paardenmiddel, maar heel effectief: hou op met het hartstochtelijk te willen. Ontdoe het object van je verlangen van al zijn glans. Degradeer de onbereikbare geliefde tot een ontrouwe hond, het droomhuis tot een stofnest, het ideaal tot een hersenschim. Kies een ander perspectief. Waar verlang je inniger naar huis dan op een droomvakantie? Wie wil er bij nader inzien nog een ideale schoonzoon? Juist op perfectie valt heel wat aan te merken.

Perfectie: je zou het je ergste vijand niet toewensen.

Dit boek is reeds verschenen

Boekentips van Echte Lezers

In dit magazine mogen Echte Lezers natuurlijk niet ontbreken. Het afgelopen jaar hebben we veel mooie, ontroerende, spannende en inspirerende boeken gelezen. Bekijk een aantal boekentips van Echte Lezers.

Door: Noa Louwers

P.S. wil je ook deelnemen aan onze leesclub? Volg ons dan op Instagram en word lid van onze nieuwsbrief via atlascontact.nl/nieuwsbrief

‘Een meester in het schetsen van sferen en personages’

‘En het is juist de verwondering en enthousiasme van Menno die dit boek zo aantrekkelijk maken’

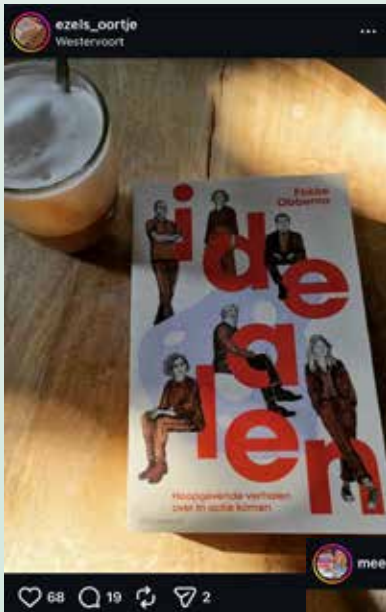

'Aangrijpend en met momenten ook zeker herkenbaar'

'Boer in de bergen is een boekje dat je gaat koesteren'

'Dit is een geweldig verhaal, dreigend, groots, overweldigend, spannend, ontroerend'

'Dit is een boek dat je echt aan het denken zet'

'The Wedding People is een prachtig geschreven roman'

Gabriel Yoran is ondernemer en auteur. Hij promoveerde in speculatief realisme aan de European Graduate School. Hij is medeoprichter van diverse bedrijven en schrijft voor publicaties zoals *Merkur*, *Zeit Online* en *taz*.

‘Gabriel Yoran schrijft helder en meeslepend. Beginnend met rotzooi eindigt hij bij de grote levensvragen. Even inzichtelijk als verontrustend.’
– *Frankfurter Rundschau*

‘Dit essay is echt allesbehalve rotzooi. Het is geschreven met humor en verve.’ – *Neue Zürcher Zeitung*

WAAROM JE NIEUWE MIXER KAPOTGAAT EN DIE VAN JE OMA HET NOG STEEDS DOET

Waarom gaat je gloednieuwe mixer kapot maar doet die ouderwetse van je oma het nog steeds? Dat heeft alles te maken met wat Gabriel Yoran ‘verrotzooiing’ noemt. Hij duikt in de wereld van inductieplaten, doucheslangen, volautomatische koffiemachines en onderzoekt waarom spullen steeds sneller kapotgaan of überhaupt nooit werken. Hoe komt dit en waarom zijn we dat eigenlijk normaal gaan vinden?

Met humor, scherpste en een flinke dosis inzicht legt Yoran in deze bestseller de vinger op de zere plek van onze consumptie-maatschappij. Geen eenvoudige oplossingen, wel een helder en verrassend betoog dat je anders naar je spullen laat kijken.

Vertaler: Jan Sietsma

LEESFRAGMENT *Waarom je nieuwe mixer kapotgaat en die van je oma het nog steeds doet*

Nou, het is zo ver: ik ben mijn moeder geworden.

Dat dacht ik toen ik naar de kookplaat keek van mijn nieuwe fornuis. Niets sloeg ergens op. Wat betekenen die getallen? Waar moet ik drukken... Help!

Zo voelen mijn ouders zich waarschijnlijk als er een onbekend venster op hun computer verschijnt of als hun mobiel behalve het wachtwoord om iets vraagt waar ze nog nooit van hebben gehoord. Eerst ga je nog heel normaal met iets om en opeens maakt het een vreemde, zelfs vijandige indruk.

In februari 2022 postte ik op Twitter een foto van het bedieningspaneel, en zeventuizend likes later wist ik dat iets op het spoor was. In plaats van met knoppen, de klassieke draaiknoppen aan de voorkant van keukenapparatuur en andere apparaten, wordt de temperatuur op het nieuwe fornuis via een futselig touchscreen ingesteld, dat pas bij de derde poging reageert, pal naast de hete pannen is geplaatst en bij contact met deze pannen (of water) piepend uitgaat. Bovendien is het bedrukt met de volstrekt raadselachtige tekenreeks '0135 810 14A'.

Alles aan deze gebruikersinterface is totaal onbegrijpelijk, maar vooral hoe die vanuit de ontwikkelfase via alle gebruikerstests en kwaliteitscontroles uiteindelijk de Duitse de-

tailhandel heeft weten te bereiken. Wie heeft dit bedacht? Waarom is er niemand tijdens een productieconferentie opgestaan om te zeggen: 'Sorry hoor, maar dit is toch complete onzin?!'

Dit fornuis is geen uitzondering. Zowel de goedkopere als de duurder concurrent ervan is tegenwoordig vaak uitgerust met een zelfde soort touchscreen, dat geen relevante voordelen biedt, maar wel zeer concrete nadelen heeft. Je kon de voorheen gangbare knoppen bedienen zonder te kijken, zonder je vingers te buigen of te verbranden (omdat je toen niet precies op de plek waar de hete pan stond iets hoefde te doen) en ze reageerden

Gabriel Yoran
@GabrielBerlin

Niemand:

Wirklich keiner:

AEG-ingenieure: 0135 810 14A

11:19 AM · Feb 6, 2022 from Berlin, Germany

362

322

6.6K

12

1

meteen, ook als je ze met natte handen aanraakte. De touchscreens hebben slechts één voordeel, maar niet voor de klant: ze zijn namelijk goedkoper om te maken, al worden de fornuizen voor net zo veel geld verkocht. Als je daarentegen een modern fornuis met klassieke *controls* wilt hebben, moet je een meerprijs betalen.

Nu is het zeker niet zo dat alles aan die nieuwe apparaten slechter is. Iedereen die wel eens met inductie heeft gekookt, zal beamen dat deze techniek veel voordelen heeft ten opzichte van een traditioneel elektrisch fornuis: de temperatuur kan nauwkeuriger worden geregeld, het stroomverbruik is lager en de kookplaat wordt niet heet (de pan wel!).

Je kunt bij dergelijke apparaten een eigenaardige gelijktijdigheid van voor- en achteruitgang waarnemen. Terwijl de primaire functies, in het geval van een fornuis dus het verwarmen van voedsel, beter en efficiënter worden uitgevoerd, vereist het product zelf een bewerkelijke, onnodig omslachtige omgang. Niet de dingen bedienen ons, maar ze ‘willen bediend worden’, zoals de mediafilosoof Vilém Flusser al in 1993 schreef in zijn boek *Dinge und Undinge*.¹ En deze omgangsbehoefte van dingen, in de dubbele betekenis van het woord, is sindsdien in veel productcategorieën sterk toegenomen.

Wasmachines en vaatwassers behalen weliswaar zeer goede resultaten, met minder stroom en water dan vroeger, maar ze doen ondertussen heel gewichtig met steeds meer (deels zogenaamd AI-gestuurde) pro-

gramma's die niemand gebruikt. Ze draaien in piepjes hele melodieuze af en knipperen om de aandacht van het gezin te trekken, dat gewoon een schone was en een schone vaat wil. Als tegenprestatie gaan ze sneller kapot dan oudere modellen.

Wat stroomverbruik en duurzaamheid betreft, zijn moderne leds beschamend superieur aan klassieke gloeilampen, en ook het probleem van te koude kleurtemperaturen heeft men onder de knie gekregen. De fancy domotica vereist alleen dat je gasten een app installeren om het licht aan te kunnen doen op de wc.

Auto's zijn veiliger dan ooit tevoren, en dankzij de vooruitgang in de ontwikkeling van accu's is het inmiddels mogelijk om ook elektrisch respectabele afstanden af te leggen. In de 2019-serie van Duitslands meest verkochte personenauto, de Volkswagen Golf, regel je verwarming en airconditioning echter niet meer met een knop, maar via een aanraakgevoelig, onverlicht oppervlak dat je 's nachts alleen kunt vinden als je weet waar het zit en dat niet bediend kan worden zonder je ogen van de weg te halen. Let wel: het gaat hier niet om een buitenissige instelling, maar gewoon om het wijzigen van de temperatuur in het interieur.

In de nieuwe Golf-serie heeft, naar het tijdschrift *Autozeitung* bericht, ook de radiovolledig afscheid genomen van de geliefde draaiknop. In begrijpelijke bewoordingen: ‘Men dient de touch-oppervlakken voor “Volume +” en “Volume -” te vinden teneinde deze middels tippen of aanhouden-

de vingerdruk te bedienen.’ Dat gaat tijdens het rijden vaak niet zoals gewenst, moet vaak opnieuw geprobeerd worden en zelfs na gewinning lukt dit niet zonder te kijken. En zo betreuren alle testers het verlies van de vertrouwde draaiknop.²

De oorzaken van deze curieuze ontwerpkeuzes zijn niet alleen de lagere kosten van de touchcontrols, maar mogelijk ook schijninnovaties op andere gebieden. Op vw-fanforums wordt er gespeculeerd dat achter de airconditioningsunit een infraroodsensor voor de nieuwe gebarenherkenning is ingebouwd, waardoor dit veld onverlicht moet blijven. Met de sensor kan bijvoorbeeld het radiovolume worden geregeld via veegbewegingen in de lucht. In de test komt deze zwaaibediening niet bijzonder goed uit de bus, temeer omdat er nieuwe gebaren uit het hoofd moeten worden geleerd.

Bedieningsparadigma's veranderen in de loop der tijd – dat is het punt van kritiek niet. Tegenwoordig spelen mensen albums via Spotify af en zijn er nog maar weinig nostalgici die terugverlangen naar cd's of platen. Maar om vlekkeloos functionerende oplossingen te vervangen door ergonomisch slechtere, zoals Volkswagen en veel concurrenten doen, terwijl men tegelijkertijd beweert vooruitgang te boeken in de vorm van touch- en gebarenbediening – dat vraagt wel enige wil tot zelfbedrog, ook van de klanten die echt op een bepaald automerk gesteld zijn. (Vijf jaar na de marktintroductie van de Golf VIII,

met de 'facelift' in 2024, is de airconditioningseenheid nu weer verlicht – net als al in alle decennia voordien. Geen grap.)

Dat artikelen beter en slechter tegelijk worden, heb ik in mijn kennissenkring nog niet gehoord. De bewering dat vroeger alles beter was, is daarentegen moderne folklore. In de vs zegt men: *They don't make 'em like that anymore*, wat zoveel betekent als 'Zo iets (goeds) heb je tegenwoordig niet meer.' Problemen die in alledaagse producten al waren opgelost achtervolgen ons als zombies. Dingen die vlekkeloos functioneren, worden in een volgende generatie producten om schijnbaar onverklaarbare redenen weer slechter.

Dit onbehagen omtrent onze consumptie is niet alleen mijn individuele indruk. Overal in de westerse wereld zitten gebruikers moedeloos voor hun aankopen. In het Amerikaanse online magazine *Vox* staat bijvoorbeeld: 'Your stuff is actually worse now.'³ Het tijdschrift *Wirtschaftswoche* klaagt: 'De kwaliteit van veel goederen en diensten gaat achteruit.'⁴ En *The Atlantic* stelt vast: 'Your sweaters are garbage.'⁵ Maar het gaat niet alleen om consumptieartikelen. Artsen klagen in een vaktijdschrift over het steeds dunnere plastic van beademingsslangen – een potentieel levensgevaarlijke ontwikkeling. De verontrustende kop: 'Quality fade in medical device manufacturing'.⁶ *Quality fade* is dubbelzinnig: is deze 'kwaliteitsafname', zoals het meestal wordt vertaald, het gevolg van doelbewust handelen of draagt

niemand er concreet verantwoording voor? Beide zijn in feite het geval.

En het betreft niet alleen fysieke dingen. Ook producten die uitsluitend online bestaan, raken in verval. De auteur Cory Doctorow beschrijft onder de titel 'Enshittification' (zoveel als: 'vershittificering') de kennelijk onvermijdelijke verslechtering van sociale-mediaplatforms: het 'platformkapitalisme' leidt tot monopolies en daarmee onvermijdelijk tot een aanbod dat *nét* goed genoeg is om te voorkomen dat de klanten massaal weglopen.⁷

Je kunt deze fenomenen als luxe-problemen afdoen. Niemand hoeft zijn tijd te verlummelen op sociale media. Wie altijd het nieuwste koopt, koopt nu eenmaal onvoldragen spullen. Je kunt ze verontschuldigen als doorgeschoten vooruitgang, die zichzelf op den duur corrigeert. Of gewoon als onbeduidend in het licht van mondiale crises. Je kunt ze wegzetten als het gezeur van boomers.

En ja: marktregulering, veiligheidsvoorschriften, keurmerken, certificaten en onafhankelijke tests maken het voor de consument tegenwoordig moeilijk om aankoopbeslissingen te nemen die echt schadelijk zijn of een gevaar vormen voor de gezondheid. In feite zijn er in sommige categorieën zelfs helemaal geen echt slechte producten meer, althans niet volgens algemeen aanvaarde criteria. *Wirecutter*, het consumententijdschrift van de *New York Times*, heeft bijvoorbeeld vastgesteld dat je eigenlijk geen slechte fototoestellen meer kunt kopen.⁸ De fabrikanten begrijpen dat ze

op de massamarkt van kiekjes, familie- en vakantiefoto's geen schijn van kans maken tegen mobiele telefooncamera's. In plaats daarvan concentreren ze zich nu op duurdere, zeer goed afgewerkte producten, die dingen kunnen die een smartphone niet kan. Het resultaat zijn geweldige apparaten – binnen een nichemarkt. Op heel wat massamarkten ziet de situatie er heel anders uit.

Veel gebruikers hebben het knagende gevoel dat onze alledaagse dingen op de een of andere rare manier slechter worden. Het is niet makkelijk om dat onder woorden te brengen. Met één uitzondering: het is legitiem om industrieel geproduceerde levensmiddelen te bekritisieren. Iedereen heeft een hekel aan deze branche, en de industrie-insider Sebastian Lege krijgt met zijn televisieprogramma's, waarin hij met veel animo de 'trucs van de levensmiddelenindustrie' ontmaskert, elke week veel zendtijd op de zdf. Maar zijn polemieek gaat soms ten koste van de feiten, want als het industrieel vervaardigde product beter is dan het ambachtelijk geproduceerde artikel (en dat gebeurt zelfs bij brood), klopt zijn verhaal niet meer.⁹

Afgezien van levensmiddelen geldt de kritiek op koopwaren echter als ouderwets ('Vroeger was alles beter') of als lichtzinnig ('We hebben het in vergelijking toch heel goed'). Een correcte houding ten aanzien van onze consumptie is bovendien moeilijk, omdat je je er alleen consumerend toe kunt verhouden: *Dan koop je toch wat anders, als je dit niks vindt.*

Maar daarmee wil ik geen genoeg-

gen nemen. Onze alledaagse dingen doen er wel degelijk toe, want goede dingen doen goede dingen met ons – en slechte dingen slechte. Als wij de slechte dingen tegen het licht houden, en de omstandigheden waaronder ze ontwikkeld en verhandeld worden, vertellen ze ons iets over de oorzaken, mechanismen en stimuleringsystemen die ze slechter laten zijn dan zou hoeven.

Ik noem deze dingen korthedshalve rotzooi, of met een ouderwets woord: prulwerk. Rotzooi zoals de spullen die op zolder en in de kelder bewaard worden, en zo een tussenrijk

bewonen waar de dingen al opgegeven maar nog niet weggegooid zijn. Rotzooi wacht erop om vervangen te worden. Het is namelijk de provocerende voorlopigheid van objecten als de genoemde kookplaat die ze tot prulwerk maakt. Of het nu om bezuinigingsmaatregelen gaat die in een slechtere materiaalkwaliteit resulteren, of om een vrij draaiende vooruitgangssimulatie die producten onnodig complexiteit meegeeft: hoe wanhopiger het voorgaande product overtroffen moet worden, des te rotzooiiger.

Dit boek is reeds verschenen

**‘Geert Mak is een aanstekelijke
verteller, die de persoonlijke en de
grote geschiedenis slim met elkaar
vervlecht.’ – Trouw**

**‘Razend actueel.’
●●●●● – NRC**

**★★★★★
– De Standaard**

**100.000 exx.
verkocht**

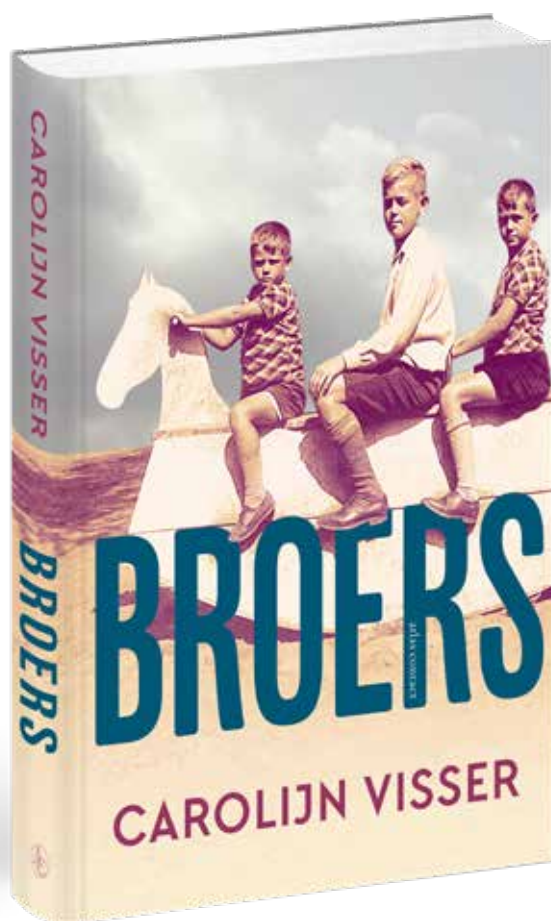
Carolijn Visser (1956) is grande dame van het literaire reisverhaal. Ze schreef veel over postcommunistische samenlevingen zoals China, Estland, Tibet en Vietnam, en familiegeschiedenissen die een groot publiek bereiken. In 2017 werd *Selma. Ontsnapt aan Hitler, gevangene van Mao* bekroond met de Libris Geschiedenis Prijs en in 2019 ontving ze een eredoctoraat van de Open Universiteit Heerlen.

**Over *Selma*, winnaar Libris
Geschiedenis Prijs:
'Familiegeschiedenis als inkijkje
in Mao's lange arm.' ●●●● – NRC**

BROERS

Meeslepende (familie)geschiedenis
over kunst, idealen en de opbouw van
een veranderend land

Broers in het kort:

Broers is Carolijn Vissers eigen familiegeschiedenis, waarin haar vader Ar en zijn twee broers Martin en Carel centraal staan. Ar studeerde Indisch recht en geschiedenis en was een idealist die geloofde in educatie; hij werd geschiedenisleraar in Zeeland. Martin Visser koos voor de kunst en bracht samen met zijn vrouw Mia een uitgebreide kunstcollectie bijeen en ontwikkelde zich tot een van Nederlands bekendste meubelontwerpers. Carel Visser werd beeldhouwer van internationale faam.

Broers leest als een kleine naoorlogse sociale en culturele geschiedenis van Nederland. Aan de hand van het verhaal van haar familie schetst Carolijn Visser in treffende details hoe kunstenaars en progressieve bewegingen, zoals Provo en het feminisme, het behoudende Nederland na de oorlog opschudden en in beweging brachten.

naars en progressieve bewegingen, zoals Provo en het feminisme, het behoudende Nederland na de oorlog opschudden en in beweging brachten.

MARTIN VISSER, ONTWERPER EN KUNSTVERZAMELAAR

Intro

Martin Visser, ontwerper van de iconische Martin Visser-bank en kunstverzamelaar, ontving in zijn Rietveldhuis in Bergeijk samen met zijn vrouw Mia bekende kunstenaars als Christo, Richard Long, Sol LeWitt, Aldo van Eyck, Panamarenko en vele anderen.

Voor ons in Middelburg was Panamarenko de favoriete kunstenaar-logé van onze oom en tante, we smulden van de verhalen over hem. En het werk van deze Vlaming sprak ons erg aan, al hadden we er alleen foto's van gezien en verhalen over gelezen. In 1968 legde hij als ludieke actie een enorme stapel ijsblokken op het Antwerpse Hendrik Conscienceplein. Auto's konden er niet meer door. De politie kwam erbij en probeerde het ijs te verwijderen, maar alle blokken waren aan elkaar gesmolten. Voordat ze in een plas water veranderden, was Panamarenko weggereden in een cabriolet, met een grote cowboyhoed op. Nu bouwde hij in de loods van Martin en Mia, aan de rand van Bergeijk, drie zomers lang zijn vliegtuigstellen en ruimtevaartuigen waarmee het heelal onderzocht kon worden. Iedere dag ging Martin na zijn werk bij hem

kijken. Panamarenko maakte gecompliceerde berekeningen van opwaartse krachten die aantoonde dat zijn creaties moesten kunnen opstijgen, maar ze deden dat meestal niet. 'En dan is hij aan het vlóéken!' vertelde Martin per telefoon aan mijn vader. Het mooiste detail vonden wij dat tante Mia iedere avond Vlaamse frites voor de kunstenaar bakte, hij lustte verder niet zoveel en dronk uitsluitend Coca-Cola.

Later maakte mijn broer Jeroen een documentaire over hem. Daarin is Panamarenko thuis te zien, op zijn Antwerpse bovenwoning, met zijn moeder en een paar grote papegaaien die in de gordijnen klauteren. 'Zwijg toch, mossel!' onderbreekt de kunstenaar zijn moeder op een gegeven moment. Toch was de band tussen de twee hecht: ze gingen regelmatig samen toeren in een racewagen, waarmee ze tot hun beider groot plezier wel tweehonderd kilometer per uur haalden op de snelweg, vertelde de kunstenaar.

De Vlaming construeerde onder andere een gigantische zeppelin: de Aeromodeller, een vliegtuigje met libellevleugels, aangedreven door een fiets die eronder hing, vliegende scho-

tels gelijkend op reuzenkwallen, een onderzeeër met het uiterlijk van een walvis en een vliegend tapijt. Dat zijn ontwerpen niet opstegen deed uiteindelijk nergens iets aan af, vertelt de

kunstenaar in de film aan mijn broer. 'Als ze maar de wíl hebben om te vliegen.'

AR VISSER, VADER VAN CAROLIJN

In de zomer van 1964 gaf mijn vader een voordracht voor *vermoeide huisvrouwen*, die een flink deel vormden van de gasten van vormingscentrum Hedenesse. Op voorschrift van huisarts, dominee of wijkverpleegster konden overspannen of depressieve vrouwen uit heel Nederland voor een gering bedrag een aantal dagen doorbrengen in Zeeuws-Vlaanderen. Persoonlijke problemen werden niet aangesneden, het programma diende om de horizon van de deelnemers te verbreden. Zo kregen de vrouwen een introductie tot het werk van Käthe Kollwitz en werd er een film vertoond, *Salt of the Earth* uit 1954, een van de allereerste films met een feministisch perspectief, over de vrouwen van Latijns-Amerikaanse zinkmijnwerkers in de Verenigde Staten. De meeste huisvrouwen die deel uitmaakten van de groep in Hedenesse hadden nog nooit een film gezien en het lot van de mijnwerkersvrouwen maakte zoveel emoties los dat een discussie over de film werd afgelast en men overging op een luchtiger programmaonderdeel: een modeshow van kleding die de vrouwen zelf hadden gemaakt uit oude kranten en crêpepapier.

Gedurende deze week hield mijn vader een lezing met als titel: 'Wat

betekent Jezus voor de huisvrouw?' Decennia later vond ik zijn notities hiervoor. 'De woorden van Jezus en zijn leven zoals beschreven in de Bijbel zijn levend voor mij,' was hij begonnen. Blijkbaar zaten de Bijbelzingen van mijn grootvader diep in hem verankerd, maar naar de kerk ging hij niet meer, bekende hij zijn publiek. 'Dat is te beladen, te passief.' Daarna waaierde hij uit naar een geloof dat gelijkwaardigheid nastreeft. 'Van heer en knecht, van blank en bruin, van kapitalist en communist.' Hij hield zijn toehoorders voor dat ze als moeder náást hun kinderen moesten staan. Binnen het gezin ging het niet om 'het laatste woord, macht en gehoorzaamheid, maar om begrip en bevrijding'.

Twee jaar later waren we zelf te gast in Hedenesse gedurende een week voor gezinnen. Wij kinderen, dertien, tien, zeven en vier jaar oud, knutselden, tekenden en sportten met leeftijdsgenoten, terwijl onze ouders met elkaar in gesprek gingen. Tijdens de maaltijden zaten we aan een lange tafel met aan het hoofd de wika die de week coördineerde. Voordat we mochten beginnen met eten sprak hij steeds een paar woorden, daar kwam geen Bijbel

aan te pas, maar er zat een opvoedende bedoeling achter die ons kinderen begon te irriteren. Aan het eind van elke maaltijd riep hij luid: 'Stapelen!' Dat was het commando waarop we onze borden moesten doorgeven aan onze burens en zo verder totdat er aan het eind van de tafel een keurige stapel kon worden neergezet. Dat stapelen begon ons te fascineren. Nog voordat iedereen zijn vork had neergelegd, namen we het voortouw: 'Stapelen!' Ons jongste broertje van vier riep het met het meeste enthousiasme. 'Jon-

gens, rustig aan,' maande mijn vader, maar we hadden tot ons grote plezier al een flinke chaos veroorzaakt. Bij de volgende maaltijd riepen we 'Stapelen!' direct nadat de 'dominee', zoals we hem waren gaan noemen, smakelijk eten had gezegd. Wij hadden geen zin in die strenge man en brachten de antiautoritaire ideeën van mijn vader in praktijk. Het was 1966, onze ouders waren vol van de ludieke acties van de provo's. De geest was uit de fles.

CAREL VISSER

Carel vertrok in het najaar van 1951. Eerst naar Londen, waar hij een beeldtentoonstelling in het Battersea Park wilde zien. In het schitterend aan de Theems gelegen park zag hij 'de grootste Engelse rommel', schreef hij aan Martin en Mia in Den Haag. 'Met hier en daar mooie beeldjes van Manzù, Lipschitz en Wotruba.' Uiteindelijk had hij veel meer tijd doorgebracht in het British Museum, 'het enige interessante van Engeland'. Daar vond hij beelden van Brancusi en Giacometti die hij zijn hele leven als de beste beeldhouwers zou beschouwen. Toch was het vooral de kunst uit andere delen van de wereld die hem had aangegrepen. Die deed hem denken aan gesprekken met zijn moeder. Hij had het – in tegenstelling tot Martin – dus wél met haar over kunst gehad. 'Ze vraagt vaak waarom de beeldende kunst van tegenwoordig zo triest is,' schreef hij Martin en Mia,

'wat op zich een goede vraag is.'

'Ik ben zo bevoorrecht gedurende enige dagen de verschillende culturen met elkaar te kunnen vergelijken. Het is niet alleen vandaag dat de kunstenaars zo triest zijn. Het maakt geen verschil of we naast elkaar zien: een Chinees grafbeeldje, een Babylonische figuur met gevouwen handen, een Egyptisch dodenbeeld, of een Grieks geometrisch paardje, een Mayagod of een beeld van de Paaseilanden. 't Is alles *angst*. De culturen van het oude Midden-Amerika en die van de Paaseilanden bevatten de grootste angst, mijns inziens.'

Een buitengewoon trieste indruk had een Azteeks beeldje van een jongen met geheven hoofd en een muts op hem gemaakt, en de voorouderbeelden van de Paaseilanden raakten hem zó dat hij daar nu met een grote boog omheen liep. 'We hebben thuis geleerd: God is liefde,' vervolgde hij

zijn bespiegelingen. 'Na al deze beelden gezien te hebben is dat twijfelachtig. Immers, alle mensen, gedurende zesduizend jaar, zien angst, geen liefde. Ze zien ook allemaal een God. Een verborgen God.'

Zijn volgende bericht kwam uit Parijs. Gespannen als een snaar was hij het Musée d'Art Moderne binnengegaan, 'bang dat ik weggeblazen zou worden door alle grootheden die daar hingen', bekende hij aan Martin en Mia, 'maar

ik ben er niet gekraakt uitgekomen.' Hoogtepunten vond hij de gestileerde haan van Brancusi en een stier van Lipschitz. 'Het meest heeft me echter dit schilderij van Picasso getroffen.' In de enveloppe zat een prentbriefkaart bijgesloten van *Femme en bleu*. 'Prachtig van kleur en mooie ruimtelijke vlakken, kijk maar, die kop, die kan je zo lassen.'

Dit boek is reeds verschenen

Charlotte McConaghy

atlas contact

WOESTE KUST

Roman

Charlotte
McConaghy

WOESTE
KUST

'Wij zijn **grote fans** van *Woeste kust* van McConaghy.' – José, **Boekhandel Sprey**

'Zo'n **bijzonder en spannend boek**
heb ik in tijden niet gelezen!'
– Anne, **Rijnlandse Boekhandel**

'Indrukwekkend intrigerend, spannend
en prachtig geschreven.'
– Suzanne, **Boekhandel Praamstra**

'Dit boek **boeit vanaf de eerste tot en
met de laatste pagina!**
– Jessica, **Boekhandel Veenendaal**

'McConaghy speelt in *Woeste kust*
op een knappe manier met perspectief.'
– *de Volkskrant*

'Een verslavend goede psychologische roman.'
●●●●● – NRC

Sjaak Vane (1961) is coach, auteur en fanatiek klusser. Van jongs af aan leerde hij zichzelf nieuwe technieken. Hij verbouwde een keuken, een camper en in de Ardennen zijn eigen vakantiehuis.

‘Vol praktische tips om je op weg te helpen. Lees dit boek als je de hamer erbij neer wilt gooien. Na ieder hoofdstuk krijg je er weer zin in.’

– Timmerman Koos

HET GROTE KLUSBOEK

Onmisbaar voor de beginnende klusser en de ervaren doe-het-zelver

Het grote klusboek in het kort:

Een stekker aanzetten, een tuintafel timmeren of je huis opknappen: we willen het graag zelfkunnen, maar hoe te beginnen? In *Het grote klusboek* legt klusser Sjaak Vane glashelder uit hoe je spijkert, schroeft, zaagt en schuurt. Hij maakt je wegwijst in de bouwmarkt en laat stap voor stap zien hoe je kleine en grote klussen in huis aanpakt. Helder en met humor vertelt hij over zijn klusplezier, zijn succesprojecten én zijn blunders. Deze vrolijke gids moedigt niet alleen nieuwsgierigheid en creativiteit aan, maar helpt je ook te bouwen aan je zelfvertrouwen. Zo komt de ware klussersmindset binnen handbereik: je kunt meer dan je denkt – zeker met dit boek.

LEESFRAGMENT *Het grote klusboek*

INLEIDING

Klussers doen het liever zelf. En dat is niet alleen omdat ze willen besparen op een vakman. Dat speelt misschien mee, maar het is niet het enige. Het is fijn om iets met je handen te doen. Zeker als je in het dagelijks leven zittend werk doet. Ook hoeft je niet te wachten tot het klusbedrijf tijd heeft. Je gaat aan de slag wanneer het jou uitkomt en werkt in een tempo dat jou past. Je kunt het project bijsturen zonder dat de offerte moet worden aangepast.

Maar er speelt nog iets. Als klusser geef je zelf je omgeving vorm. Daardoor krijgt dat kapstokje, die laminaatvloer of de wand boven de bank een andere betekenis. Iedere aarzeling is zichtbaar in de verf of de structuurpleister. Iedere kras is door jou gemaakt. En iedere voorbeeldige haakse hoek komt uit jouw zaag. De dingen om je heen dragen jouw handtekening. Ze zijn deel van jouw

verhaal. 'Kijk, dat heb ik gemaakt! En ik weet nog hoe ik heb zitten prutsen. En hoe ik het heb opgelost. Hoe ik hier wat heb gesmokkeld en daar een plintje heb geplakt om die uitschietter te verbergen. Maar wauw, nu ziet het er goed uit. Trots op mezelf.' Dat zelfgemaakte wandkastje is geen anoniem voorwerp, geen onbekende die plotseling plaats inneemt in je kamer. Het kent een geschiedenis en draagt geheimen met zich mee die alleen de maker weet.

Klussen doe je met liefde. Het schenkt je de ervaring dat je iets weer mooi kunt maken. Dat je orde schept in de chaos. Iets voor je zien en dat proberen te maken. Met geduld en aandacht. Dat is de liefde voor het vak. De liefde voor het zelf doen. Dat leerde ik van mijn vader. Iets daarvan hoop ik over te brengen met dit boek.

HOOFDSTUK 1

Je kunt meer dan je denkt

Klussen begint in je hoofd. Niet alleen met een idee van wat je wilt maken, maar ook met de overtuiging dat je dit kunt. Dat wordt ook wel een **groei-**

mindset genoemd. Het is de overtuiging dat je iets onder de knie kunt krijgen waarvan je nooit dacht dat je het kon. Iemand die zo denkt, ver-

baast zich over zijn eigen prestaties en zit niet bij de pakken neer als het niet meteen lukt.

Bij klussen denken we vaak dat iets uit je handen moet komen. Maar die handen worden aangestuurd door je hersenen. En die hersenen zijn behoorlijk flexibel. Klussen is een vaardigheid die je kunt leren. En een kwestie van de juiste informatie inwinnen en die toepassen. Ten slotte vraagt het een beetje wilskracht. Anders begin je nooit.

Vastgeroeste overtuigingen

Het tegenovergestelde van een groei mindset noem je een **statische mindset**. Het woord zegt het al: daar zit geen beweging in. Je bent er rotsvast van overtuigd dat je twee linkerhanden hebt. Iemand met dit soort gefixeerde overtuigingen over zijn eigen kunnen heeft moeite met tegenslagen. Zie je wel, ik kan het toch niet, is een gedachte die we allemaal wel kennen. Bij iemand met een statische mindset komt die gedachte snel omhoog en is dan sterk aanwezig. Het idee 'iets is nu eenmaal zoals het is' kan aardig hardnekkig zijn. Het lijkt wel een mythe: als je met twee linkerhanden geboren bent, kom je daar nooit vanaf.

Even een klein, maar belangrijk, voorbehoud. Mensen met een groei mindset kunnen niet alles. Een zekere aanleg is natuurlijk wel nodig. Als je na lang oefenen bepaalde basisvaardigheden nog steeds niet onder de knie hebt, is het verstandig om sommige klussen niet aan te pakken. Een groei mindset wil niet zeggen dat ieder probleem een uitdaging is. Dat

je met wilskracht alles kunt bereiken. Dat is over de top. Het betekent ook niet dat het altijd leuk is. Rotklussen blijven rotklussen. Dan is het zagezegd een hele klus om door te zetten.

Als je een klus wilt klaren gaat het uiteindelijk om een acceptabel resultaat. Daarbij is je omgeving onverbidlijk. Als je een saaie toespraak houdt, krijg je vaak toch een beleefd applaus. Als je niet kunt koken, zeggen je gasten dat ze niet zoveel honger hebben. En als je een slechte coach bent, kun je nog steeds indruk maken met allerlei slimme weetjes. Maar als een schilderij scheef hangt, gaat ie niet recht hangen om jouw gevoelens te sparen. En als je uitschiet met een beitel krijg je onherroepelijk een kras. Spullen zijn niet zo beleefd. Ze laten zien wat er met ze is gebeurd. Soms kun je dat wegwerken (met kit en plamuur) en soms moet je ermee leren leven. Ook dat heeft met je mindset te maken. Dat je jezelf niet eindeloos op je kop blijft geven. Afkicken dus van die perfectionist. En niet gaan denken: zie je wel, ik kan ook niks. Want dat zijn de verkeerde stemmen in je hoofd.

TIP

Een groei mindset betekent dat je het idee dat je iets niet kunt tussen haakjes zet. Je gaat oefenen, en als het vandaag niet lukt dan lukt het misschien morgen. Kleine stapjes zijn daarbij belangrijk. Als je stap voor stap je vaardigheden uitbreidt, krijg je steeds meer zelfvertrouwen. Het vertrekpunt daarvoor is je klusverleden.

Wat je denkt dat je kunt

Hoe kom je aan het idee dat het je wel gaat lukken of dat je er maar beter niet aan kunt beginnen? Dat komt door je karakter en de omgeving waar je opgroeide. Vanuit je ervaringen vorm je je overtuigingen. Zo ontwikkel je een dossier in je hoofd. Om je een idee te geven zal ik iets vertellen over mijn achtergrond. En dan met name over mijn vader.

In de jaren dertig van de vorige eeuw werkte mijn vader als timmerman. Krullenjongen, noemden ze dat vroeger. Hij fietste met zijn gereedschapskist naar een boerderij en timmerde daar ter plekke een kast of een wenteltrap. Toen ik werd geboren was hij al leraar bouwkunde aan een technische school en had hij een paar leerboeken geschreven over het vak.

Als kind herinner ik me de zoete geur van hout die in zijn praktijklokaal hing. Ik speelde er met blokjes en zag hoe mijn vader werkte met de lintzaag, de vandiktebank en een grote kolomboor. Dat hij ons woonhuis van A tot Z zelf had gebouwd vond ik eigenlijk heel gewoon. Van het ontwerpen en doorrekenen had hij een project voor zijn leerlingen gemaakt. Ieder vrij uurtje werkte hij in zijn leslokaal of op de bouwplaats. Alleen in de weekenden huurde hij een metselaar en een opperman (zeg maar: stensjouwer) in. Ik ging vaak met hem mee en klauterde over de dakspanten. Ik was indiaan en die smalle balken vormden een brug over een wilde rivier. Het was natuurlijk levensgevaarlijk. Ik ben nooit gevallen, maar nog ken ik dat opgewonden gevoel als ik

**Durven,
doen,
doorzetten**

op mijn buik in een kruipruimte lig. Ergens ben ik dan nog steeds die ontdekkingsreiziger van vroeger.

De rest van het gezin was ook erg handig. Mijn moeder naaide zelf mijn broeken en zelfs een colbertjasje voor de bruiloft van mijn zus. Ook zij was vaak in de weer met een naaimachine. Mijn broer stelde de ontsteking af van onze auto en ververste olie. Zo was iedereen op zijn eigen manier bezig. Het was in de jaren zeventig heel gewoon om dingen zelf te maken of te repareren.

Als kleuter vond ik het leuk om mee te helpen. Er is een foto van me dat ik het balkonhek aan het schilderen ben. Toen mijn handen groot genoeg waren om een zaag vast te houden leerde mijn vader me hoe ik recht kon zagen. Voorzichtig beginnen met weinig druk en het zaagblad langs je duim laten glijden. De zaag laten 'ruiken', zei mijn vader dan. Ook moet je je wijsvinger strekken langs het handvat. Zo kun je sturen. Een tijd later deed hij me voor hoe je een beitel moet vasthouden en inspeelt op de nerfrichting van de balk. Mijn vader hield van hout en ik hield van hem.

- Ga eens na welke ervaringen je hebt opgedaan op klusgebied. Welke mindset kreeg je mee van huis uit?
- Kom je uit een praktisch gezin?

Vormde je familie een voorbeeld voor je op een bepaald gebied? Waren ze handig of juist niet? Wat ging je daardoor denken over je eigen capaciteiten?

- Leerde je dat je fouten mag maken? Zie je jezelf als een doorzetter of haak je snel af? Ben je snel somber of teleurgesteld over wat je kunt?
- Wat is je eerste gedachte als er iets gedaan moet worden: 'gaat lukken', 'dat wordt moeilijk' of 'dat lukt me nooit'.

Niet iedereen heeft zo'n goede mentor op klusgebied. Dat betekende niet dat mijn klusprojecten me gemakkelijk afgingen. Dat is nog steeds niet zo. Ik vind niet dat ik veel talent heb op dit gebied. Maar ondertussen kan ik wel een hoop. Door mijn rijke leeromgeving, zo noemen pedagogen dat, heb ik mezelf kunnen ontwikkelen. Omdat klussen voor mij niet vanzelfsprekend is, ben ik op het idee gekomen van dit boek.

TIP

- **Begin met klussen die je aankunt of net niet aankunt. Maak een realistische inschatting.**
- **Help mee en overleg met een meer ervaren klusser.**
- **Kijk de kunst af van een vakman. Vaak vertellen die graag wat ze zelf hebben geleerd. Of vraag hun hoe zij het zouden aanpakken.**
- **Pas op: vergelijk jezelf niet met een doorgewinterde klusser. Daarbij schiet je altijd tekort.**

Succeservaringen

Het had gekund dat ik dacht: dit leer ik nooit. Niet alleen mijn vader kon meer dan ik, ook mijn broer en zus (die al snel in haar eigen Fiat 500 reed) waren veel bekwaam. Ik was een achteropkomertje en dat betekende dat ik opgroeide tussen mensen die ouder en dus veel handiger waren. Misschien kwam het daardoor dat ik dingen bedacht die ik onmogelijk kon uitvoeren. Ik herinner me een houten blokje waar ik een bootje van wilde maken. Met een handboor maakte ik een rommelig gat waar een rondhoutje ruim in paste. Met stopverf probeerde ik het gat passend te maken. Maar stopverf is zacht en zo iets als twee-componentenlijm bestond toen nog niet. De mast zat los en zakte scheef. En dat bleef zo. Uit frustratie smeed ik het werkstukje door de schuur.

De volgende dag hielp mijn vader me op weg. In een nieuw blokje vuren hout boorde hij een haaks gat waar de mast klemvast in paste. Mijn broer zaagde een aluminium kiel. Daarna was ik eindeloos bezig met een houtrasp en schuurpapier om van het rechthoekige blokje de ranke romp van een bootje te maken. Daar was ik een tijd mee zoet, maar het was wel iets wat ik kon. Later naaide mijn zus zeiltjes en liet ik mijn bootje te water in de eendenvijver in de buurt.

Het liep goed af. Met wat hulp leverde het klusproject een succeservaring op. Zo deed ik telkens nieuwe ervaringen op. Wat ook meehielp was dat ik de kunst kon afkijken als ik iets nieuws wilde uitproberen. Vaak begon ik met meehelpen. Knutselen

aan mijn racefiets deed ik samen met mijn broer. Toen mijn zus verhuisde was ik dertien en stoomde ik zelfstandig het oude behang af in haar flat en smeerde het nieuwe behang in. Later leerde ik zelf mijn studentenkamer te behangen en schilderen. Ik was midden dertig toen ik mijn eerste verbouwing deed. Het gaf me zelfvertrouwen dat ik met mijn vader kon overleggen. Hij drong zijn adviezen niet op en was

zelf leergierig. Nieuwe technieken, zoals werken met kit en purschuim probeerden we samen uit. Dat gaf me het lef om telkens weer nieuwe paden in te slaan. Succeservaringen versterken je groeimindset. Leg de lat dus niet te hoog.

Dit boek is reeds verschenen

ALLE FANS
VAN *DE*
CAZALET
VAN
ELIZABETH
JANE HOWARD
OPGELET!

De lievelingsserie van miljoenen lezers wereldwijd krijgt een vervolg. Terug naar de familie die je in je hart sloot, terug naar hun levens, verlangens en onderhuidse spanningen. Ben je nieuwsgierig geworden? Mail dan echtelezers@atlascontact.nl en ontvang het laatste nieuws over *De Cazalets*.

Jacky Kuiper (1988)
groeide op in Lelystad
en Amsterdam en woont
nu met haar gezin in
Groningen. Ze studeerde
journalistiek, Spaans en
literatuurwetenschappen.
Eerder publiceerde ze bij
Shortreads.

**‘Heel mooi – een
rauw en intens
verhaal over
opgroeien.’**
– Manik Sarkar

FENIKS

Overdonderende debuutroman over vrouwelijke kracht en over loslaten wat giftig is

Feniks in het kort:

Eva groeit op onder de terreur van haar vader, die vaak (maar niet altijd) in de bak zit. In het gezin van Eva leidt iedereen een dubbelleven om hem uit de problemen te houden. Zo reist ze op twaalfjarige leeftijd met het vliegtuig, in haar eentje met een berg cash in haar rugtas, naar haar opa en oma in Spanje om een klusje voor haar vader te regelen: ze moet een paard kopen. Als Eva opgroeit, neemt ze niet langer genoegen met de continue angst waarin ze leeft. Kan ze loskomen van haar familie – haar flamboyante grootmoeder, die een coffeeshop runt in Amsterdam, haar instabiele moeder – en tegen welke prijs?

MUILEZEL

AEROPUERTO DE MADRID BARAJAS. In blokletters op het gebouw voor me. Overal zwaarbewapende *guardias civiles*. Mijn roze rugzak op mijn buik geklemd. Mijn witte zomerjurkje kruipt omhoog. Zweet hoopt zich op rondom mijn borsten. In het vliegtuig had ik mijn spijkerjas uit willen doen, maar het strijkplaatje van de smiley kleurde te goed bij mijn jurk. Op mijn tas staan met Typex geschreven teksten van mijn vriendinnen, smoezelig geworden door de tijd.

In mijn hand *De aanslag* van Harry Mulisch. Volgende week moet ik er een boekverslag voor inleveren. Ik ben bij het stuk waarin Anton naar zijn oom en tante gaat. Ik knijp met mijn ogen en adem de droge, warme lucht in. Föhnwind, typisch voor augustus. Om acht uur 's ochtends is het warmer dan overdag in Nederland. De zon lijkt feller in Spanje, het ruikt naar vakantie.

Bovenaan de trap bij de deur van het vliegtuig. De brug is defect, er moest getaxied worden naar de parkeerplek midden op het platform. Achter mij dringt een man met zijn rolkoffer en duwt met de hendel in mijn rug. Zonder om te kijken loop ik de trap af, richting de fluorescerend geklede platformmedewerkers. Arm

om mijn rugzak, boek in mijn hand.

Die tas hou je in de gaten tot je bij je opa bent, had mijn vader gezegd.

Bij binnenkomst knik ik naar de beveiliging. Mijn gympen piepen op de gladde marmeren tegels van de bagagehal. Als ik vragen krijg ben ik op bezoek, meer niet. Mijn bagage is mijn rugzak. Mijn rugzak mijn bagage. Regelrecht door naar de uitgang, naar abuelo Jorge en abuela Conchi die bewegingloos op me staan te wachten.

Eén jaar na de treinaanslagen in Madrid. Abuela werkt als au pair in de wijk naast treinstation Atocha, in een appartement aan het spoor. Die dag zag ze bebloede mensen voorbijlopen. Mensen met kinderen op de arm, ledematen losgerukt. Mensen die lege kinderwagens achter zich aan sleepten, kreten uitsloegen die niemand kon verstaan. Sommige kinderen waren in een eeuwige slaap, zei abuela. Mannen en vrouwen gekleed in flarden, hun handen bij hun bebloede gezichten terwijl ze door gaten in de hekken langs het spoor kropen. Sporen van bloed door de straat. Abuela Conchi zou in een van die treinen zitten, maar abuelo was met haar wakker geworden en had zin om haar te brengen. Ze stapt niet meer in een trein.

Na de gebruikelijke Spaanse groet – twee halfnatte zoenen op mijn wangen en een omhelzing die eindigt met het schudden van mijn bovenlijf – lopen we richting de parkeergarage van het vliegveld. Mijn arm nog altijd om de tas. Het geld in de bodem, onder de flap met rits. Toen ik de rugzak uitkoos leek dat vak me handig voor mijn brodtrommel. Bij thuiskomst bleek die toch te dik te zijn. Naar school is het vak leeg. De dubbele bodem dient nu voor het eerst een doel. Erbovenop legde mijn vader wat schoolboeken en mijn schoolagenda, met de gegevens voor de heen- en terugreis. Die boeken waren belangrijk, zei hij. Verder moest ik hem kleren aangeven voor de komende dagen, om het laatste gat te vullen. Mulisch paste er niet meer bij.

Wat je ook doet, tas dichthouden onderweg. Je zorgt maar dat een pen, je ticket, je paspoort en wat kleingeld in je voorvak zitten. Verder blijf je weg uit dat grote vak tot je bij je opa bent, hoor je me?

Ik knikte terwijl hij sprak. De tas is alleen bij stijgen en dalen van mij af geweest, de schouderband om mijn voet gewikkeld. Nu zijn we bijna bij de auto.

Abuela Conchi en ik stappen in, abuelo betaalt de parkeerkaart. Dat gaat meestal gepaard met gevloek, omdat het toch een paar euro zijn die hij had kunnen besparen als ik zelf met de metro en de trein naar hun huis was gegaan. De gebruikelijke temperamentvolle ruzie tussen abuelo en abuela, midden in de parkeergarage. Spaanse kreten echoën tegen de

betonnen muren en pilaren.

Jouw opa haalt het leven uit mijn lijf.

Het zijn de eerste woorden die ze tegen me zegt sinds ik er ben. Thuis hoor ik geen Spaans meer sinds mijn moeder Nederlands heeft geleerd. Mijn armen ontspannen, ik leg mijn verkrampte handen op mijn schoot. We rijden.

Mag ik mijn tas openmaken? vraag ik abuelo.

Waarom zou dat niet mogen? Hij klinkt verbaasd.

Abuela Conchi beukt met haar vuist op zijn bovenbeen.

Nou eh, wat heb je nodig dan?

Alleen mijn agenda, antwoord ik. Ik wil weten hoe laat ik over drie dagen weer naar huis ga.

De rit is stil, ongemakkelijk. Op abuela's achterhoofd een kale plek, waar dunne haartjes doorkomen. Af en toe krabt ze eraan. De vlassige veertjes vormen een schim van de dikke bos haar die ze had voor de chemokuren. Ze overleefde de kanker fysiek ternauwernood, mentaal is ze allang vertrokken.

We parkeren in de garage, stappen in de lift waar abuelo zichzelf van top tot teen in de spiegel bekijkt. Hij ziet er jong uit voor zijn leeftijd. Geen grijze haar te bekennen.

Is het weer zover? Hoe heet die slet?

Abuela Conchi roept het hard. Zonder een spier in zijn gezicht te vertrekken draait abuelo zich naar de liftdeur.

Eerste verdieping. De deur opent en de hond komt happend op mij af.

Abuela geeft hem een schop, hij vliegt tegen de kapstok. Het huis hangt vol herinneringen aan een ander Spanje. De kapstok is versierd met een schild en adelaar, door abuelo uit een boomstam gekerfd. De symbolen van de falange. Een portret van de *caudillo* en een foto van mij en mijn zusje naast elkaar in de hal van het appartement, beelden van katholieke heiligen, een kommetje wijwater. Abuela doopt haar duim en wijsvinger erin, slaat drie kruisjes op mijn gezicht en mijn beide schouders, waarna ik haar vingers moet kussen.

Mijn abuelos hebben alles aan Franco te danken. Zonder hem hadden ze niet eens kunnen lezen of schrijven. Tenminste, dat zeggen ze. De burgeroorlog noemen zij *la guerra entre hermanos*, de oorlog tussen broeders. Waar de roden fouten hadden gemaakt, hadden de blauwen dat ook. De Spaanse Burgeroorlog kende geen winnaars, al is de sterfdatum van de *caudillo* nog altijd een dag van rouw in dit huis. In een hoek van de woonkamer staat een vlaggenstok met daaraan een polyester vlag met de adelaar in het midden. Daarnaast op een hoge bijzettafel een foto van mij als kind bij het graf van Franco. Elk jaar stopten we onderweg naar de *sierra* bij de Vallei van de Gevallen, de plek waar de *caudillo* zijn mausoleum liet bouwen door tot slaaf gemaakte politieke gevangenen. Daar ligt hij, in een kathedraal gehouwen uit een berg met daarbovenop een kolossaal kruis, omringd door angstaanjagende reusachtige engelen. Elk jaar stond ik boven op zijn steen, keek ik in de lens.

Lachen mocht niet. Eén keer voelde ik plas langs mijn blote benen lopen. De pelgrimage beperkt zich nu tot het gedwongen slaan van een kruisje vanuit de auto, het monument in de verte.

Abuelo pakt mijn rugzak.

Haal jouw deel er maar uit.

Zoveel was mijn deel niet. Een wiskundeboek van vorig jaar, het eerste deel van mijn boek voor Frans dat we al lang uit hebben, een paar volle schriften en mijn kleren. Mijn vader heeft in de verkeerde kast gekeken toen hij mijn spullen bij elkaar raapte. Ik plof neer op de bank. Abuela Conchi zet een glas water en een madeleine voor me neer.

De rits van de flap in mijn rugzak klinkt nog nieuw, stroef. Abuelo haalt er een grote ziplockzak uit met daarin pakjes met biljetten van honderd euro en pakjes met briefjes van vijf euro, om minder op te vallen als ik op het vliegveld gepakt zou zijn. Ik had dan iets over spaargeld kunnen zeggen. Het zijn pakketjes bij elkaar gehouden met kantoorelastieken, in de vorm van een boek. De voordeur gaat open. Abuelo grijpt de zak en loopt ermee naar zijn slaapkamer.

Mijn oom, achtendertig, woont nog bij abuelo en abuela. Volgend jaar gaat hij trouwen en het huis uit. Telkens als iemand erover begint, barst abuela in huilen uit.

Ze heeft mijn zoon van me afgepakt, jammert ze dan. De hele dag, tot ze naar bed gaat. Mijn oom heeft in het leger gezeten en werkt nu als persoonsbeveiligers van rijke, bekende Spanjaarden. Hij gaat veel naar de

sportschool. In zijn slaapkamer hangt een poster van Arnold Schwarzenegger. Hij komt met zijn armen wijdopen op mij af. Hij omhelst me en het voelt een paar seconden of ik geen adem meer kan halen. De spieren van zijn armen als stenen in mijn rug. Ik stel me voor dat gorilla's zo knuffelen.

Kom je alleen even gedag zeggen en ga je daarna alweer weg? Je blijft maar kort toch?

Ik knik.

Ik moet maandag weer naar school. Ik moest van papa...

Abuelo stormt de woonkamer in, onderbreekt me.

Zeg, jou wil ik al een paar dagen spreken, maar de voordeur klapt open en dicht en je bent weer weg.

Hij staat briesend in de deuropening van de hal, wijst naar mijn oom.

Zou je niet eens mee gaan betalen aan de elektra? Met dat enorme aquarium van je. En dat douchen! Dat douchen moet ook een keer afgelopen zijn.

Mijn oom sport elke dag en doucht dus ook elke dag. Iets waarvan ik weet dat ik het tot maandag niet kan doen. Eens per week is de regel. Om kosten te besparen. Wat niet is uitgegeven, blijft in je portemonnee.

Ja hoor pa, zegt mijn oom. Weet je, geef me al die rekeningen maar. Ik betaal ze wel voor je.

Als hij eenmaal weet waar hij wat vandaan kan halen, knijpt hij je uit, jammert abuela, blijkbaar ook zijn bloedeigen zoon die aan het sparen is voor zijn bruiloft.

Abuelo schreeuwt onverstaanbare dingen over abuela heen, mijn oom

doet mee en er ontstaat een mengeling van geluid die de kamer vult. Ik pak mijn boek en lees. Mijn ruggengraat voelt als een arm waar het prikkeldraadspel op wordt gedaan. De voordeur ramt dicht, abuela Conchi huilt en gaat naar de badkamer. Abuelo gaat heel langzaam zitten.

Morgen gaan we naar de bergen, zegt hij.

De volgende ochtend, de wekker gaat om zes uur. Een kwartier later zitten we in de auto. Geen tijd voor ontbijt. Ik stopte twee madeleines en een banaan in mijn tas. Los Angeles de San Rafael, een dorpje in de Madrileense sierra, is anderhalf uur rijden. In een *urbanización* daar vlakbij, een soort *gated community*, hebben abuelo en abuela een paar jaar terug een stuk grond gekocht en een huis laten bouwen door het goedkoopste aannemersbedrijf. De onderverdieping van het huis is af, de bovenverdieping niet. Goedkoop bleek duurkoop. Mijn vader belooft al sinds het er staat dat hij het afmaakt. Het hout dat hij ervoor zou gebruiken stookt abuelo inmiddels op in de kachel.

Als we aankomen openen abuela Conchi en ik alle ramen. Het is nog koel. 's Middags wordt het huis weer hermetisch afgesloten. Abuelo telefoneert, maakt een afspraak voor de dag erna, op zondag.

Sinds abuelo met de plastic zak naar de slaapkamer liep heb ik het geld niet meer gezien. Hij zei later dat het belangrijk was dat hij het geld zou beheren, als man. Abuelo heeft altijd meer om geld gegeven dan om

mensen. Vlak na de verloving met Conchi vertrok hij naar Duitsland, om daar als gastarbeider zoveel geld te verdienen als hij kon. Een jaar later, rond kerst, kwam ze na een lange busreis aan in Duitsland. Op dezelfde dag stond een vrouw met een baby slapend op haar arm aan de deur. Abuela Conchi deed open, zwanger van mijn moeder. Van het kind van de Duitse hebben ze nooit meer iets gehoord,

maar abuela herinnert abuelo er dagelijks aan.

De ochtenden in San Rafael zijn koud. Abuelo komt aanlopen met de ziplockzak. Hij is leger dan toen hij hem voor het eerst uit mijn tas haalde.

Kom, we gaan, zegt hij terwijl hij naar de auto loopt.

Dit boek is reeds verschenen

10 vragen aan Jacky Kuiper

In *Feniks* blaast Jacky Kuiper de lezer omver met haar roman vol vrouwelijke veerkracht en de moed om wat giftig is lost te laten. Tegen het rauwe Amsterdam van de jaren negentig en verder, van Spanje tot Suriname, schrijft zij met een ritme dat meesleept en ontregelt.

1. Met welke auteur (dood of levend) zou je graag in gesprek willen gaan?

Met Federico García Lorca. Als literatuurnerd zou ik er natuurlijk heel veel willen noemen (vooral vrouwen), maar Lorca steekt met kop en schouders boven veel uit in mijn leven. Ik zou graag zijn stem willen horen, zijn visie op het leven als queer persoon in het zeer progressieve Spanje van de jaren '20. En ik zou ook heel graag zijn schrijfboekjes willen zien. Zijn handschrift, hoe ze ruiken, hoe ze voelen. Het zou nu natuurlijk ook kunnen, maar goed. Dan ruikt het vooral oud.

2. Wat is de beste openingsscène in een roman?

The Bell Jar, zonder enige twijfel. Ik hou zo van schrijvers die schrijven zoals het is. Meestal hard, met een knal mijn romp in. In de eerste zin gaat het gelijk over de elektrocutie van Julius en Ethel Rosenberg en wat de hoofdpersoon daarbij voelt en denkt. Bam, je zit gelijk in het tijdsbeeld, in de wereld van Esther Greenwood. Alles wordt in één alinea, met weinig woorden, ingekleurd. Sylvia Plath inspireert me dagelijks.

3. Aan welk boek kom je maar niet toe om te lezen?

Intempérie van Jesús Carrasco (Nederlandse vertaling: *In de hitte*). Hij ligt, zonder overdrijven, al jaren op mijn stapel. Ik vind het soms moeilijk om boeken te lezen die qua sfeer op mijn schrijven lijken als ik zelf aan het schrijven ben. En ik schrijf eigenlijk altijd, zowel fysiek als in mijn hoofd.

4. Wat doe je als je helemaal vastloopt tijdens het schrijven?

In mijn allereerste schrijfcursus leerde Elke Geurts mij zitvlees te kweken. Ik kan soms uren voor me uit kijken als ik niet op een passend woord kan komen. Als dat niets oplevert ga ik op de vloer liggen en in het ergste geval zit ik in de douche met de hardste straal op mijn kruin.

5. Welke zelfbedacht personage laat je niet meer los?

Ik heb een keer een verhaal geschreven over een vrouw die slachtoffer wordt van zeer extreem huiselijk geweld. Haar man wordt op den duur jaloers op haar hond. Op een

Ik lees *De ontdekking van de hemel* van Harry Mulisch vaak. Soms helemaal, soms delen. Het is zo'n bijzonder en briljant boek.

dag eet ze soep en blijkt die man haar hond door de soep te hebben gedaan. Ik zie het gezicht van die man nog vaak voor me.

6. Hoe ging het schrijfproces van *Feniks*?

Het was vooral een erg lang en onzeker proces. Ik ben volgende maand tien jaar geleden begonnen en de versie die de wereld gaat leren kennen is de vijfde versie. Er zit één hoofdstuk in dat in de eerste versie zat en het verhaal is ook wezenlijk anders dan tien jaar geleden. En in het hele proces ben ik als mens ook zo veranderd en uit mijn cocon gebarsten. Iets dat ik graag door wilde laten dreunen in mijn roman en wat ik mijn hoofdpersoon op den duur ook gunde. Telkens als Eva een beslissing moest nemen in het verhaal, koos ik het tegenovergestelde van wat ik had gedaan, om te zien wat er dan was gebeurd. Ik heb als een vriendin op een afstand gekeken naar wat ze deed, met buikpijn maar altijd met het idee haar niet te laten stikken en met de hoop dat ze haar leven uiteindelijk vast zou grijpen. Anderhalf jaar geleden was mijn ruwe versie af en stuurde ik het naar literair agent Maarten Boers en uitgever Sander Blom met de gedachte: óf dit is echt vreselijk slecht, of dit is vreselijk goed. Het bleek het laatste want Maarten wilde graag mijn agent worden en mijn droom om bij Atlas Contact uitgegeven te worden is werkelijkheid geworden.

7. Welke tip zou je een aspirant-schrijver willen meegeven? Of: Hoe ben je bij je uitgeverij terechtgekomen?

Hou vol! Op het moment dat je denkt dat het nooit gaat lukken moet je gas geven. Ja, het is moeilijk en ja, er zijn maar weinig schrijvers die uitgegeven worden. Maar wie zegt dat jij niet tot die kleine groep behoort? Wat heb je te verliezen?

8. Welk boek zou je opnieuw willen lezen?

Ik lees *De ontdekking van de hemel* van Harry Mulisch vaak. Soms helemaal, soms delen. Het is zo'n bijzonder en briljant boek.

9. Welk genre boeken lees je het liefst?

Literatuur en poëzie van over de hele wereld, het liefst in talen die ik kan lezen. Spaanse literatuur is zo anders dan Nederlandse literatuur. Spaanse auteurs hebben, logischerwijs, heel andere onderwerpen die ze bezighouden. De wereld die ze neerzetten is anders, al is het alleen al om de natuur en de bergen. Maar ook Mario Vargas Llosa is een van mijn favoriete auteurs. Het magisch-realisme uit Latijns-Amerika is echt ongeëvenaard en jaloersmakend bijna. Ik heb als student het enorme privilege gehad hem te mogen ontmoeten en ik koester de boeken die ik van hem heb.

Verder kan ik me ook verliezen in de boeken die ik voorlees aan mijn kinderen. Ik vind het heerlijk om de kinderboeken te lezen die ik vroeger niet kreeg van mijn ouders. Lezen was geen thema bij ons thuis. Dus *Matilda*, *Koning van Katoren*, *Harry Potter*: het is voor mij allemaal heel lang heel nieuw geweest.

10. Wie zou een autobiografie moeten schrijven?

Adriaan van Dis, alstublieft. Ik bewonder deze man van top tot teen. Zijn levensloop en manier van naar het leven kijken vind ik fascinerend en ik zou er echt werkelijk alles over willen lezen.

Simone van den Ende heeft ruim dertig jaar ervaring met presentatiecoaching en mediatraining aan politici, leidinggevendenden, advocaten en tv-persoonlijkheden. Daarnaast was ze onder meer hoofd Kunst, Cultuur en Drama bij de AVRO (later AVROTROS).

‘Een topboek voor iedereen die spreken in het openbaar lastig of eng vindt.’

– Chantal Janzen

OOK JIJ KUNT PRESENTEREN

Met verhalen en tips van o.a. Linda de Mol, Joris Bijdendijk, Chantal Janzen, Carlo Boszhard, Loiza Lamers en Victor Mids

Ook jij kunt presenteren in het kort:

Klamme handen. Bonzend hart. Een stem die opeens trilt. Herkenbaar? Of je nu een belangrijke vergadering in gaat, een idee moet pitchen of je punt wilt maken aan de keukentafel: je kunt leren hoe je rustiger, overtuigender en zelfverzekerder overkomt.

Simone van den Ende – al dertig jaar dé presentatiecoach van Nederland – leerde politici, CEO's, en BN'ers als Linda de Mol en Carlo Boszhard de fijne kneepjes. In dit boek laat ze je stap voor stap zien hoe je meer impact maakt, met praktische tools, heldere uitleg en oefeningen die je meteen kunt toepassen, waar je ook bent. Want presenteren doe je niet alleen op een podium; je doet het overal, elke dag.

LEESFRAGMENT Ook jij kunt presenteren

INLEIDING

Presenteren doen we allemaal. Of je nu op een podium staat, in een vergadering zit, een speech moet houden op een bruiloft of feest, of gewoon bij vrienden en familie aan tafel zit: we willen allemaal goed overkomen. Zo dat wat je uitstraalt, klopt met wie je bent.

Dit boek gaat niet over presenteren als vak – dat is voor professionals op televisie, in film of theater. Dit gaat over jou en hoe jij jezelf laat zien.

Sommige mensen hebben van nature flair. Ze stappen een ruimte binnen en iedereen draait zich naar hen om. Anderen voelen zich ongemakkelijk, vallen stil, of komen, zonder het te willen, stug of afstandelijk over. Wat je startpunt ook is – je kunt leren hoe je sterker, duidelijker en overtuigender overkomt. Gelukkig maar.

In de ruim dertig jaar dat ik als presentatiecoach en mediatrainer werk, heb ik honderden mensen gecoacht. Presentatoren, politici, managers: iedereen komt met zijn eigen talenten, drempels en twijfels. En iedereen loopt tegen dezelfde dingen aan: zenuwen die je ademhaling omhoogjagen, een stem die ineens geklinkt, of dat nare gevoel dat je niet overkomt zoals je wilt. Wat werkt wel? Wat niet? Daar duiken we samen in.

Je hoeft niet tegenover me te zitten om stappen te zetten. Veel van wat ik in mijn sessies doe, kun je ook zelf toepassen. Met dit boek, de juiste focus en een beetje lef leer ik je hoe je je zelf krachtig en ontspannen kunt presenteren. Daar heb ik wel jouw inzet voor nodig. Want je kunt wel van alles visualiseren in de lotushouding, zonder actie zal er weinig veranderen. Je moet bereid zijn om te oefenen, in jezelf te investeren en een beetje aardig te zijn voor jezelf.

Ik groeide op in de theater- en televisiewereld. Mijn vader werkte al in de jaren zestig bij de televisie, het voelde voor mij vanzelfsprekend dat ik ook die kant op wilde. Dus koos ik voor de mimeschool van de Amsterdamse Theaterschool. Die liefde voor het vak bleef in de familie: ook mijn zus en mijn zoons zijn inmiddels het vak ingegaan.

Na de theaterschool vertrok ik met een beurs naar New York, om te studeren aan The Actors Studio en de Merce Cunningham Dance Foundation. Maar zoals dat vaak gaat in New York: je staat niet meteen op het toneel. Om de rekeningen te betalen, begon ik als serveerster en was al snel *food and beverage*-manager. Stond ik daar op de markt met de New Yorkse

boven- en onderwereld te onderhandelen over groente, vlees en vis. Het waren de jaren tachtig, ik was vijftwintig en zo blauw als wat. Daar leerde ik bluffen, aanvoelen en improviseren.

Soms liep ik keihard tegen de realiteit op – zoals toen het vuilophaalbedrijf hun wagen voor het restaurant leegstortte omdat ik hun prijsverhoging weigerde. Geen onderhandeling, geen discussie. Ik moest gewoon betalen. *Case closed*.

Daarnaast ontdekte ik hoe belangrijk het is om een team bij elkaar te houden. Iedereen die er werkte had een ander leven buiten het restaurant: acteurs, zangers, kunstenaars, bokkers. Voor hen was het werk tijdelijk, een tussenstop op weg naar iets groters. Ik moest ze niet alleen aansturen, maar ook begrijpen, stimuleren, ruimte geven.

Mijn coachingcarrière begon letterlijk in de keuken van dat restaurant. Acteurs moesten vaak naast hun werk nog audities voorbereiden, terwijl ze ook hun shift moesten draaien. Ik zag hoeveel tijd en energie het hun kostte om alles rond te krijgen, en dacht: dat kan slimmer en efficiënter. Dus begon ik hen te helpen met hun presentatie, midden tussen de pannen en het dampende eten. Wat begon als spontane hulp, groeide al snel uit tot een serieuze bezigheid. Steeds meer mensen leerden mij kennen en vroegen hulp bij het voorbereiden van audities.

Ik leerde acteurs hoe ze in één minuut konden binnenkomen, opvallen en de aandacht trekken, zodat ze met

een beetje geluk nog een extra minuut kregen om te laten zien wat ze in huis hadden. Ik putte uit mijn eigen acteurstraining en verdiepte me in boeken over hoe mensen zichzelf presenteren. Een van de klassiekers die indruk maakte was *The Presentation of Self in Everyday Life* van Erving Goffman. Hij laat zien hoe we ons in het dagelijks leven voortdurend gedragen als performers: sociaal gedrag is geen uitzondering, het is een vorm van presentatie. We zetten onszelf in scène, vaak zonder dat we het doorhebben, iets wat ik in mijn praktijk keer op keer herken.

En natuurlijk las ik de bestseller met die geweldige titel: *I'm OK – You're OK* van Thomas A. Harris. Dit boek maakt duidelijk hoeveel obstakels in onze communicatie van binnenuit komen: vanuit onze eigen oude patronen, overtuigingen en rollen. Herkenbaar voor iedereen die zichzelf in de weg zit en precies het onderwerp waar ik vaak mee aan de slag ga met cliënten. Het gaat om meer dan wat je zegt of hoe je erbij staat.

Toen realiseerde ik me: iedereen is bezig met presenteren. Acteurs hebben het podium, de rest van ons heeft vergaderzalen, klaslokalen, keukentafels en bruiloften. Steeds vaker kreeg ik professionals uit allerlei hoeken, met één ding gemeen – de wens om sterker over te komen. Al snel ontdekte ik dat het om veel meer draaide dan technieken of tips, het ging om hoe jij jezelf aan de wereld toont. Die geïmproviseerde momenten tussen de pannen bleken de basis voor alles wat ik later zou doen. Na twaalf intensieve

jaren in New York – professioneel én persoonlijk – verhuisde ik met mijn zoon naar Londen. Een nieuwe stad, een nieuw begin. Ik werkte er als verslaggever en regelde interviews voor Nederlandse media, met onder anderen komiek en auteur Benny Hill en acteur en schrijver John Cleese. Ik had ontzettend leuke gesprekken met ze.

Na een jaar bood het bedrijf van Joop van den Ende (geen familie) mij een mooie baan aan als eindredacteur voor zijn nieuwe zender. Dus terug naar Nederland. TV10 ging uiteindelijk niet door, maar kort daarna belde John de Mol. Of ik zijn zusje wilde coachen, die voor het eerst grote shows ging presenteren. Dat was even schakelen – van New Yorks arthouse naar Hilversumse studio's – maar ik zei ja.

Zo begonnen we aan *Love Letters*. Waar Linda in de studio was, was ik. We werkten goed samen en hadden een enorme klik. In de studio kon ik goed zien wat er voor én achter de camera gebeurde en haar daarover brieven. We hebben vijftien jaar samengewerkt.

Tegenwoordig is het hebben van een coach vrij normaal, maar toen was het nog een uitzondering. Ik heb het coachen altijd gecombineerd met ander werk – als regisseur, eindredacteur en later als hoofd kunst, cultuur en drama bij AVROTROS.

Door die combinatie van rollen kwam ik met veel verschillende mensen in contact. Wie er ook tegenover me zat – politici, CEO's, presentatoren – iedereen loopt tegen herkenbare

dingen aan: houding, dictie, ademhaling, maar ook onzekerheid, twijfel, angst om te falen.

Wat je kunt verwachten

Dit boek is voor iedereen die zichzelf sterker wil neerzetten in contact met anderen, met meer rust, meer zelfvertrouwen en meer impact. Alles wat je hier leest, komt uit echte gesprekken met echte mensen. Geen theorie, maar praktijk. Ik pretendeer geen wetenschappelijke basis te hebben, wat ik je vertel, is gebaseerd op ruim dertig jaar ervaring. Na al die jaren in dit vak is dat misschien wel mijn belangrijkste inzicht: verbetering begint niet bij trucjes, maar bij jezelf.

In elk hoofdstuk behandel ik een onderwerp dat je helpt om jezelf ontspannen te presenteren. Ik geef oefeningen om aan de slag te gaan met bepaalde thema's en illustreer de onderwerpen met voorbeelden uit de praktijk. Ook vertellen bekende en minder bekende mensen die ik heb gecoacht wat zij hebben geleerd en deel ik fragmenten uit films en series. Niet alleen omdat die leuk zijn om naar te kijken, maar omdat sommige scènes precies laten zien waar het écht om draait. Ze brengen gedrag, emoties en miscommunicatie haarscherp in beeld, soms pijnlijk, soms ontroerend, soms erg grappig. En vaak zeggen ze in twee minuten meer dan ik in duizend woorden kan.

Het boek is opgebouwd zoals ik mijn praktijklessen indeel. Eerst kijken we naar wie je bent en wat je wil bereiken, want pas als je weet wat je sterke en zwakke kanten zijn, kun

je die versterken en verbeteren. Dan kijken we naar de drie aspecten van presentatie waar vrijwel iedereen snel winst kan boeken: ademhaling, stem en houding. Ze zijn verbonden en beïnvloeden elkaar. We zetten de puntjes op de i om je presentatie nóg beter te maken. Denk aan verbinding maken met je publiek, omgaan met feedback, gehoord worden, een goede presentatie schrijven en presence.

Ik deel dit allemaal met je omdat het steeds weer bijzonder is om te zien hoe iemand groeit, stap voor stap. Hoe er ineens iets klikt, hoe iemand lichter de deur uitloopt. Dat zien gebeuren is de mooiste beloning die ik kan krijgen.

Ik hoop dat jij na het lezen van dit

boek denkt: waarom niet? Ik doe het gewoon: nét iets vaker zichtbaar zijn. Misschien niet meteen door het podium te bestormen, maar door tijdens een vergadering die ene brutale vraag te stellen. Of door iets onverwachts te zeggen bij de koffieautomaat, iets wat mensen aan het lachen maakt of aan het denken zet. Door ergens binnen te komen en je stem te laten horen.

Jezelf beter presenteren begint klein – in hoe je staat, kijkt, of ademt – maar het effect kan groot zijn. In welke situatie dan ook: ineens denk je: hé, dit gaat eigenlijk best goed. Precies de bedoeling. Ga ervoor!

Dit boek is reeds verschenen

Elizabeth Strout is de geliefde bestsellerauteur en schrijver van onder andere *Olive Kitteridge*, *Ik heet Lucy Barton*, *Het verhaal van William* en *Vertel me alles*. Voor *Olive Kitteridge* won ze in 2009 de Pulitzerprijs. In september 2025 verscheen *De Burgess-broers*. Van het werk van Elizabeth Strout zijn in Nederland en Vlaanderen ruim 50.000 exemplaren verkocht.

‘Er is niemand die personages zo tot leven laat komen als Elizabeth Strout. Niemand die (ongemakkelijke) situaties en emoties of juist het ontbreken daarvan zo goed kan beschrijven. En ieder nieuw boek is even goed of nog beter dan het vorige.’
– Marjoleine Wolf,
Boekhandel Blokker

WAT ONGEZEGD BLIJFT

‘Strout is een meester in het ongezegde.’
– *De Standaard*

Wat ongezegd blijft in het kort:

Artie Dam heeft een geheim. De geliefde leraar geschiedenis, gelukkig getrouwde echtgenoot en zorgzame vader van een volwassen zoon, is eenzaam. En de gedachte dat hij er maar beter een einde aan kan maken, kan hij niet uit zijn hoofd zetten. Maar een bijna fataal bootongeluk plaatst het leven van Artie, zijn band met zijn dierbaren en zijn blik op de wereld in een heel ander perspectief. *Wat ongezegd blijft* is het diepmenselijke verhaal van een man die een tweede kans krijgt in het leven, en deze met beide handen moet leren aangrijpen.

Vertaler: Lucie van Rooijen

LEESFRAGMENT *Wat ongezegd blijft*

Zoals zo veel mensen hadden Artie en Evie een tragedie door- gemaakt. Tien jaar eerder had hun enige zoon, die destijds zeventien was, 's avonds achter het stuur gezeten met zijn vriendin naast zich en hij had een ongeluk gekregen en zijn vriendin was daarbij omgekomen. Ze heette Heather Morrison en haar familie, die natuurlijk gek was van verdriet, had meer dan een jaar geprobeerd Rob Dam aan te klagen, althans, zijn ouders. Uiteindelijk werd de zaak geschikt en verhuisden de Morrisons de stad uit. Maar Rob was nooit meer de oude geworden.

Artie had naast zijn zoon aan de vergadertafel in het advocatenkantoor gezeten toen die werd ondervraagd, en wat hij zich ervan herinnerde was dit: Rob die met een spierwit gezicht op zijn stoel zat. Een advocate had gevraagd: 'Was er voorafgaand aan het ongeluk sprake van seksuele activiteit?' Rob aarzelde, zijn lippen hadden haast geen kleur meer, en hij zei: 'Nee.' En toen had hij even opgekeken naar zijn vader. En door die blik had Artie het begrepen.

Toen de politie op de plek van het ongeluk aankwam, vonden ze Rob met de gesp van zijn riem los. Heather had haar veiligheidsgordel niet om en was beknelde geraakt onder het stuur. Rob was gered door de airbags.

Het ongeluk had niet alleen Rob veranderd, maar uiteraard het hele gezin. Het was alsof ze met z'n drieën over hun gazon langs het water slenterden, rustig, argeloos, zorgeloos, en de oceaan plotseling omhoogkwam en de hele wereld een oceaan werd die hen opslokte, met enorme golven die over hen heen sloegen en hen de diepte in trokken, zodat ze alle drie hoestend en happend naar adem in het water lagen. Nog geen jaar later was Evie begonnen met een opleiding tot gezinstherapeut – 'Ik moet iets doen!' – en Artie vond zijn vrouw veel baziger sinds het ongeluk; hij had het idee dat ze vóór die afschuwelijke gebeurtenis een warmer iemand was. Het had ze jaren gekost om een nieuwe modus te vinden, maar het was ze gelukt.

Maar in de loop van de jaren was Rob, die een maand voor het ongeluk zijn schooldiploma had gehaald, een ander mens geworden. Het vrolijke kind dat altijd barstte van de energie (hij ging vaak zeilen met Artie) was veranderd in een stille jongen, en in Cambridge, waar hij aan de technische universiteit van Massachusetts was gaan studeren, had hij niet veel vrienden gemaakt. Nu woonde hij in Somerville, een uurtje rijden bij hen vandaan. Hij werkte als software engineer bij een bedrijf dat contracten had met het federale ministerie van

Defensie en verdiende meer dan twee keer zo veel als Artie. Twee jaar geleden was hij getrouwd met een vrouw die Francesca heette, een concertpianiste die door heel Europa tourde en negen jaar ouder was dan hij. Evie was dol op hun schoondochter, maar Artie vond haar een beetje vreemd, hij kon haar niet zo goed peilen, en hij had het idee dat zijn zoon heel erg in zichzelf gekeerd bleef. Maar het ergste van alles, voor Artie, was dit: Rob had steeds meer afstand genomen van zijn vader. Artie bleef zich maar afvragen wanneer dat precies was gebeurd, en in zijn beleving was het in het afgelopen jaar nog veel erger geworden. En Artie kon alleen maar denken aan dat grappige, vrolijke kind dat zijn zoon was geweest.

Er ging geen dag voorbij zonder dat Artie aan deze situatie met zijn zoon dacht. Was die rechtstreeks voortgevloeid uit het ongeluk? Lag het aan Robs huwelijk? Hoe kwam het dat de afstand groter werd? Hier dacht Artie over na toen hij van school naar huis reed. Er zaten vreemde bochten in de straten en er stonden veel straatlantaarns en hij kwam langs grote, oude houten huizen, waarvan sommige diepblauw of roodbruin of gebroken wit waren geschilderd; ze stonden heel dicht op de oude stoep. In de buurt met kleinere houten huizen hield hij stil bij een stopbord en trok heel voorzichtig op. Hij was als de dood dat hij een kind zou aanrijden dat van school op weg naar huis was.

‘Ik heb vandaag geschreeuwd in de klas,’ zei hij tegen zijn vrouw toen die

thuis kwam van haar werk; inmiddels was ze fulltime gezinstherapeut. Ze trok haar jas uit en keek hem verbaasd aan. ‘Echt waar?’

Evie had prachtig zilvergrijs haar – als roodharige was ze al vroeg grijs geworden – en het kwam tot op de schouders en nog ietsje lager toen ze in de kast naar een kleerhanger reikte.

Hij vertelde over Danny Marino die Rhonald Lazzare voor schut had gezet. Even zei ze niets, maar toen streek ze haar lichtgroene trui glad en zei: ‘Heel goed, Artie. Ik hoop dat die Danny Marino dit de rest van zijn leven niet vergeet.’

Artie ging in de woonkamer zitten en slaakte een zucht. ‘Ik weet het niet,’ zei hij.

‘Wat weet je niet?’ Evie was achter hem aangelopen en ging tegenover hem in een oude, bruinfluwelen stoel zitten.

‘Ik schreeuw nooit in de klas. Maar nu... ik weet niet... het moest gewoon. Ik kon er niets aan doen. Die arme Rhonda.’

‘Nou, ik sta helemaal achter je.’ Evie knikte even en begon toen te vertellen over haar laatste cliënt, een moeder die zich onmogelijk gedroeg tegen haar puber. Artie knikte flauwtjes tijdens het luisteren. Evie nam haar werk heel serieus en dat bewonderde hij aan haar. De nare verhalen waarmee ze vaak thuis kwam, vereisten volgens hem een afstandelijkheid die haar geen enkele moeite leek te kosten. Het was tenslotte haar beroep.

Die avond, vrijdag, gaven de Merrills een feestje. Anne Merrill was al jaren

een collega van Artie en haar man werkte als advocaat in de stad. Terwijl Evie en hij zich klaarmaakten, merkte Artie dat hij zich er bijna op verheugde: het waren immers zijn oude vrienden die hij daar zou zien. 'Klaar?' vroeg Evie, terwijl ze haar zwarte jas aantrok, en hij hield de autosleutel omhoog en zei ja. Evie had het figuur van een tienermeisje, wat inhield dat ze een platte buik had en dat ze tenger was. Dat kwam doordat ze yoga deed en gezond at, en bovendien had ze een opvallend mooie huid, die altijd straalde door alle crèmes waarmee ze zich insmeerde, met een toewijding waar Artie zich over verbaasde. Voor Artie lag het duidelijk heel anders; zijn gezicht was (naar zijn mening) veranderd in zo'n doodgewoon oude-witte-mannengezicht zonder onderscheidende kenmerken, met een grote, metalen bril. Al had hij nog wel, net als Evie, een flinke haardos.

Rob's haar was sinds ongeveer een jaar na het ongeluk dunner aan het worden en nu schoor hij zich helemaal kaal, en hij was lang, en elke keer dat Artie hem zag brak Artie's hart nog ietsje verder. Rob had zijn lengte van Evie's vader, die ook lang was geweest, maar niet zo lang als Rob was geworden.

'Jeetje!' Dat zei Anne Merrill tegen Evie toen ze zich naar haar toe boog voor een omhelzing. 'Wat zie je er toch weer mooi uit. Hé Artie!' En Artie zei: 'Waarom zeg je nooit tegen mij dat ik er mooi uitzie?' Anne moest lachen en gaf hem een duwtje tegen zijn schouder. 'Je witte sokken zijn mooi,'

zei Anne koket, en Artie knikte. Artie droeg altijd witte sokken in zijn sneakers, die hij tegenwoordig zijn oudemannenssneakers noemde. Toen hij Evie net had leren kennen, had ze een keer nette sokken voor hem gekocht, maar die bevielen hem niet. 'Wat een verschrikkelijke dingen, ze doen pijn aan mijn kuit,' had hij gezegd. En Artie was al die jaren zijn witte sokken blijven dragen, uitzonderlijke omstandigheden uitgezonderd, en Evie vond ze nog altijd even verschrikkelijk.

De Merrills hadden een groot huis en de gasten liepen rond in de woonkamer, de lampen schenen tegen de donkere vensters en iedereen hield zijn wijnglas op om het te laten bijvullen.

'Hallo, hallo.' Artie knikte naar allerlei mensen die blij waren hem te zien, er werd een grapje gemaakt over het jongensvoetbalteam van dat jaar. De week daarop moesten ze hun eerste wedstrijd spelen en de trainer, Clark, was niet bepaald tevreden, waar Artie de schuld van kreeg omdat hij geen assistent meer was. 'Natuurlijk is het mijn schuld. Mijn god, dat snapt toch iedereen!' zei Artie. Hij deed net een stukje kaas in zijn mond toen er een vrouw naar hem toe kwam om hem te begroeten, en hij maakte er met zijn volle mond een grapje van door een vinger op te steken en nadrukkelijk te kauwen, en ondertussen stond de vrouw met pretoogjes te wachten.

En toch wilde Artie, hoewel hij met allerlei mensen bleef praten, na een uur naar huis. Hij had de volgende vraag gesteld aan Hoover Lakeland,

de rector van de middelbare school: 'Denk je dat er in deze wereld zoiets bestaat als vrije wil?' Het was een serieuze kwestie, iets waar hij de laatste tijd veel over nadacht, en zijn vraag aan Hoover was een reactie op hun gesprek over de ellende in Oekraïne nadat ze het hadden gehad over de ellende in Israël en Palestina, waarna ze kort hadden gesproken over de aanstaande presidentsverkiezingen en over de enorme verdeeldheid die tegenwoordig heerste in het land waar ze woonden.

Hoover keek hem aan. Hij keek hem aan, wendde toen zijn blik af en vroeg aan Patricia Davenport: 'Hé, hoe gaat het met jou?'

Toen ze thuis aankwamen en de op-rit op reden, zei Artie tegen Evie: 'Ik vraag me af waarom mensen nooit iets echts zeggen.'

'Hoe bedoel je?' vroeg ze, terwijl ze uitstapte.

'Ik bedoel dit.' Artie liep langzaam naar hun zijdeur toe. Hij hoorde het water tegen de kust klotsen; er stond nu een lichte bries en de bladeren in de esdoorn waar hij langs liep bewogen. 'We weten allemaal dat dat meisje van de Davenports net een abortus heeft gehad. We weten dat de dochter van de Merrills in een afkickkliniek zit. Waarom durft niemand het te hebben over wat er werkelijk speelt? En

we weten allemaal dat Hoover Lake-land al minstens tien jaar een affaire heeft en toen ik over vrije wil begon, keek hij gewoon weg.'

'Doe niet zo raar, Artie. Wie gaat het nou op een feestje over de abortus van z'n dochter of z'n affaire hebben? Jemig,' Evie ging naar binnen door de zijdeur die hij voor haar had opengedaan, en ze draaide zich om en zei: 'Reg zei altijd: "Ieder mens is een eiland".'

'Wie? Wat?'

'Reginald MacDonald. Je kent dat gezegde toch wel: niemand is een eiland? Nou, dat vond Reg flauwekul. Hij zei dat we juist allemaal een eiland zijn.'

'Dat snap ik niet,' zei Artie, terwijl hij zijn jas afschudde.

Evie wapperde met haar hand. 'Laat maar. Wat heb je daar toch mee, die vrije wil?' Ze gaf hem haar jas aan, die zij ook net had uitgetrokken.

'Wat ik al zei, het houdt me gewoon soms bezig de laatste tijd. We denken allemaal dat vrije wil bestaat, maar stel nou eens dat dat niet zo is.'

Evie slaakte een zucht en schudde haar hoofd een beetje.

En toen Artie met hun jassen naar de kast liep, voelde hij de somberheid terugkeren.

Dit boek verschijnt in mei

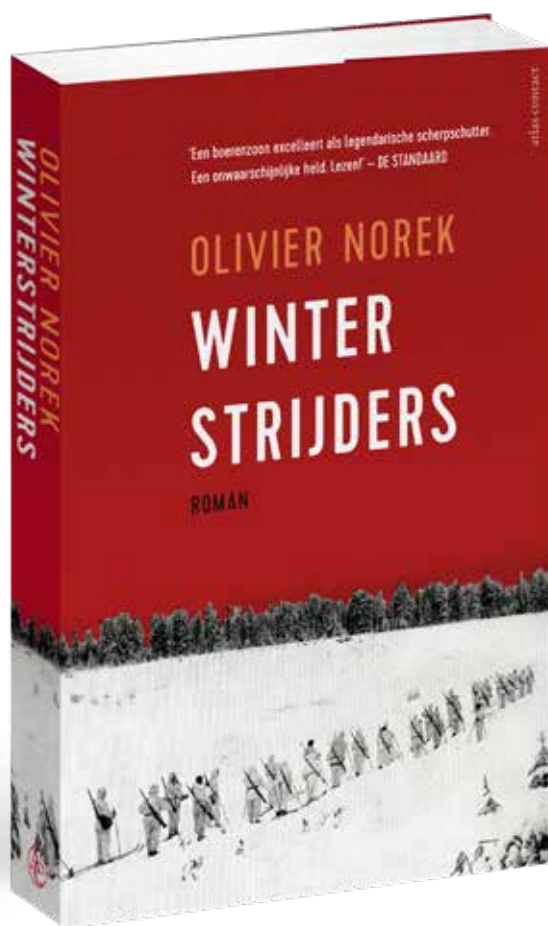

Olivier Norek is ex-politieagent en in Frankrijk een gelauwerde bestsellerauteur. *Winterstrijders* verscheen eind 2024; sindsdien zijn er in Frankrijk meer dan 300.000 exemplaren verkocht. De roman is bekroond met de Prix Renaudot des Lycéens en de Prix Jean Giono, en genomineerd voor onder andere de Goncourt en de Renaudot.

‘Een boerenzoon excelleert als legendarische scherpschutter. Een onwaarschijnlijke held. Lezen!’ – *De Standaard*

WINTERSTRIJDERS

‘Bloedspannend. Als de Russen komen, kunnen we *Winterstrijders* maar beter gelezen hebben.’ – *de Volkskrant*

Winterstrijders in het kort:
Eén enkele man kan de loop van de geschiedenis veranderen. In het hart van mogelijk de barste winter die het land ooit kende, in het hart van mogelijk de bloederigste oorlog die het ooit voerde, was Finland getuige van de geboorte van een legende in de gedaante van de scherpschutter Simo Häyhä, alias de Witte Dood.

Vertaler: Hans E. van Riemsdijk

De president had geluisterd. En Man-
nerheim had geen ontslag genomen.
Zo ging de mobilisatie van start zoals
de maarschalk het zich had voorge-
steld. Toch was hij niet blij met zijn
plan. Er kleefde iets bitters aan, iets
vals. Een wrede strategie was het.
Maar in tijden van oorlog was hij toch
al niet zo op zichzelf gesteld.

*'Stel met de zonen van hetzelfde dorp
een compagnie soldaten samen, zodat ze
op het slagveld broers, vrienden, buren
zijn. Op die manier hebben ze steeds de
mensen voor ogen die ze moeten verdedi-
gen. Het zijn geen onbekenden die ster-
ven voor hun ogen, het zijn geen vreem-
den wier leven ze straks willen redden.
Ze zullen geen andere keus hebben dan te
vechten, want wie durft te deserteren als je
broer om hulp roept?'*

*

Zoals bloed door aderen vloeit, zo
doorkruisten overheidsbodes via alle
wegen Finland. Te paard, met auto's,
op de fiets, te voet en per boot. Geen
enkele boerderij werd overgeslagen,
hoezeer die hoeve ook was omgeven
door meren of moerassen. Geen en-
kele reservist, geen enkel burger-
wachtlid in staat om te vechten werd
vrijgesteld.

Pietari, met zijn voor Finnen on-
waarschijnlijk zwarte haar, hoorde de
oude auto komen aanrijden lang voor-
dat de rammelkast in beeld kwam. Hij
deed de deur van zijn roodgeschilder-
de boerderijtje met witte raamkozij-
nen achter zich dicht en posteerde zich
ervoor, met zijn armen over elkaar en
een grasspriet tussen zijn lippen.

'Pietari Koskinen?' Terwijl de be-
zoeker uit zijn auto stapte, rommelde
hij al in zijn dikke koerierstas.

'Je weet wie ik ben. We kennen el-
kaar van burgerwachtwedstrijden,'
antwoordde hij op de toon die hij zou
aanslaan om een vreemde te manen
zijn erf te verlaten.

De bode bleef staan waar hij stond,
want naast dat pikzwarte haar had Pie-
tari een gezicht dat hoekig was als een
slecht behouwen steen en dunne lip-
pen, een snee haast, die zelfs niet leken
te kunnen glimlachen.

'Neem me niet kwalijk, maar ik
moet ieders identiteit controleren. Ik
heb een mobilisatiebrief voor je. En
ook een oproep voor je jonge broer,
voor Viktor.'

Pietari keek om naar zijn huis en
stelde vast dat alles er stil bleef.

'Viktor is dood,' zei hij. 'Zonnesteek.
Tijdens de jongste oogst gebeurd.'

De bode verborg zijn twijfel niet

en haalde toch beide brieven tevorschijn.

‘Heb je het over Viktor Koskinen? Dezelfde die ik een paar dagen geleden op het dorpsfeest heb gezien? Ik wist niet dat doden ook konden dansen.’

Met gebalde vuisten slikte Pietari zijn leugen in. Verborgen achter het dunne gordijn stond Viktor stil te luisteren naar de stemmen die door het halfopen raam binnenkwamen.

‘Het spijt me, Pietari. Alle weerbare mannen met een militaire opleiding moeten deelnemen aan de speciale manoeuvres.’

‘Jij weet ook best wat die “manoeuvres” zijn. Jij weet best waarom ze ons daarnaartoe sturen.’

Al vanaf zonsopkomst had de bode hetzelfde slechte nieuws persoonlijk overhandigd aan huisvaders, jonggehuwde mannen en aan anderen, soms amper meerderjarige kinderen. Zoals Viktor eigenlijk ook nog een kind was.

Finland was in twee kampen verdeeld. De ene helft weigerde nog altijd te geloven in een aanval van de Russen en zag in de mobilisatie niets meer dan een eenvoudige herhalingsoefening zoals het leger die eens of tweemaal per jaar organiseerde. Die mensen onthaalden de bode op het gretige ongeduld van mensen die zich nuttig willen maken voor hun land. De andere helft van de bevolking had veel meer reserves en getuigde zelfs ronduit van achterdocht. Al meerder keren hadden die mensen de brief met een bevende hand aangepakt. Twee opgeroepen reservisten waren

zelfs het bos in gevlucht. Tevergeefs. Ze zouden zich niet oneindig kunnen schuilhouden en riskeerden in een disciplinaire procedure verwickeld te raken nog voor ze zich bij hun regiment hadden gemeld.

‘Tja, zo luidt het bevel. Er is geen sprake van vrijstelling. Of iemand moet invalide, ernstig ziek of te oud zijn.’

Pietari herhaalde die woorden in zijn hoofd. Viktor was niet oud en ziek evenmin. Helaas.

‘Geef je me een minuut?’

Toen hij weer uit het gereedschapschuurtje kwam, had Pietari een moker vast bij het uiteinde van een lange blankhouten steel. Zonder een woord te zeggen liep hij de bode voorbij, stampte tegen de gevel de aarde van zijn klompen en verdween naar binnen.

Wie weigert het risico te lopen te worden volgepompt met lood mankeert het niet aan moed, zo iemand geeft eerder blijk van gezond verstand. Pietari voelde dan ook geen enkele schaamte toen hij naar zijn jonge broer keek die doodsbang en ineengekrompen in een hoekje zat. Met een weids armgebaar schoof de oudste de borden en het bestek opzij die al gedekt waren voor het middageten. Toen nam hij een nog vochtige theedoek van het haakje en stak die zijn broer toe.

‘Zet je tanden hierin. En leg je hand op tafel.’

De moker rees hoog boven het hoofd van Pietari en met alle liefde die hij voor zijn jongere broer voelde, verbrijzelde hij met één klap drie van diens vingers.

Het geschreeuw drong door het halfopen raam en zelfs de dikke muren van het huis. Met een potlood noteerde de bode op zijn lijst: VIKTOR KOSKINEN. INVALIDE.

*

Zijn oude auto bracht de bode naar de volgende boerderij. Nog voordat hij aanklopte wist hij zeker dat deze opgeroepene niet de bossen in zou vluchten en hem evenmin zou ontvangen met doodsangst in de ogen.

‘Goedemiddag, mevrouw,’ zei hij ter begroeting terwijl hij de koeriers-tas over zijn schouder rechte trok.

‘Hei,’ antwoordde ze kortaf. Aan de hakbijl in haar hand kleefde het warme bloed van een konijn.

‘Ik kom voor uw zoon. Ik heb hier een oproep voor hem.’

Vijf zonen had ze op de wereld gezet, en vier van hen hadden haar al veel verdriet bezorgd. Antti was meer dan twintig jaar geleden gesneuveld in een oorlog, en in diezelfde oorlog was Juhana gewond geraakt. Tuomas was overleden aan een zonnesteek op een bouwplaats en Matti was op een dag vertrokken zonder ooit nog iets van zich te laten horen. De oproep moest dus wel bedoeld zijn voor haar jongste, haar laatste kind. De boerin veranderde in een wolvin.

‘Er is iets niet pluis met die militaire oefening van jullie!’ siste ze scherp.

‘Ik doe gewoon wat me is opgedragen.’

‘Als mijn zoon niet terugkomt, bedenken dan dat ik weet waar je woont.’

De koerier glimlachte onverschillig. ‘Ik krijg de hele dag door dat soort dreigementen. Bij de Javanainens zweren ze me te verdrinken als de zes broers niet alle zes ongedeerd terugkeren en de familie Lankinen belooft me mee te nemen achter de sauna* als de drie broers met kerst niet thuis zijn. Maar zou er oorlog uitbreken en zou iemand als uw zoon niet terugkeren, dan is de kans klein dat er ook maar één iemand van ons terugkeert.’

Met een krachtige polsbeweging sloeg de vrouw het bloed van het bijlblad. Een vuurrode bliksemschicht doorkliefde de stenen drempel en spatte op de schoenneuzen van de bode. Als de jongen ook maar de hélf van het temperament van zijn moeder heeft... De koerier maakte zijn gedachte niet af.

‘Simo is in de schuur. Hij is al aan het pakken.’

*

Tegen het einde van de dag kwam de auto tot stilstand op de oprit van een huis waar een rivier een lus omheen legde, zodat de woning op een schiereilandje stond. In het schone water was Leena bijna klaar met het verwijderen van aarde- en zweetvlekken uit haar wasgoed. Toen ze een moment

* De sauna verving destijds de badkamer en elk huishouden had er een, meestal op een afstandje van de woning. Wie ‘iemand meeneemt achter de sauna’ is van plan zich onopvallend van iemand te ontdoen.

opkeek om haar nekspieren rust te gunnen, zag ze haar vader druk in gesprek met een jongeman met een grote koerierstas over zijn schouder.

Met een snel gebaar maakte ze haar haar los en droogde ze haar handen af aan haar lange rok. De was liet ze op de oever liggen en ze haastte zich naar de twee mannen. Pas toen ze bijna bij hen was, zag ze een stapeltje bankbiljetten in haar vaders hand, terwijl de bezoeker een brief vasthield. Ze ving wat flarden op van hun woordenwisseling.

‘Dit is geen kwestie van geld!’ Met zijn vrije hand maakte de vreemde een afwerend gebaar.

‘Het is altijd een kwestie van geld!

Hoeveel wil je dán?’

Alsof hij zich betrappt voelde, stopte de beschermende vader snel het stapeltje weer in zijn zak toen hij zijn dochter zag. Vervolgens richtte de bode zich tot degene voor wie hij gekomen was: ‘Leena Aalto?’

Uitdagend keek ze hem aan. ‘En wie mag u wezen?’

‘Ik heb een oproep tot mobilisatie voor je.’

De vader boog verslagen zijn hoofd, terwijl de jonge vrouw begon te stralen toen ze haar naam op de envelop las.

Dit boek is reeds verschenen

Niels Springveld

(1992) studeerde literatuurwetenschap en was redacteur van *de Nederlandse Boekengids*. Momenteel promoveert hij aan de Open Universiteit op een proefschrift over de geschiedenis van autisme in Nederland.

**Een baanbrekend
standaardwerk over
de geschiedenis
van autisme**

AUTISME EEN BIOGRAFIE

Bestrijkt meer dan een eeuw aan cultuur-
geschiedenis, medische geschiedenis en de
geschiedenis van de autistenemancipatie

Autisme in het kort:

Autisme komt voor bij 1 op de 100 mensen en is alomtegenwoordig in de populaire cultuur. En dat terwijl het tot ver in de jaren tachtig vrijwel onbekend was en vooral bij kinderen werd vastgesteld. In *Autisme. Een biografie* beschrijft de autistische historicus Niels Springveld deze opmerkelijke omslag. Aan de hand van diepgravend onderzoek laat hij op wervelende wijze zien hoe autisme zich in ruim een eeuw ontwikkelde van een symptoom van schizofrenie tot het hedendaagse autismespectrum. Springveld duikt in het leven en werk van pionierende onderzoekers en ontvouwt hoe het activisme van ouders en autisten de basis legde voor de hedendaagse neurodiversiteitsbeweging. Deze eerste Nederlandstalige geschiedenis is onmisbaar voor iedereen die met autisme te maken heeft.

10.

Al in het jaar 1937!!!

De vierde ondergroep wordt gevormd door de autisten, kinderen met overmatige zelfwaardering.

– Aanhangsel bij het verslag over het jaar 1939 van het Paedologisch Instituut Nijmegen

Meer dan je kennis spraken tot ons je sterke persoonlijkheid en je wijze van psychotherapeutisch en orthopedagogisch handelen. Bijzonder begaafd toonde je jezelf in de diagnostiek van probleemkinderen, zowel wat betreft hun behoefte aan een type specifiek opvoeden, als hun behoefte aan de individuele verfijning daarvan. Onder elkaar zeiden we wel: “Ze hoeft maar een kwartier aan een kind te ruiken en ze weet het”.

–Orthopedagoog Ko Kok in een brief aan Ida Frye, 1990

Sambeek, Oost-Brabant. De smid en zijn huisarts konden het niet eens worden op die nazomerdag in 1936. ‘Hij is idioot [verstandelijk beperkt],’ zei de arts. ‘Hij heeft een wil,’ meende de smid. Oftewel: hij was zo eigengereid dat het leek alsof er iets aan zijn verstand mankeerde.¹

De ‘hij’ in kwestie was Siem (1932-1977),² het zoontje van de smid. Het gedrag van zijn zesde kind baarde de vrome katholiek en zijn vrouw grote zorgen. Siem was al bijna vier, maar praatte nog steeds niet. Hij maakte geen oogcontact, had amper aandacht voor andere mensen en speelde het liefst in zijn eentje. Het jongetje hield van eindeloze herhaling en ijzeren regelmaat, waardoor hij vaak woedend werd als hij in zijn routineuze spelletjes werd gestoord of als er ook maar iets veranderde in huis. Wat zijn ‘wil’ betreft: Siems wil was vooral een sterk niet-willen – hij wilde niet in de auto, niet naar de kerk, niet op het hobbelpaard en niet geknuffeld worden. Het

1 Regionaal Archief Nijmegen, inventarisnummer 1022, Archief van het Paedologisch Instituut St. Joseph Nijmegen/Ubbergen, 1931-1996, 2.8 Kinddossiers, map 260, Jongen S., 1936-1953 (hierna: dossier Siem).

2 De naam werd gefingeerd door Ida Frye in haar proefschrift *Fremde unter uns*.

Afbeelding 38. Siem bekijkt een ansichtkaart, ongedateerd.

Afbeelding 39. Eerste communie, 1938.

enige wat hij wel leek te willen was om helemaal alleen gelaten te worden. Zijn ouders vroegen zich sterk af of zij de oorzaak waren van Siems gedrag. Hadden ze hem misschien te veel alleen gelaten toen hij nog een baby was?

De huisarts verwees de smid en zijn vrouw door naar het Paedologisch Instituut St. Joseph³ (PI) in Nijmegen, een recent geopende instelling voor kinderen met leer-, gedrags- en ontwikkelingsproblemen op zo'n dertig kilometer van hun woonplaats. Op spreekuur bij het PI konden geneesheer-directeur Driek van der Sterren en zijn staf niet bepalen of Siem 'idiot' was of niet, aangezien het jongetje slechts wat onverstaanbare klanken

uitstootte en bij een intelligentietest telkens zijn hoofd afwendde. Hoe dan ook leek het hen verstandig als hij opgenomen zou worden. Siems ouders vonden de gedachte hem uit huis te moeten laten gaan moeilijk om te verdragen, maar hadden alles voor hem over; als hij door zijn opname zou leren praten en communiceren, dan moest het maar. Zo kwam Siem in oktober 1936 op het PI. Zijn ouders correspondeerden iedere week over zijn voortgang met de van oorsprong Duitse non Ida Frye (1909-2003), alias zuster Gaudia.

De stafleden discussieerden over wat er precies aan schortte bij Siem. Hij had in ieder geval geen verstandelijke beperking, concludeerden ze al gauw.

³ De pedologie – letterlijk 'de wetenschap van het kind' – was een op de empirische psychologie gebaseerde voorloper van de orthopedagogiek. De inmiddels in ongebruik geraakte term werd eind negentiende eeuw gemunt door de Amerikaanse onderwijzer Oskar Chrisman. Niet te verwarren met de gelijknamige Russische mengvorm van de pedagogiek, psychologie en kindergeneeskunde. Rob Wolf, *Het huis op de Berg, 1936-1996* (Nijmegen: De Waarden, 1996), 5.

Kader 11. Brief van Siems vader aan zuster Gaudia, 7 maart 1937

De geregelde wekelijkse berichtjes, welke U ons doet toekomen, en waarin dan telkens in 't kort het doen en laten en de aardigheden van ons Siempje verteld worden, zijn telkens weer een nieuwe verrassing voor ons, en gretig worden ze niet alleen door Moeder en Vader maar ook door de grote jongens gelezen, en de kleinere springen er dan omheen en roepen 'Van Siempje! Van Siempje!' en vragen daarbij, hoe maakt Siempje het nou, en wat doet hij nou, en ten slotte komt hij nog niet naar huis, Vader, wanneer komt Siempje toch weer naar huis. Ja kinderen, dat weet Vader ook nog niet, zoo gauw als hij praten kan.

Kader 12. Brief van Siems moeder aan Siem, 1 december 1937

Wat zijn de Zusters toch goed voor je, kleine baas. Maar je beseft het allemaal niet hè. 't Is toch anders een geluk dat die goede Zusters in zooverre over U tevreden zijn, kleine ondeugd.

Bron: Regionaal Archief Nijmegen, inventarisnummer 1022, Archief van het Paedologisch Instituut St. Joseph Nijmegen/Ubbergen, 1931-1996, 2.8 Kind-dossiers, map 260, Jongen S., 1936-1953 (hierna: dossier Siem).

Van meet af aan meenden ze van te doen hebben met een aangeboren conditie, gekenmerkt door een sterke eenzelveigheid en een grote behoefte aan vaste patronen.⁴ Het was even zoeken naar een geschikte naam voor Siems gedrag. Volgens psycholoog Alfons Chorus (1909-1998) viel tijdens een van de stafbesprekingen een term van Eugen Bleuler.⁵ Zoals Hans Asper-

ger en Leo Kanner rond dezelfde tijd transformeerden ze Bleulers begrip van een benaming van een symptoom van schizofrenie in een benaming van een syndroom.

Hun oordeel: Siem had 'autisme'.

10.1 In de frontlinie van de wetenschap

Het Paedologisch Instituut was een

4 Ton P.J. Meyknecht, 'Historische en klinische gegevens van autistische kinderen op het Paedologisch Instituut te Nijmegen,' in *Persoonlijkheid en ontwikkeling. Bijdragen aan de algemene, de klinische en de ontwikkelingspsychologie, opgedragen aan Professor Dr. P.J.A. Calon*, reds. J. Munichs, P. Bierkens, Th. Gijssberg en F. Mönks (Haarlem: De Toorts, 1971), 214.

5 Alfons Chorus, 'Autisme en zwakzinnigheid,' *Tijdschrift voor zwakzinnigheid en zwakzinnigen-zorg* 13.3 (1976), 101.

initiatief van Theo Rutten (1899-1980), hoogleraar psychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN). Aan het eind van de jaren twintig vatte hij het plan op om een aan de universiteit gelieerd wetenschappelijk instituut voor zogeheten 'geestelijk misdeelde kinderen' te beginnen. In mei 1930 richtte hij een comité op dat het PI zou moeten realiseren, een 'centrum voor heel onze sociale zorg met betrekking tot het geestelijk abnormale kind' dat naar hij hoopte 'in de frontlinie van de wetenschap' zou komen te staan.⁶ Het comité benaderde twee congregaties met ruime ervaring in het speciaal onderwijs om het PI van de grond te krijgen: de Broeders van Liefde uit Gent en de Dochters van Maria en Joseph uit Den Bosch, beter bekend als de 'Zusters van de Choorstraat'. De congregaties werd gevraagd om grond te kopen, de bouw van het PI te financieren en personeel te leveren, een eisenpakket waar de armlastige Broeders voor terugschrokken. De Zusters beschikten wel over genoeg kapitaal om de eisen van het comité in te willigen. Dat kwam omdat in het onderwijs werkzame nonnen sinds de vroege jaren twintig salaris van de overheid ontvingen, geld dat vanwege de armoe-

degelofte die de Zusters aflegden bij hun intrede in het kloosterleven in de congregatiekas belandde.⁷

Eind 1931 kochten de Zusters een stuk grond op een heuvel in Ubbergen, een dorp ten oosten van Nijmegen. Ook vergoedden ze de studiereizen die Rutten dat jaar maakte naar kinderklinieken in Duitsland, Oostenrijk, Scandinavië en Engeland.⁸ Als tegenprestatie eisten ze van het comité dat er naast het PI een revalidatiekliniek zou worden gebouwd – aangezien bij veel kinderen psychische en lichamelijke problemen hand in hand gingen, leek het hen wel zo praktisch om zo'n kliniek in de buurt te hebben. De Zusters schatten daarnaast in dat het PI een grote kostenpost zou worden. Met de kliniek hoopten ze het financiële verlies op te kunnen vangen.⁹

In de zomer van 1936 waren de gebouwen van het PI gebruiksklaar en werden de eerste kinderen opgenomen. De stafleden wilden eigenlijk direct beginnen met de wetenschappelijke observatie van de kinderen, maar door een conflict rond geneesheer-directeur Van der Sterren liep dat aspect van hun werk een jaar vertraging op. Van der Sterren was kort voor de opening van het PI op studiereis geweest

6 Marjet Derks en Rob Wolf, *Wetenschap in dienstbaarheid*. Ida B.M. Frye (1909), *heilpedagoge* (Nijmegen: Vantilt, 2000), 23.

7 Rob Wolf, *Bewogen historie. De Sint Maartenskliniek 1936-1999* (Nijmegen: Sint Maartenskliniek Nijmegen/Bureau voor Geschiedschrijving Nijmegen, 1999), 10.

8 Ruud Abma, 'Architect van de Nijmeegse psychologie. Theo Rutten (1899-1980)', in *Zeven grondleggers van de psychologie*, reds. Vittorio Busato, Mineke van Essen en Willem Koops (Amsterdam: Bert Bakker, 2016), 27.

9 Derks en Wolf, *Wetenschap in dienstbaarheid*, 25.

naar Wenen, waar hij in de ban van de psychoanalyse was geraakt. Sinds zijn bekering beschouwde hij het PI vooral als een lab waar hij kinderen aan de psychoanalyse kon onderwerpen, en niet als een observatie-inrichting met consultatiebureau, zoals het bestuur voor ogen stond. Zijn naast-collega's zuster Gaudia en Alfons Chorus ergerden zich al gauw aan Van der Sterren. Gaudia kon het moeilijk verdragen dat hij niet aan alle kinderen aandacht gaf: zijn psychoanalyses namen veel tijd in beslag, waardoor hij aan minder dan een kwart van de PI-populatie toekwam. Bovendien hield hij er een nogal strikt toelatingsbeleid op na en schreef hij kinderen veel te snel af als 'niet-loonend' en 'hopeloos', klaagde ze in een brief aan het bestuur.¹⁰ Chorus had vooral moeite met Van der Sterren's vergezochte analytische duidingen. In een van de eerste weken op het PI zag hij eens hoe een jongetje probeerde Van der Sterren's hand te grijpen, maar geen grip kon krijgen en slechts diens pink te pakken kreeg. 'Zie je dat? Hij wil me castreren!' riep Van der Sterren tegen Chorus. Die lachte hem recht in zijn gezicht uit, waarna Van der Sterren nooit meer in diens bijzijn over de psychoanalyse sprak.¹¹

Voor dogmatiek was geen plaats op het Paedologisch Instituut, vond het bestuur. Al helemaal niet als die dog-

matiek ten koste ging van het werk en de persoonlijke verhoudingen. Medio 1937 kreeg Van der Sterren zijn ontslag aangezegd. Hij werd opgevolgd door psychiater Ton Meyknecht (1902-1990) – ook een psychoanalyticus, maar een van het rekkelijke soort. Van begin af aan had hij een goede band met Chorus en Gaudia, die hij ondanks zijn superieure kwalificaties als gelijken behandelde.¹²

10.2 Wie Zuster Gaudia zegt

In de eerste jaren van het PI overlegden Meyknecht, Chorus en Gaudia wekelijks met Rutten over de voortgang van de kinderen. Van de stafleden had Gaudia het zwaarste takenpakket: ze was adjunct-directeur, pedagoge, schoolhoofd, leidster van het kinderehuis, personeelschef en maakte de roosters en behandelplannen – een heel karwei, aangezien de kinderen een individuele behandeling kregen.¹³ Voor de buitenwacht gold Gaudia als het gezicht en de spil van het PI, zoals onder meer blijkt uit een artikel dat een journalist van het katholieke dagblad *De Tijd* in de vroege jaren vijftig aan haar wijdde. 'Wie Zuster Gaudia zegt, zegt: Paedologisch Instituut. Wie Paedologisch Instituut zegt, zegt: Zuster Gaudia. Zij is er de bezielende, de stimulerende, de explorerende, de "centrale",' schreef hij. 'Alles draait om Zuster Gaudia. Natuurlijk wordt

¹⁰ Ibid., 23.

¹¹ Rogier Chorus, *Alfons Chorus. Beeld van de mens en psycholoog* (Amsterdam: SWP, 2019), 55.

¹² Derks en Wolf, *Wetenschap in dienstbaarheid*, 30-31.

¹³ Ibid., 43-44.

Afbeelding 40. Zuster Gaudia, 1950.

© Regionaal Archief Nijmegen

ze even weggeroepen terwijl we zitten te praten. Maar ze maakt de kwestie snel in orde en als een wervelwind is ze weer terug. Ze moet haar zaken wel op een heel bijzondere wijze overzien.' De journalist beschreef Gaudia als een 'in wetenschappelijke kringen zeer geapprecieerde figuur', 'de schakel tussen theorie en praktijk, tussen de wetenschap en de werkelijkheid van het leven'. Gaudia was iemand met een 'vurige interesse en stralende levenslust', bij wie het leek 'alsof ze altijd ergens plezier [sic] over h[ad]'. Onder de PI-kinderen was ze zeer populair: 'De gezichtjes van de kinderen,

die, om te genezen, bij haar "logeren", soms weken, soms jaren, verhelderen altijd als ze haar tegenkomen.'¹⁴

In de dagelijkse praktijk stelde Gaudia zich zowel streng als liefdevol op. 'Het contact met de andere mens moet zoveel mogelijk aange-naam zijn,' vond ze. 'Degene die rustig-welwillend-consequent tegenover [het kind] staat, heeft blijkbaar een bevrijdende invloed. Wie consequent is, zonder hard te zijn, heeft het beste contact van het kind uit.'¹⁵ Een warme omgeving liet zich volgens haar 'goed verenigen met een strenge houding'.¹⁶ In haar ogen diende de pedagoog 'vindingrijk' te zijn en 'een groot gevoel voor humor' te koppelen aan 'een taaie vasthoudendheid'.¹⁷ Naar eigen zeggen ging ze 'ad hoc en improviserend' te werk, eclectisch plukkend uit disciplines als de kinderpsychoanalyse en de empirische psychologie – wat er ook maar van pas kwam om de kinderen van het PI te helpen.¹⁸

Gaudia en haar collega's baseerden de begeleiding op de individuele behoeften, sterktes en zwaktes van ieder kind. Een belangrijk therapeutisch instrument was de speelkamer, die

14 A. Bgl., 'Tijdgenoten,' *De Tijd*, 30 december 1954.

15 Zr. Gaudia, 'De betekenis van een heilpedagogische beïnvloedingswijze, gedemonstreerd aan een concreet geval,' in *De betekenis van de ontwikkelingspsychopathie. Verslag van een op 13 juni 1951 door de Katholieke Centrale Vereniging voor de Geestelijke Gezondheid gehouden studiedag* (Zonder uitgever, 1951), 25.

16 I.B.M. Frye, *Fremde unter uns. Autisten, ihre Erziehung, ihr Lebenslauf* (Meppel: Boom, 1968), 26.

17 Zr. Gaudia, 'Behandeling van kinderen met een autistisch toestandsbeeld,' in Grewel et al., *Infantiel autisme*, 75.

18 Derks en Wolf, *Wetenschap in dienstbaarheid*, 44.

was voorzien van een doorkijkspiegel (*one-way screen*). ‘Menig raadsel betreffende het gedrag of de gewoonten van een kind, waarin de observatie in het dagverblijf geen oplossing vermocht te brengen, kwam in de speelkamer tot helderheid,’ vermelden de jaarverslagen van het PI. In de speelkamer waren ‘de kinderen doende zonder eenige voor hen merkbare controle’, wat de medewerkers in staat stelde om ‘ieder kind zoo alzijdig mogelijk te leeren kennen’.¹⁹

Volgens de jaarverslagen heerste er een ‘huiselijke sfeer’ op het PI. De medewerkers streefden ernaar alles te vermijden ‘wat maar eenigszins naar kostschool-gebruiken zou zweemen: zwijgen op gangen en trappen bestaat niet, er wordt niet met een bel gewekt, onder het opstaan praten ze, enz’.²⁰ De pedagogen gebruikten een arsenaal aan methodes om de lichamelijke gezondheid en sociale vaardigheden van de kinderen te verbeteren, waaronder logopedie, speltherapie, tempo- en concentratieoefeningen, schrijven op muziek, schilderen, motorische training en rollenspellen.²¹

De autisten op het PI hadden ieder een eigen begeleider die hen vergezelde op familiebezoek of mee uit wandelen namen – een idee van Gaudia, volgens wie ‘deze kinderen binding met één persoon nodig hadden’ om uit hun isolement te komen.²² Gaudia beschouwde veranderingsweerstand – of, in haar termen, ‘formalisme’ – als een van de belangrijkste kenmerken van kinderen met autisme. Ze probeerde deze vormvastheid te doorbreken zodat de kinderen zouden leren omgaan met onverwachte veranderingen.²³ Om hen te ontregelen, verzetten de medewerkers van het PI daarom regelmatig de bedden en wijzigden ze de lesroosters en etenstijden, soms met even treurige als geestige incidenten tot gevolg. Een autistisch jongetje raakte bijvoorbeeld zo van slag dat het eten plotse-ling werd opgediend op het moment waarop hij normaal gesproken naar de wc ging dat hij tijdens de dis zijn broek volpoepte.²⁴

Dit boek is reeds verschenen

19 *Verslag over de jaren 1937 en 1938* (Nijmegen: Stichting voor Paedologische Instituten Nijmegen, 1938), 10; Regionaal Archief Nijmegen, archief Paedologisch Instituut, map 31, Jaarverslagen van het Paedologisch Instituut en Medisch Opvoedkundig Bureau, 1936-1970.

20 Ibid.

21 A.J.M. Vossen, ‘De ontwikkeling van het werk op het Paedologisch Instituut,’ in *Gedenkboek St. Maartenskliniek en Paedologisch Instituut “St. Joseph”* (Ubergen en Nijmegen: St. Maartenskliniek en Paedologisch Instituut St. Joseph, 1961), 182; Gaudia, ‘Behandeling,’ 86.

22 Derks en Wolf, *Wetenschap in dienstbaarheid*, 45.

23 Gaudia, ‘Behandeling,’ 83.

24 Derks en Wolf, *Wetenschap in dienstbaarheid*, 46.

**MIDAS DEKKERS LEGT
NOG ÉÉN KEER UIT
WAAROM DE MENS
DE KNULLIGSTE SOORT
IS OP ONZE AARDE.**

Jamal Oulel is de oprichter van Socialdebt, een stichting die beginnende schulden van jongeren overneemt en jongeren op eigen tempo laat terugbetalen. Hij won hiervoor de EY Social Impact Award 2023 en de Ketelbinkieprijs 2024. Jamal, zijn team en 'hun' jongeren zijn regelmatig te zien bij o.a. *Pointer*, *Even tot hier*, in het AD en het FD.

DE SCHULDENFABRIEK

Van financiële val naar toekomstperspectief

De schuldenfabriek in het kort:

Jongeren maken steeds meer schulden. Door marketingtrucs zoals ‘Buy now, pay later’ komen ze al op jonge leeftijd in de verleiding. Jamal Oulel, oprichter van Socialdebt, vertelt hoe hij zijn schulden overwon. In dit boek onthult hij de schadelijke werking van de schuldenindustrie en laat hij zien hoe we jongeren kunnen helpen bij beginnende schulden af te lossen én te voorkomen dat ze opnieuw in de klauwen van de schuldenindustrie belanden. Dit is het begin van een schuldenvrije toekomst.

LEESFRAGMENT *De schuldenfabriek*

Ik ben ergens eind 20 en loop op straat, vlak bij Rotterdam Centraal, de stad van mijn voorouders. Waar mijn Marokkaanse opa in de Tweede Wereldoorlog nog diende als sergeant voor het Franse vreemdelingenlegioen. Ik ben nu zelf Rotterdammer en daarom stroop ik mijn mouwen op, meestal. Maar vandaag sta ik met tranen in mijn ogen. Ik heb een dingetje met rekeningen, een achterstand van betaling en een oplopende schuld. Het incassobureau dat ik net aan de lijn had, probeerde me vier keer de incassokosten te laten betalen voor vier rekeningen die gebundeld zijn tot één dossier. Vier keer!

Ik ben boos, ik ben verdrietig. Ik voel me opgelicht. Waarom zou je van iemand die al moeite heeft om rond te komen méér geld afpakken? Als ik thuiskom, zoek ik het op. Na even googelen en met wat wetgeving erbij weet ik het zeker. Voor verschillende gebundelde rekeningen van dezelfde schuldeiser mogen maar één keer incassokosten gerekend worden over het totale bedrag, behalve als de schuldeiser per rekening los een correcte 14-dagenbrief heeft verstuurd.¹ Dus in mijn geval niet honderdzig euro, maar veertig. Ordinaire dieven

zijn het. Ik kan er met mijn hoofd niet bij. Hoe kan dit onderdeel zijn van iemands werk? Hoe kun je mensen die vaak al kwetsbaar zijn, arm, digibeet, verslaafd, ongeletterd of gewoon nog heel erg jong, nog eens een poot willen uitdraaien? Hoe vaak gebeurt dit? En kun je daar iets tegen doen?

Simpel gezegd zijn er twee kanten aan het probleem van een oplopende schuld: de mens en het systeem. Je hebt mensen die hun financiële gezondheid om welke reden ook verwaarlozen. Vaak is er stress in het spel waardoor je precies de verkeerde keuzes maakt. Je gaat gokken, shoppen, vult het ene gat met het andere – alles om de stress te verminderen, al is het maar voor even. De andere kant is die van het schuldensysteem. Dat treedt in werking zodra je bijvoorbeeld de keuze maakt om een aankoop achteraf te betalen. Eigenlijk is het zelfs complexer, het schuldensysteem treedt ook in werking als je een aankoop doet die je eigenlijk niet kunt betalen, ook al heb je er op dat moment het geld voor. En natuurlijk gaat het niet alleen om aankopen. Vaste lasten, je zorgverzekering en alles wat nodig is om in leven te blijven hebben net zo'n

¹ <https://i-procura.com/NL/rechtsgebieden/overige-rechtsgebieden/incassorecht/wet-normering-incassokosten/>

belangrijk aandeel hierin.

Het huidige schuldensysteem is gebaseerd op drie belangrijke aannames: 1) mensen met schulden willen niet betalen, 2) mensen met schulden willen het systeem voor de gek houden, en 3) mensen met schulden zijn zelf schuldig: dikke bult. Dan had je maar beter je best moeten doen op school, meer moeten sparen, rijk en succesvol moeten zijn, nooit een misstap moeten maken, enzovoort, enzovoort. Deze drie aannames bij elkaar vormen ook de pijler onder de moderne meritocratie – het systeem dat zogenaamd iedereen eerlijk naar inspanning en vermogen beloont. Succes heet daarin je eigen verdienste, pech je eigen schuld. Door deze aannames in het systeem kom je in een cirkel: je komt erin omdat je je schulden niet kunt betalen, en je blijft er precies om dezelfde reden in. De kosten en boetes stapelen zich op. Maar als je een rekening van € 100 niet kunt betalen, hoe kun je dan wel € 140 betalen?

Fulltime struisvogel

De telefoontjes die ik kreeg veranderden geleidelijk aan in brieven met dreigende taal. De jaren hiervoor heb ik het ontzettend moeilijk gehad, zowel financieel als mentaal. In de meeste gevallen zijn dreigementen van incassobureaus gebakken lucht, en wekken zulke brieven de indruk dat het bijvoorbeeld dagvaarding is. Krijg je namens een overheidsinstantie een echt dwangbevel, dan staat er 'In naam van de koning' boven. Zelfs wie volbloed republikein

is, voelt daar nog iets bij. Incassobureaus hebben daar een gewoonte van gemaakt, ook al is het bij wet verboden. Alleen deurwaarders mogen een dagvaarding betekenen (overhandigen, specifiek door een deurwaarder) en het vonnis uiteindelijk uitvoeren. Zij zijn openbaar ambtenaren; incassobureaus zijn gewoon commerciële tussenpersonen. Maar hun tactieken dragen precies bij aan het probleem waarover het hier gaat. De meeste mensen zijn nu eenmaal geen jurist, dus ben je al snel geïntimideerd. Jaren eerder begonnen mijn problemen op een soortgelijke manier, maar met een andere reactie. Ikzelf besloot mijn telefoon niet meer op te nemen en de post niet meer te openen. Ik werd fulltime struisvogel, kop in het zand.

Toen ik mijn eerste betalingsproblemen kreeg was ik midden 20. Wanneer je op die leeftijd bij de gemeente voor hulp aanklopt, gaat die ervan uit dat je jong, sterk en verstandig bent en dus al je problemen zelf kunt oplossen. Toen ik bij de gemeente om ondersteuning vroeg voor mijn relatief kleine schuld (toen ongeveer 2500 euro) kreeg ik te horen dat ik later maar moest terugkomen, wanneer mijn schulden en problemen dus groter waren.

Dat is inmiddels jaren geleden, maar nog steeds hoor ik zulke verhalen van jongeren in vergelijkbare situaties. Telkens laten gemeenten de kans lopen om vroegtijdig in te grijpen. Het past niet binnen hun regels, bureaucratische kaders en werkdruk. En zelfs als je geholpen wordt, heeft een gemeente vaak acht weken de tijd

om te beslissen of die hulp verleend wordt.² Regels en procedures zijn er niet voor niets, die moeten ook de willekeur helpen tegengaan. Maar de onbedoelde gevolgen van rechtlijnigheid zijn groot.

Sowieso is het moeilijk om hulp te vragen, om je problemen te erkennen en de schaamte daarover weg te stoppen. Dat geldt des te meer wanneer je hulp vraagt aan een autoriteit of instantie. Je moet je leven blootleggen, je inkomen (of eigenlijk het gebrek daaraan) delen, erkennen dat je er niet uitkomt en 'gefaald' hebt. Je kunt uiteindelijk niet anders. Om hulp te krijgen moet je erom vragen en je kwetsbaarheid erkennen. Maar het schuldensysteem reageert daar helemaal niet op. Het spuugt brieven uit, volgt protocollen. Vul eerst maar eens een stapeltje formulieren in, dan zien we wel verder. Het ironische is dat wie daartoe in staat is, misschien ook wel voor zijn eigen financiële zaken kan zorgen. Dat is de illusie van de zelfredzaamheid. Voor het aanleveren van de benodigde informatie heb je wel tijd en mentale ruimte nodig, en dit zijn nou net de twee dingen die bij mensen met schulden het eerst sneuvelen. Er wordt binnen het systeem uitgegaan van een bepaalde mate van zelfredzaamheid, maar dat betekent in de werkelijkheid iets heel anders dan op papier.

Problemen op problemen op problemen

Ik luister veel Nederlandstalige rap met teksten die gaan over problemen én ontsnappen aan deze problemen, op welke manier dan ook. Artiesten als Kempfi, Mula B en Louis Vos schetsen vaak een indringend beeld van hoe het is om met 1-0 achter te staan, ook op financieel gebied. Mensen die niet in een vrijstaand huis zijn geboren en de luxe hebben gekend van een grote groene tuin met vlinders en kabouters, loodvrije waterleidingen en geluidloze nachten. Wie naar de verhalen in die raps luistert, herkent onmiddellijk waar alle mensen die ooit in het rood stonden mee te maken hebben gehad: de stapeling van 'problemen op problemen op problemen', in de woorden van Mula B. Terwijl de samenleving je de rug toekeert, omdat het allemaal je 'eigen schuld' is. Juist door deze dichte deuren en dat onbegrip, groeien die schulden alleen maar. Dit is een sociaal mechanisme, geen individueel verhaal. Dit mechanisme doop ik om tot 'de schuldenfabriek'. Hierin zitten de drie wetten van het schuldensysteem die ik eerder noemde: 1) mensen met schulden willen niet betalen, 2) mensen met schulden willen het systeem voor de gek houden, en 3) mensen met schulden zijn zelf schuldig. Wat de fabriek draaiende houdt is dat er over de rug van mensen die in de schulden zitten grof geld wordt verdiend.

² www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schulden/vraag-en-antwoord/schuldhelpverlening-aanvragen

Voor jonge mensen, die net beginnen aan hun leven, is dit nog eens extra pijnlijk. Ze worden aan alle kanten verleid om geld uit te geven, met gokreclames, influencers en ‘buy now, pay later’ (BNPL). En die verleidingstrucs werken: twee derde van de jongeren die een influencer volgen, laten hun eigen financiële keuzes daardoor beïnvloeden.³ Betaaldiensten zoals Klarna doen er alles aan om als ongevaarlijk te worden gezien, en ook dat werpt z’n vruchten af: jongeren vinden dit een ‘gewoon’ betaalmiddel. Maar liefst 40 procent van de jongeren tussen de 18 en 24 jaar maakt gebruik van BNPL-aanbieders, en dezelfde groep is oververtegenwoordigd in de groep die het niet lukt om op tijd terug te betalen en incassobureaus op hun dak krijgen.⁴ En laat dat nu net het moment zijn waarop de kassa van bnpl-aanbieders begint te rinkelen.

Een kleine misstap of inschattingsfout kan zo enorme gevolgen hebben: jongeren worden bijna op de lopende band van de schuldenfabriek geduwd, waarna de schuldenindustrie schaamteloos geld binnenharkt. Ondertussen lopen de maatschappelijke kosten van de schuldenproblematiek jaarlijks op tot minstens 8,5 miljard.⁵

Niet lullen, maar poetsen

Terug naar Rotterdam Centraal. Ik besluit om niet te lullen maar te poetsen. Dat telefoontje van een vervelend incassobureau was voor mij een belangrijk keuzemoment. Na jaren van worstelen met geld, met tijdelijk werk en de mentale uitdagingen die daarbij komen, besluit ik om het serieus aan te pakken. Door mezelf – met wat hulp – bij mijn nekvel overeind te tillen en daarna door anderen in vergelijkbare situaties te helpen. Toen ik me met een kleine baan als jongerenbegeleider weer wist te redden, wilde ik mijn werk en mijn eerdere ervaringen combineren. Om jongeren al in een vroeg stadium van schuldenproblematiek te kunnen helpen, en zo te voorkomen dat ze in de neerwaartse spiraal van kosten, boetes, rentes en ophogingen belanden. Zo werd mijn non-profitorganisatie Socialdebt geboren. Zonder winstbelang en aandeelhouders, zonder bureaucratie en frustratie proberen wij ze eerst op adem te laten komen. En dan op weg te helpen naar een goede toekomst.

Maar zover is het nu nog niet. Ik neem je mee in mijn ervaring met de schuldenfabriek en hoop je zo te laten zien dat we anders om moeten gaan met jongeren en schulden. Ik gebruik mijn persoonlijke ervaringen en her-

3 www.wijzeringeldzaken.nl/pers/Tweederde-jongeren-die-influencers-volgt-laet-eigen-financiele-situatie-hierdoor-beinvloeden/

4 [www.nibud.nl/nieuws/nibud-terechte-zorg-afm-om-ontbreken-regelgeving-achteraf-betalen/#:~:text=De%20Autoriteit%20Financi%C3%ABle%20Markten%20\(AFM,zorgelijke%20combinatie'%2C%20aldus%20Groen.](https://www.nibud.nl/nieuws/nibud-terechte-zorg-afm-om-ontbreken-regelgeving-achteraf-betalen/#:~:text=De%20Autoriteit%20Financi%C3%ABle%20Markten%20(AFM,zorgelijke%20combinatie'%2C%20aldus%20Groen.)

5 Jungmann, N. e.a. ‘De maatschappelijke kosten van schuldenproblematiek’. Panteia, Hogeschool Utrecht en nibud. I.o.v. ibo Werkgroep problematische schulden. 10 juni 2024.

inneringen om dit verhaal te vertellen. Sommige details zijn weggelaten of samengevoegd om privacy te respecteren en het verhaal helder te houden. Waar exacte data of dialogen niet meer scherp zijn, heb ik de essentie zo getrouw mogelijk weergegeven.

Dit boek is voor iedereen die direct of indirect te maken heeft (gehad) met jongeren en hun schulden. Of, wat ik niet hoop, voor jongeren die daar nog mee te maken krijgen. In verschillende stappen laat ik zien hoe kleine sneeuwballen uiteindelijk grote lawines worden – tenzij er op tijd wordt ingegrepen. Daartoe moeten we eerst begrijpen hoe schulden ontstaan en hoe de betrokkenen er (niet) mee omgaan. Ik neem je mee langs de absurde wereld van incassobureaus, deurwaarders en alle losse onderdelen die

de fabriek mogelijk maken.

Met dit boek wil ik kennis bieden aan experts, bestuurders, hulpverleners, jongerenwerkers, familieleden, vrienden en iedereen die met schuldenaren en schuldeisers te maken kan krijgen. Maar ik wil vooral ook laten zien dat zowel het ontstaan als het voor komen en tegengaan van schulden geen individuele kwestie is.

Binnen een systeem kan er namelijk niet één individu de schuld hebben. Deze schuld zal ik aan de hand van verschillende voorbeelden weghalen bij de jongeren en verhuizen naar de grotere fabriek, waardoor we blijven zitten met de vraag: wiens schuld is jouw schuld nou echt?

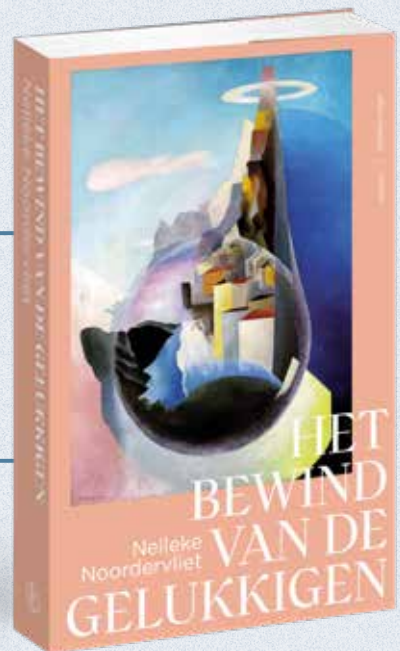
Dit boek is reeds verschenen

‘Jori Stam schreef een intrigerende, bevlogen roman over zinsbegoocheling en werkelijkheid. De roman blijft intrigeren.’ ●●●● – NRC

‘Jori Stams roman over de wereld van deepfakes doet verlangen naar de tijd dat “computeren” nog bestond.’ – *de Volkskrant*

‘Confronterend realistisch in het tonen van het gevreesde voorland van het huidige democratische Westen en de labbekakkerigheid van wie denkt dat het zo’n vaart niet zal lopen.’ ●●●● – NRC

‘Een geweldig boek.’ – Twan Huys, *Buitenhof*

‘Wanneer politici gedwee het hoofd buigen voor techgiganten.’ – *De Groene Amsterdammer*

‘Je leest het in één ruk uit.’ – *Boekenpanel Eva*

Wanda Reisel schrijft over tekortkomingen van de mens die zich zo graag illusies maakt. Ze werd bekend door nominaties voor de Libris Literatuur Prijs en de AKO Literatuurprijs. *Witte liefde* werd bekroond met de Anna Bijns Prijs. In 2026 vieren we haar 40-jarig schrijverschap.

Over Adam:
**‘Road novel met
bijbelse proporties.’**

★ ★ ★ ★

– *De Standaard*

**‘Voorbeeldige
roman, thematisch
hecht, veelkleurig
uitgewerkt.’** – *Trouw*

DE KRENKING

Een beklemmende roman over een beschuldiging die alles ontwricht

De krenking in het kort:

Levi Levi neemt als plaatsvervangend huisarts een praktijk waar in een dorp in Noord-Holland. Op een nacht wordt hij bruut van zijn bed gelicht en beschuldigd van moord op een patiënt. Zijn dochter lijkt de enige die zich om hem bekommert. Intussen ligt zijn flamboyante vader, een topchirurg, op sterven en ettert Levi's scheiding ook nog door. In deze scherpzinnige roman volgen we Levi's afdaling in een nachtmerrie van reputatieschade en zelfverlies in onze nerveuze wereld van valse aantijgingen. Met spottende humor en psychologisch raffinement verweeft Wanda Reisel een wrange familiegeschiedenis met een actueel en explosief plot.

ER MIDDEN IN

– Openmaken!

Er werd hard op de camperdeur gebonsd. We waren diep in slaap, Rock en ik.

– Opendoen!

Een scène die je duizend keer in een film hebt gezien, maar als het je overkomt geloof je het niet. Ze drongen de camper binnen. Rock blafte aan één stuk, ik probeerde hem te kalmeren maar kreeg een verblindende lichtbundel in mijn gezicht.

Of ik Levi was. Levi Levi.

– Waarom schreeuwen jullie zo?

Onmogelijk m'n ogen open te houden in dat licht. Toen ik bevestigde wie ik was grepen gehandschoende handen me links en rechts bij mijn ellebogen en duwden me in onderbroek de camper uit de koude nacht in.

Ze dwongen me hardhandig met één wang op het koude zand en daarna kreeg ik een knokige knie tussen mijn schouderbladen, mijn handen op mijn rug gebonden met een snijdende tiewrap, ik hoorde de klikjes ratelen, precies zoals de regisseur het bedoeld had.

De rest van de film hóórde ik alleen, zag elkaar kruisende helmlichten, opgefokte stemmen van zowel mannen als vrouwen riepen naar elkaar. Stond ik te lang in de duinen met de

camper? Viel ik op?

– Ik ben arts, ik heb een ontheffing, kijk maar, ligt in de camper, alles is in orde. Onzin, daar komt geen politiemacht voor op de been midden in de nacht. Rock blafte nog steeds, een hond begrijpt alles van recht en onrecht. Ze trokken hem aan zijn halsband mee naar een van hun wagens.

– Laptop, iPad? riepen ze weer veel harder dan nodig was tegen de staatsgevaarlijke terrorist die ik plots was en die, ik verzin maar wat, een aanslag op een strandtent beraamde. Ik zei dat ik graag het waaróm van deze overval wilde weten, dat ik hier geen laptop had. Ik hoestte, de scherpe knie op m'n rug benam me m'n adem.

– Meneer de politie, begon ik met ingehouden woede, ik stik, kan die knie weg? Ik ben toch al geboeid?

– Mevróúw, antwoordde de stem van boven, en nee dat kan niet. Maar ze verplaatste de druk van haar knie van mijn schouderbladen naar mijn dijbeen waar hij ook irritant drukte, de beproefde methode van het schoolplein.

– Ik ben arts, riep ik, wilt u daarmee ophouden?

– Luister, zei de knie, als u rustig blijft liggen gebeurt er niets onaangenaams. Maar ik begon te roepen wat

hier godverdomme aan de hand was, wat mij ten laste werd gelegd en andere dingen die ik me van politieseries herinnerde. De knie verdween wonder boven wonder net zo snel als hij gekomen was en daarna werd ik overeind getrokken, kreeg eindelijk een deken omgeworpen en werd naar een van de wagens gebracht. Handen strak op je rug gebonden begint op een gegeven moment flink te trekken in je rug. Ik hoorde Rock in een wagen nog steeds bezorgd blaffen.

– Wat gebeurt er met de hond? Niemand gaf antwoord. En wat gebeurt er nu met mij? Ik wist niet eens of ik die zin echt uitsprak of alleen maar dacht. In de auto was het gelukkig warm en keek ik tegen ruggen aan in zwarte jacks met zilveren strepen erop die fel oplichtten als er licht langsstreek. Welke eenheid ging zo gekleed?

Ik was helemaal alleen, wat sterk overdreven was, het universum kon het geen moer schelen wat er met mij gebeurde, ook de branding klonk angstaanjagend onverschillig.

– Voor uw hond kunnen wij niet zorgen, dokter, waar kan die heen? vroeg de ene voorin die half omkeek voor zover zijn aangehangen uitrusting dat toeliet, hij sprak op ironische toon. Ik noemde het adres van de huisartsenpraktijk.

– Iemand komt hem wel halen, zei hij.

★

Het was kil in het lage hok, een kelder, de enige warmte kwam van de verblindende spots in de hoeken. Ik

zei dat ik het koud had, honger ook, ze hielden even halt maar deden niets, zij waren in overhemd met korte mouwen, hadden er geen last van, alsof ze uit een ander land kwamen.

Ze begonnen meteen met verhoren, als wat ze deden zo genoemd mag worden. Ze zeiden dat ik kwaad in de zin had, als arts niet competent, een gevaar voor patiënten, een zenuwachtig mannetje, niet volgens protocol, een waardeloos doktertje zonder rugengraat. Wat wisten ze van mij? Namens wie treden jullie hier op? vroeg ik. Het waren twee mannen en een vrouw, ze keken elkaar verbaasd aan. Ja dat wil ik wel eens weten, volgens welk mandaat handelen jullie? Jullie lijken me geen politie.

– Wij zijn Boa's in dienst van de Inspectie. Bijzonder Onaangename Aso's voor jou. Je ontbijt wordt zó geserveerd hoor, zei er een, geroosterd brood met roerei en een glaasje jus, dat had je toch besteld? Kaascroisantje erbij? Ze grinnikten gemaakt. Daarna sloeg de andere met zijn vuist op de kantoortafel, alles wat er lag maakte een sprongetje, ik schrok.

– Je bent vér buiten je boekje gaan, dokter, zei de ene alsof hij in een belabberde toneelvoorstelling stond. Ik zei dat ik niets te zeggen had tot een officiële tenlastelegging, en ik eiste een advocaat. De andere tikte opzichtig tegen zijn oren.

– Ik versta je niet, makker.

– Dan zijn we klaar, zei ik, haal er maar een tolk bij. Als er geen beschuldiging is moeten jullie me laten gaan. Eentje had een hangsnor die je nooit meer ziet.

– Zat je gezellig te broeien in je campertje aan het strand? vroeg de andere die flaporen had die door zijn haar staken, wat hem meteen sympathiek maakte.

– Lekker zorgeloos zeker, zei de jon-

ge vrouw gespeeld agressief, schepje, emmertje, alle dagen feest, maar dat is toch eigenlijk niks voor een échte dokter?

EEN MAAND EERDER

Levi aan zee

Ik stond met de camper aan de Franse Opaalkust. Ik telde geen weken en ook de dagen waren cijferloos. Droeg geen horloge. Dat moet als je los wil raken van wat geweest is.

Bij mijn eerdere praktijkwaarneming die helemaal uit de hand was gelopen, had ik via een verwaarloosde kattenbeet een ernstige bloedvergiftiging opgelopen, daarvoor werd ik opgenomen. En dan was er ook nog de nasleep van de scheiding van Lea. Mijn leven was een puinhoop geworden.

Ik leef bij de dag, zei ik tegen mijn dochter Dylan voor ik met de camper vertrok. Ze mocht er niet op rekenen dat ik haar op gezette tijden zou bellen of schrijven. Maar ze hoefde zich geen zorgen te maken, als ik ergens dood lag was er toch niets meer aan te doen. Ik zou haar op de hoogte houden.

– Je bent toch niks van plan papa? Je gaat je toch niet van een krijtklif storten of zo?

– Nee lieverd, alleen als ik me verveel.

Ik gniffelde. Dit was ons toneelstukje.

Ik had een tweedehandscamper aangeschaft en een legerplaatje aan een ketting laten maken met mijn gegevens erin gegraveerd. Maar mijn dochter Dylan zag liever dat ik haar telefoonnummer op mijn borst liet tatoeëren, het zekere voor het onzekere, een familietrekje.

In de kustplaatsjes koos ik de meest verschoten ansicht die ik kon vinden, plakte er een ouderwetse postzegel op en schreef een cryptische zin aan mijn dochter, hoe het met me ging. Fysiek krabbelde ik langzaam weer op.

Maar ik wilde nog lang niet naar het huis waar Lea en ik samen hadden gewoond en waar onze gedeelde herinneringen lagen opgeslagen. Ik wilde al helemaal niet terug naar de hoeken van de ring waarin zij en ik ons de laatste jaren hadden teruggetrokken zonder een scheidsrechter om ons van elkaar te verlossen. Omdat een huwelijk geen sport is ontbrak ons de ervaring om onze relatie vlot te trekken en de tegenstrijdige emoties waarmee de pijnlijkheden gepaard gingen te ontwarren, de onhoudbare erupties. Tegen beter weten in laat je

zo'n situatie bestaan, ook als het leven uit een geniepig wondje ettert en weglekt.

De tijd drukt zich als een accordeon in elkaar, de ene helft gaat op aan het wegduwen van de andere die even mag uitblazen. Geleidelijk aan overspoelde het geruststellende geluid van de zee mijn getob. Alleen heel soms probeerde de stem aan de binnenkant van mijn schedel nog wat weg te knagen, maar niet zo opdringerig als eerst, alsof hij niet meer in me geïnteresseerd was, een gijzelnemer die van uitputting het touw van de gegijzelde wat liet vieren.

Ik hoopte op een periode waarin alleen de huid van de tijd was achtergebleven. De kalme zee, de langstrekende wolken, de schelpen bij eb.

*

Aan een stormachtige kust waar ik in een café die ansicht aan mijn dochter schreef, schrok iedereen op toen er een harde beltoon klonk.

– Pap? Opa heeft een hartaanval gehad...

Mijn dochter, mijn lieve schat.

– Zo zielig. Hij wil niet naar een ziekenhuis, vind je dat niet raar voor een dokter? Hij zegt dat hij bang is dat hij er niet meer uit komt. Hij ligt alleen maar op de bank, Claudia maakt zich grote zorgen. Hij heeft een eng mager gezicht. Ik denk dat hij gauw doodgaat, Claudia zegt het ook. Kom je terug? Hier is ze.

– Hallo Levi, ja, het was een licht infarct maar toch een infarct, hij

heeft er niet veel last van lijkt het, wat kortademig soms, maar het gaat langzaam de verkeerde kant op met je vader, ik zou komen als ik jou was, hij ligt de hele dag op z'n Corbusierbank naar opera's te luisteren en eet alleen nog vanillevla.

Ik vroeg of hij extra medicatie kreeg.

– De huisarts is geweest, die vond hem erg zwak en drong aan op drinkpakjes, roomijs, milkshakes. Anders moet hij gedwongen opgenomen worden met sondevoeding maar dat wil hij per se niet, hij wil alleen vla, thuis.

Het bleef even stil aan de andere kant. Ik hoorde de ingehouden adem van de zee tussen twee golven door.

– En nou nog wat, je gelooft het niet maar hij heeft er een nieuwe vriendin bij genomen. Ze heet Xelia en is negenentwintig. Ik lach erom, hoor je het?

Ze lachte nerveus.

– Ik ben zesenvijftig, Levi, je vader en ik schelen dertig jaar, maar dat is voor hem niet genoeg. Hij heeft 'r ontmoet bij de tandarts zegt-ie en hij is als een aap met drie lullen zo blij met haar in een kokospalm gaan hangen. Wat moet ik ermee?

Ik bewonderde Claudia's relativeringsvermogen. Zij was al ruim voor de dood van mijn moeder mijn vaders minnares.

– Het is zijn leven, hij heeft er recht op zegt-ie. *Ik dump je niet hoor*, durft hij nog tegen me te zeggen, *je blijft gewoon bij me*. Nou Levi, als je niet weet wat een gotspe is dan weet je het nu. Die Xelia komt elk weekend langs om zich aan 'm vast te zuigen. Onuitstaanbaar.

Op z'n sterfbed nog wel, nou ja, sterf-bank.

– Xelia, is dat een naam?

– Moet ik die tortelaars soms in een schortje knipmessend thee met taartjes serveren? Een schortje gaat me echt te ver hoor.

– Bepaalde mannen vinden het de normaalste zaak dat een vrouw iets is wat samen met andere vrouwen in een kraal bijeengedreven staat, jongt en zichzelf verder wel vermaakt.

Ze hikte van het lachen. Dat hele verhaal met die jonge vriendin verbaasde me niks, tot zijn laatste snik zou hij doen wat hij wilde, op z'n designbank zich tegen zo'n jong ding aan drukken, of wat zo'n gretig meisje zich laat doen door een oud lijk.

– Is graaf Dracula überhaupt nog wel geëquipeerd? vroeg ik.

– Nou, Levi, hij kan niet meer zon-

der hulp van z'n Corbusier af komen maar met z'n wonderbaarlijke lulvermogen is niks mis, al heb ikzelf er al een tijd niks van meegekregen.

Mijn vader stervende, hoe zou dat eruitzien? Met twee van zijn vingers hangend aan de wanden van zijn kist? Die toestand met dat meisje klonk zo wanhopig dat het komisch werd. Ik had eigenlijk nog geen zin om de kust al te verlaten maar ik moest wel, voor mijn dochter, voor mijn stief en natuurlijk ook voor mijn vader.

Ik deugde geloof ik niet erg als zoon, maar dat was al heel lang zo.

– Ik heb even nodig, maar dan zie je me binnenkort in Noordwijk.

Ik floot een riedeltje tussen m'n tanden.

Dit boek is reeds verschenen

BEKROONDE BOEKEN

SPROKKELAARS

**WINNAAR DE BRONZEN UIL
2025, BESTE DEBUUTPRIJS**

‘Wat *Sprokkelaars* zo bijzonder maakt is hoe vol mededogen ze schrijft over haar personages en de gesloten wereld waarin ze hun leven proberen te leiden. (...) Een kleine, bevlogen roman over mensen die zich niet laten kennen.’ – *Het Parool*

ROUWDOUWERS

**WINNAAR DE BRONZEN UIL
2025, PUBLIEKSPRIJS**

‘Koos sleurt je het verhaal binnen en houdt je gekluisterd. Je kunt niet in *Rouwdouwers* bladeren zonder het (weer) te gaan lezen. (...) Een volkomen onweerstaanbaar debuut.’ ●●● – *NRC*

BOEKENVERLANGLIJST

Ik wil graag lezen:

☐ Adriaan van Dis
<i>Alles voor de reis</i>	☐ Nelio Biedermann
<i>Lázár</i>	☐ Simone van den Ende
<i>Ook jij kunt presenteren</i>
☐ Emma van Hooff
<i>De waanzinpartituur</i>	☐ Mensje van Keulen
<i>Omgelagen dagen</i>	☐ Elizabeth Strout
<i>Wat on gezegd blijft</i>
☐ Jop de Vrieze
<i>Proteïne</i>	☐ Midas Dekkers
<i>Het menselijk tekort</i>	☐ Olivier Norek
<i>Winterstrijders</i>
☐ Francesca Albanese
<i>Wanneer de wereld slaapt</i>	☐ Gabriel Yoran
<i>Waarom je nieuwe mixer kapot gaat en die van je oma het nog steeds doet</i>	☐ Niels Springveld
<i>Autisme</i>
☐ Margot Dijkgraaf
<i>Germaine de Staël</i>	☐ Carolijn Visser
<i>Broers</i>	☐ Jamal Oulel
<i>De schuldenfabriek</i>
☐ Julian Barnes
<i>Vertrek(punt)</i>	☐ Sjaak Vane
<i>Het grote klusboek</i>	☐ Wanda Reisel
<i>De krenking</i>
☐ Celia Svedhem
<i>De donkere kamer</i>	☐ Jacky Kuiper
<i>Feniks</i>	
☐ Judith Malotau
<i>Boer in de bergen</i>		

Dit magazine wordt je aangeboden door Uitgeverij Atlas Contact

© 2026 alle auteurs en vertalers

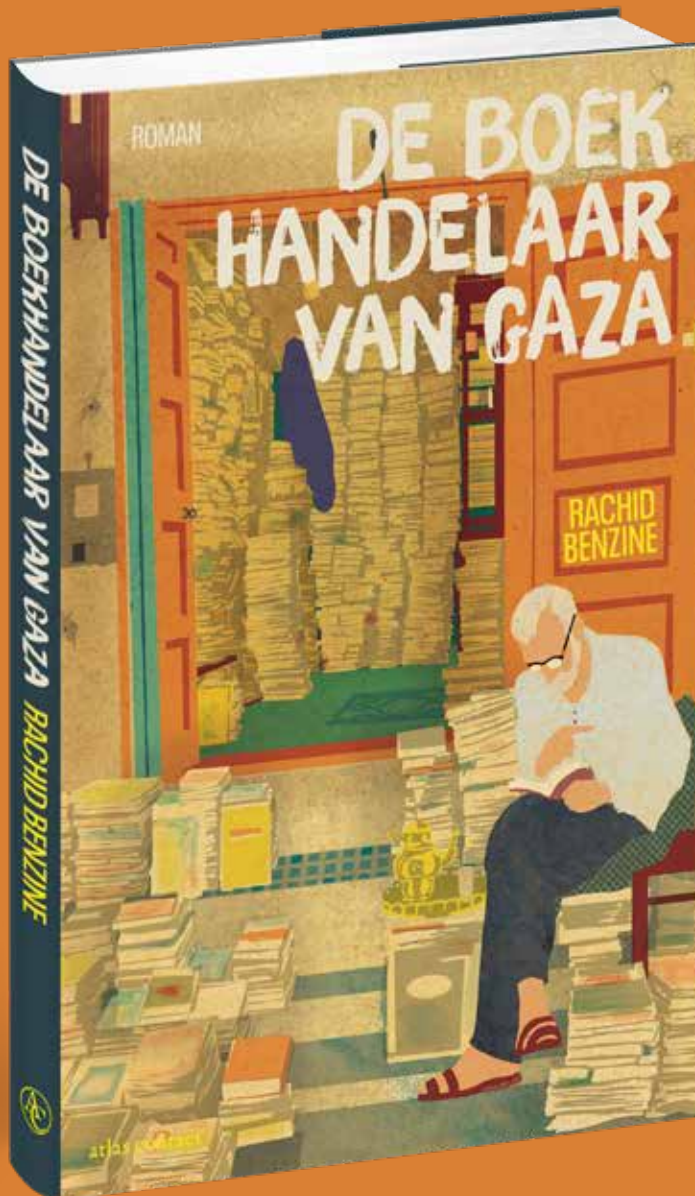
Omslagontwerp Loudmouth

Omslagbeeld Jeannette Huisman

Vormgeving binnenwerk Marieke Oele

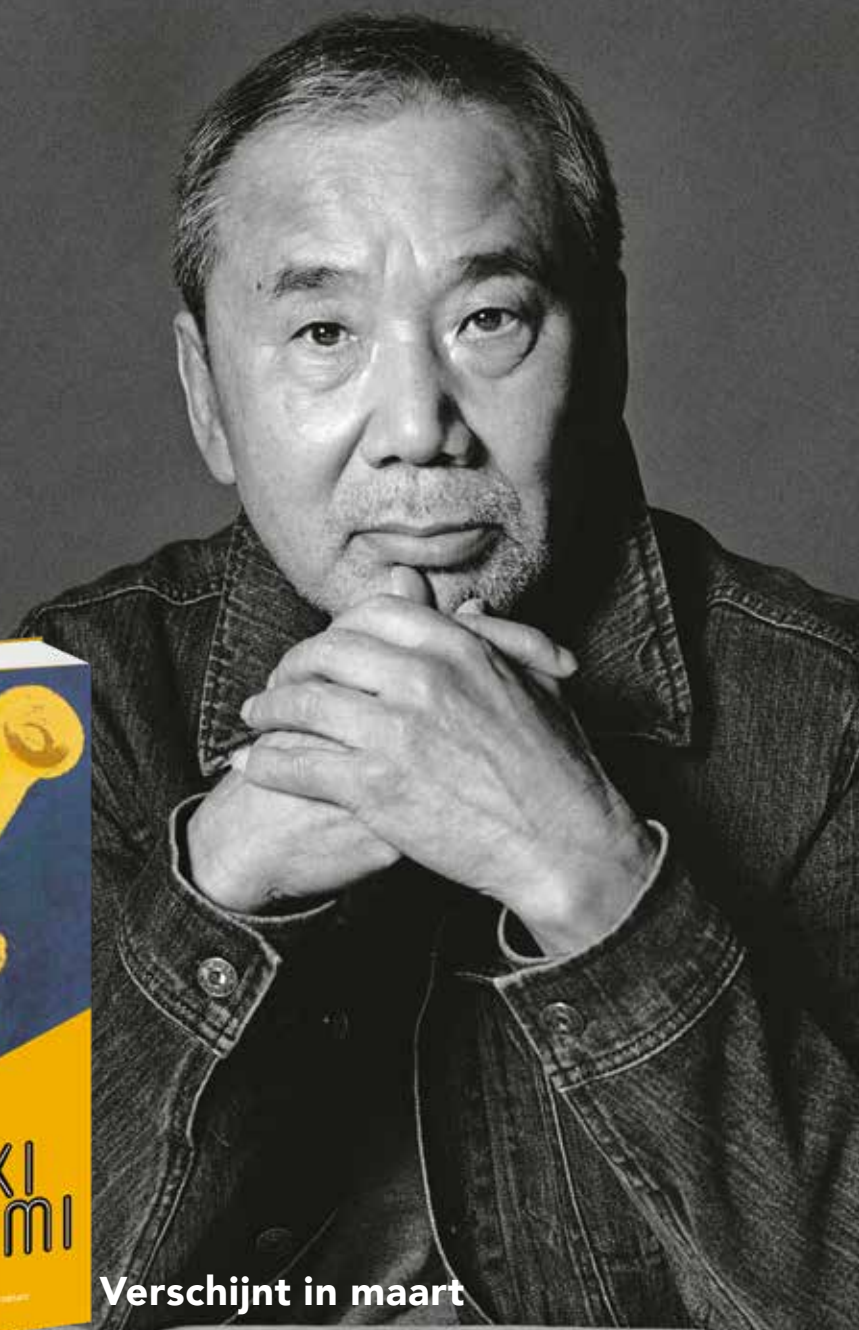
De leesfragmenten in dit Magazine zijn veelal ongecorrigeerde voorpublicaties

Een aangrijpende roman
over literatuur als bron
van troost en verzet

Haruki Murakami

over zijn lievelingsmusici in
55 swingende portretten

Verschijnt in maart